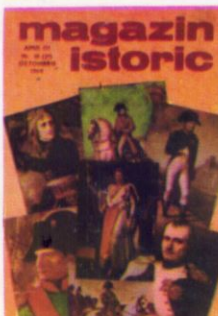
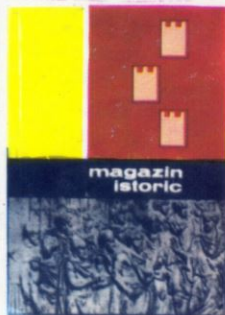
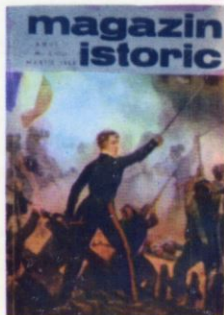
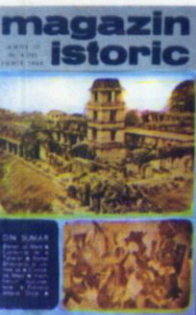


magazin istoric

ANUL V Nr.6(51) Iunie 1971





magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul V — Nr. 6 (51)
iunie 1971

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

În numărul viitor:

● Bătrînul Arbore și crengile sale ● „Domnilor, vă stricați sănătatea degeaba” (dezvăluirile unui fost reporter parlamentar) ● La nord de Dunăre, după retragerea aureliană ● Cine a scris cei trei mușchetari ● Un mare om de stat: George Washington ● Diplomații Europei despre țările române ● Oșteni români de-a lungul veacurilor ● Memorialistică trădată ● Ne vorbesc trei istorici din trei continente ● Premiații primului concurs „Magazin istoric”.

COPERTELE NOASTRE



- ① Cu prilejul apariției a 50 de numere din revista „Magazin istoric” — câteva dintre copertele noastre, la cererea unor cititori
- ② Nuvela talentatului Negruzzi, ca și întreaga viață a scriitorului, asupra lui Lăpușneanu, corespund ele realității istorice? (Adevăratul chip al lui Alexandru Lăpușneanu, p. 46)
- ③ Castelele Chambord și Ambroise, în 1940: imagini pașnice într-o lume sfirtecă de război (Memorii, p. 39)

SUMAR

Eroica moarte a lui Decebal: I. I. RUSSU 2

CENTENAR NICOLAE IORGA

„Popor” și „popular” la marele savant: MIHAI BÎRZA 10
Așa lucra el: BARBU THEODORESCU 12
„Învățători de același ideal”: GHEORGHE GEORGESCU-BUZĂU 17
Aprecieri despre Maiorescu — în fața adevărului: MIHAIL CRUCEANU 17
Istoric al lumii bizantine: GH. ZBUCHEA 19
Bizanțul — Curtea și orașul: N. IORGA 23
Bizanț după Bizanț: N. IORGA 28
● Lară notorietate a savantului 31

Memorii (III): ANTHONY EDEN 39
Adevăratul chip al lui Alexandru Lăpușneanu: CONST. C. GIURESCU 46
Neamul Goleștilor: DUMITRU ALMAȘ 50
64 de ani de la o conferință socialistă: D. BREAZU-LACS 59
Menelik II, unificatorul Etiopiei: V. URUM 60
Vasile Alecsandri și propaganda în favoarea Unirii; Sedința Camerei Deputaților din 2 martie 1888: A. Z. N. POP 69
Soli și spioni la curtea lui Mihai Viteazul: CAROL GOLLNER 72
Trimiși ai lui Mihai pe drumurile Europei: C. REZACHEVICI 77
Agentul secret al secolului: I. KOROLKOV 80
● Concursul nostru 86
Neisuscita, dar fermecătoarea zăbavă a lui Carol VI: DAN A. LAZARESCU 87
Cutremurul a durat 11 ani: A. FLORESCU 90
● Cărți sosite la redacție 94
● Poșta redacției 97

Eroica moarte a lui DECEBAL

I. I. RUSSU

dr. docent în științe istorice

Opinia publică românească a luat cunoștință de o senzațională descoperire arheologică privind istoria poporului român: inscripția-epitaf a militarului roman Tiberius Claudius Maximus, cu privire la moartea regelui Decebal. Presa de specialitate, publicațiile săptămânale și cotidiene au relatat despre descoperirea de la Filipi. Dind curs unor întrebări puse de cititori, revista „Magazin istoric” publică un articol în care sint dezbătute multiple aspecte ale acestei descoperiri.

Cunoștințelor noastre anterioare — puține, lacunare, dar concrete — despre sfârșitul dramatic al ultimului rege dacoget, o dată cu prăbușirea forțelor sale armate și a rezistenței antiromane, știri citate și interpretate mai de mult și de curând, în studii și monografii¹, ca și în manuale, compendii, chiar în lucrări de beletristică li se adaugă un document arheologic-epigrafic de-a dreptul senzațional, ce ar fi părut neverosimil fără textul și fotografia piesei. Este un epitaf cu inscripție latinească în relief, publicat simultan de profesorul american M.P. Speidel (Honolulu, Hawaii, S.U.A.) într-o revistă engleză, la Londra² și, mai pe scurt, la Cluj, în anuarul muzeului istoric de aci, „Acta Musei Napocensis”, VII, 1970, pp. 511-515 („Ranisstorum, ultimul punct de sprijin al lui Decebal”)*.

Din textul cu relief al epitafului și, parțial, după comentariul profesorului Speidel (în versiunea scurtă româ-



* Este o versiune scurtă a studiului său trimisă, cu amabilitate, cunoscutului istoric și arheolog clujean, acad. C. Dalcoviciu.

nească), prezentăm, în paginile următoare, câteva date și considerații, alăturind și fotografia senzaționalului document. Nu sînt expuse aici detalii tehnice, de strictă specialitate arheologică, epigrafică-istorică sau filologică, acestea urmînd a fi analizate cu alt prilej. Este foarte probabil că vor fi necesare observații complementare, istorice, filologice, lingvistice asupra informațiilor noi, ca și asupra fenomenelor de limbă populară, unele originale, deosebit de interesante, cuprinse în documentul la care ne referim.

Epitaful, scris în limba latină, dăltuit cu o remarcabilă acuratețe, chiar eleganță a formei literelor, este o lespede înaltă, de proporții impozante, avînd, în starea actuală, textul păstrat pe 24 rînduri (sfîrșitul lipsește, fiind mutilat). A fost descoperit în anul 1965 într-un sat lingă anticul Filipi*. În partea de sus are, în relief, o scenă de luptă: un călăreț în galop (evident, răposatul titular al epitafului). Calul

* Philippi, situat în nord-vestul provinciei romane Macedonia, teritoriu supus colonizării romane, parțial chiar cu populație de limbă latină în mediu social-etnic traco-macedonean de cultură elenică.



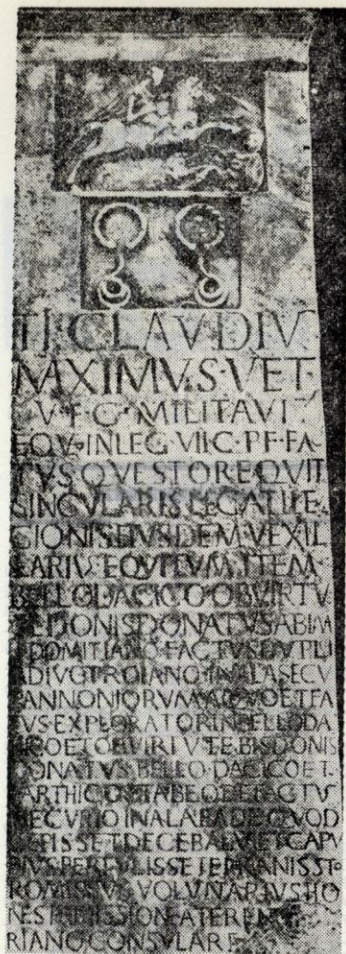
◀ Decebal și Traian — cei doi eroi ai epopeii din munții Orăștiei

cabrează, eroul se năpustește la atac, doborînd la pămînt un dușman cu căciulă ju-guiată și virful adus înainte; scutul e căzut alături; sub el, în alt registru, două cercuri-inele mari și cite o mică spirală, imagini ale decorațiilor („torques”, „armillae”) obținute de virtuosul militar roman Tiberius Claudius Maximus. Acesta își pre-gătise monumentul-epitaf și mormîntul (sarcofag, eventual criptă sau mic „mausoleu”) fiind încă în viață, pe la anul 120 e.n. După moda timpului, el a pus să fie reprezentat în scena de luptă împreună cu decorațiile primite, sub care să i se consemneze, pe scurt, în formule consacrate, cariera militară, gradele (*cursus honorum*), distincțiile primite de la doi împărați, cit și o ispravă cu totul remarcabilă — capturarea regelui Decebal (în vara anului 106) și decapitarea lui — episod care a făcut, desigur, senzație în tot Imperiul roman și între mulți „barbari” din estul Europei și vestul Asiei.

Recompensa

Datele epigrafice sînt, în majoritate, cu totul noi, ca, de altfel, și numele militarului de la Filipi, unde el se retrăsese, probabil (familia lui va fi fost originară de prin Dalmatia sau Moesia), ca proprietar rural, după pensionarea din armată. Traducerea inscripției (cu explicații și întregiri pentru unii termeni și formule) este aceasta:

„TIBERIUS CLAUDIUS MAXIMUS, VETERAN, ÎNCA ÎN VIAȚĂ S-A ÎNGRIJIT SĂ I SE FACĂ [ACEST EPITAF]; A SERVIT CALĂREȚ ÎN LEGIUNEA VII CLAUDIA PIA FIDELIS, ÎNAINȚAT QUESTOR AL CALĂREȚILOR [APOI] SINGULARIS (ostaș în garda personală, escorta — n.a.) COMANDANTULUI ACELEIAȘI LEGIUNI, VEXILLARIUS (stegar — n.a.) AL CALĂREȚILOR; DE ASEMENEA RECOMPENSAT CU PREMII PENTRU BRAVURA DE CĂTRE ÎMPĂRĂTUL DOMITIANUS; FACUT DUPLICARIUS (subofiter — n.a.) DE CĂTRE DIVUS (împăratul răposat, „trecut între zei” — n.a.) TRAIANUS ÎN ALA (divizion de cavalerie auxiliară — n.a.) NR. II DE PANNONI ȘI DE CĂTRE ACELAȘI ÎMPĂRAT A FOST FACUT EXPLORATOR (cercetaș — n.a.) ÎN RĂZBOIUL DACIC, IAR PENTRU COMPORTARE VITEJESCA A FOST DĂRUIT CU PREMII DE DOUĂ ORI ÎN RĂZBOIUL DACIC ȘI ÎN CEL PARTHIC, [APOI] DE CĂTRE



Lespedea funerară a lui Tiberius Claudius Maximus, subofiter de cavalerie care a capturat pe regele Decebal (monument descoperit lângă Filipi, în Macedonia și aflat azi în Muzeul Arheologic din Kavalla, Grecia)

ACELAȘI A FOST FACUT DECURION (subofiter de cavalerie, comandant al unei grupe de 30 ostași — n.a.) ÎN ACELAȘI DIVIZION [DREPT RASPLATA] PENTRU FAPTUL CA A CAPTURAT PE DECEBALUS ȘI CAPUL ACESTUIA L-A DUS ÎMPARATULUI TRAIANUS ÎN [LOCALITATEA] RANISSTORUM; LĂSAT LA VATRA CA VOLUNTARIUS (așa se numeau soldații romani care-și prelungeau serviciul peste termenul de 25 ani — n.a.) DE CATRE TEREINTIUS SCAURIANUS CONSULARUL [FOST CONSUL] COMANDANT AL ARMATEI NOII (?) PROVINCII [NORICUM sau MESOPOTAMIA... ?]

Este aici (ca în aproape toate documentele din această categorie) un pomelnic în stil milităresc, laconic și lapidar, și într-o limbă latină cu unele trăsături rusticizante, evocînd, aproape telegrafic, gradele, campaniile și actele de bravură ale lui Claudius Maximus în Dacia (pe la anul 85-86 și următorii, apoi pe la anul 101-102 și sigur la 105-106) și în Orient, contra partilor (după anul 114). Călăreț în legiunea VII Claudia (staționată la Viminacium, în Moesia Superior), participă la campania în Dacia, purtată de Domițian, iar în timpul lui Traian (98-117) este printre „vedetele” războinicilor, fiind în primele rinduri (în sensul strict al termenului) la acțiunile contra dacilor, la a căror subjugare și demoralizare Claudius Maximus a contribuit poate mai mult decît oricare combatant din impozantul corp expediționar (peste 120 000 ostași) organizat de Traian împotriva Daciei. Ca șef, ori adjunct al unui valoros detașament de cercetași-avangardiști (exploratores) din divizionul „pannonic”, el a urmărit și capturat pe rege decapitîndu-l și ducîndu-i capul plocon împăratului Traian la cartierul general de lângă localitatea dacică Ranisstorum — faptă pentru care temerarul cavalerist a fost avansat ca decurion, în aceeași unitate auxiliară, de către împăratul însuși.

Sînt două amănunte de valoare excepțională, locală și totodată general-istorică, pe care epitaful lui Claudius Maximus ni le dă: a) decapitarea lui Decebal și b) aducerea capului lui la Ranisstorum, localitate necunoscută pînă acum decît numai sub forma mai curînd coruptă decît scurtată: Sturum, situată în nordul sau nord-estul Daciei ocupate de romani și menționată de geograful din Ravenna, în sec. VI e.n. (toponimic semnificativ, care comportă și el o discuție mai amplă, fiind de interes



Incărcarea comorilor lui Decebal și transportarea lor la Roma (Columna lui Traian)

nu numai lingvistic-etimologic, dovedind, alături de alte numeroase elemente lingvistice, topo — și antroponomice, afinitatea strinsă a dialectului geto-dacic cu limba traco-moesilor de la sud de Dunăre, dar și permanența toponimiei, deci a așezărilor și continuitatea populației geto-dace în țara cucerită și anexată de romani). Cele două știri: decapitarea regelui și localitatea dacică unde se afla cartierul general roman în noua țară, constituie informații cu profunde implicații în studiul istoriei daco-geților și a Daciei carpatice în cursul desfășurării campaniilor romane de subjugare a poporului dac care, în istoriografia și literatura romană, au avut ecoul unei grandioase epopei.

Ascunderea comorilor

În lumina noilor achiziții documentare, sfârșitul, prin sinucidere, capturarea și decapitarea regelui Decebal — ca punctul de

tensiune maximă în drama geto-dacilor, în lupta lor disperată pentru libertate și existență politică împotriva celei mai redutabile forțe armate cunoscute de lumea antică — pot fi din nou restabilite, chiar și în unele detalii concrete.

După viguroasa ofensivă generală a armatelor romane în munții Hunedoarei asupra cetăților dacice, îndeosebi asupra cetății-capitală Sarmizegetusa (Grădiștea de Munte, la sud de Orăștie), rezistența dacică fiind grav amenințată sau chiar iremediabil compromisă, regele Decebal părăsește „cetatea de scaun” care, în munți, la 1 200 m altitudine, în zilele secetoase ale verii anului 106, suferea greu de lipsa apei, fapt ilustrat plastic de scena dramatică a distribuirii ultimei rezerve de apă dintr-un mare vas, rotund, în chip de căldare. Cîteva grupe evacuează cetatea care încă nu se afla complet închisă în inelul încercuirii romane. Alte grupe de populație geto-dacică se supun împăratului. Trupele asediatoare pătrund în cetatea de scaun, ocupînd totul, și sîrbătorind biruința prin aclamarea lui Ulpius Traianus ca „împărat”, punct culminant în încununarea



marelui efort militar făcut în Dacia carpatică.

Între actele de ultimă oră ale conducerii daco-getice, în panică generală din zilele prăbușirii puterii militar-politice din arcul carpatic, a fost și ascunderea comorilor regale, spre a le salva de lăcomia cuceritorilor. Cursul riulețului Sargetia (în apropierea Sarmizegetusei) a fost schimbat, iar regele a pus să se sape o groapă în patul riului; în ea au fost așezate obiectele de metal prețios („mult argint și mult aur și alte scumpeturi”, spune cronicarul vremii), peste care au fost îngrămădite pietre și pământ. Apoi apa a fost readusă la vechea albie, acoperind totul în taină. Obiectele sensibile la umezeală au fost ascunse într-o peșteră, iar pentru a fi asigurată păstrarea secretului, prizonierii (romani) care executaseră săpăturile și transportul au fost uciși. Dar Bicilis, unul dintre fruntașii daci, sfetnic și intim al lui Decebal, care cunoștea bine faptele și locul, fiind capturat de romani, a dezvăluit întreaga taină și astfel au fost regăsite și „recuperate” comorile casei regale dacogetice (Cassius Dio, LXVIII 14,4). Precum s-a recunoscut mai demult și se admite în-deobște, o scenă din relieful Columnei lui Traian reprezintă un convoi de animale, cu

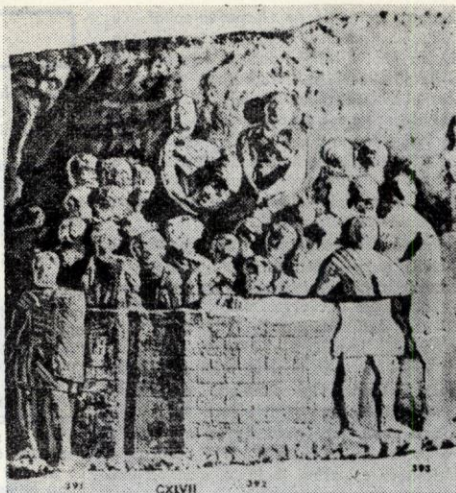
Urmărirea, sinuciderea și capturarea regelui Decebal (Columna lui Traian; vezi și „Mazgazin istoric” nr. 9/1968, p. 47)

samare încărcate cu lucruri, vase etc., capturi de mare valoare, desigur comorile lui Decebal, transportate la Roma.

Fuga

„Citind” Columna lui Traian constatăm că în urmărirea regelui dac spre nordul (sau, eventual, estul) țării, coloanele romane trec Mureșul pe malul drept, către o cetate a dacilor (posibil la Piatra Craivii, jud. Alba), identică cu Apulum, evacuată de acestia. Întăirea romană a continuat probabil pe malul drept al Mureșului spre nord, apoi pe Valea Tîrnavei spre est, ori simultan la Arieș și Someș. Pe columnă este reprezentat un violent atac al dacilor asupra unui castru roman, apărut cu îndrăgire de auxiliari. Dintr-o poziție bine adăpostită, Decebal observă cu încordare desfășurarea ofensivei, după al cărei eșec dacii fug în derută. În fața armatelor sale (praetorieni, legiuni, auxilia) împăratul

Publicly Available at: <http://www.danmunkle.com>



Traian ține ultima alocuțiune din campania dacică, după care este înfățișat transportul capturilor prețioase. În momentele prăbușirii totale — momente de panică — resturile armatelor geto-dace, adunate într-un codru, ascultă ultimul cuvânt al regelui Decebal: libertate de acțiune. Orice rezistență masivă și dirijată devenind imposibilă, cine mai voia, putea să continue lupta. Cîțiva daci se sinucid, alții preferă fuga în munți. Numeroși nobili (evident, adversarii lui Decebal și ai partidei lui războinice) se supun lui Ulpius Traianus într-un mare castru. Fuga regelui cu suita sa, urmărită, în galopul cailor, de cavaleria auxiliară, romană (îndrumată fără îndoială de elemente locale trădătoare), se încheie prin încercuirea fugarilor undeva în adîncurile unui codru.

Cîteva călăreți din suita regală sînt uciși iar regele, neputînd să scape din încercuire, mai apucă să-și curme firul zilelor cu sabia scurtă și curbă (arma tipică a geto-dacilor), cîteva clipe înainte de a fi capturat de viu. Decebal, căzut la pămînt lîngă un copac, își retează beregata, în

timp ce cițiva călăreți romani se năpustesc
 asupra lui cu lăncile ca să-l lovească. Aple-
 cându-se de pe calul în galop, unul dintre ei
 întinde mina dreaptă gata să prindă pe su-
 veranul sinucigaș. În fruntea acestor urmări-
 tori năvalnici se afla, desigur, detașamentul
 de cercețiși (*exploratores*) din divizionul
 pannonian (ala II Pannoniorum), condus de
 Tiberius Claudius Maximus, care în epitaful
 său spune că l-a prins pe rege și i-a tăiat
 capul, ducându-l împăratului la Ranisto-
 rum. Nu este o laudă de „*miles gloriosus*”,
 (soldat lăudăros) cum consideră autorul
 studiului pe marginea descoperirii de la
 Filipii, M. P. Speidel, ci o realitate. *El a*
prins pe regele dacilor dar, în epitaful
 său, nu precizează dacă acesta mai era
 viu sau nu. Rezultă că Decebal a fost
 capturat în momentul agoniei sale. Este
 foarte probabil că militarul cu trăsături
 energice, mature, în jurul vârstei de 40 ani
 (profil frumos și mișcări ușuri), care pune
 primul mina pe monarhul prăbușit în
 singe luptînd cu ultimul său adversar,
 moartea — este tocmai Claudius Maximus,
 a cărui reprezentare pe columnă pare să fi
 fost dăltuită chiar după original ori după
 vreun desen-crochiu, la Roma, în vremea
 dintre încheierea războiului în Dacia (anul
 106) și plecarea lui Maximus spre Orient,
 în campania contra partilor (în anul 114).

Desigur, scena de pe lespedea-epitaf cu călărețul Claudius Maximus năpustindu-se asupra unui adversar doborât este pasibilă și de alte interpretări. Reprezintă ea chiar sfârșitul lui Decebal (opinia lui M. P. Speidel)? Cel doborât nu este cumva (cum ar putea să indice forma căciulii cu vârful înainte) un dușman din Parthia, unde Maximus a făcut acte de bravură fiind distins cu decorații și prime? Textul inscripției este însă în favoarea primei supoziii.

În zilele deznădăjduite ale destrămării statului geto-dacilor din arcul carpatic, a catastrofei politice inevitabile au fost cazuri de sinucidere a citorva fruntași ori oameni de rind daci, interpretate însă greșit de către unii istorici. S-a afirmat, începând de acum un veac (mai ales de către susținătorii teoriei lui Roesler), că dacii, învinși în lupte, s-ar fi sinucis în număr foarte mare, iar opera de „exterminare”, de „secătuire de bărbați” ar fi fost completată cu cei prinși în luptă, alungați din provincie ori duși în robie de către cuceritori. Afirmatia nu corespunde însă realității, căci (alături de vreo 15 scene de *supunere, capitulare*) pe Columna lui Traian, în afară de sfârșitul regelui este înfățișat un singur episod de sinucidere. Alți erudiți au afirmat că sinuciderea lui Decebal ar putea să reprezinte o „jertfă magică adusă pentru a domoli supărarea zeilor și a mîntui poporul geto-dac” (Lucian Blaga, *Saeculum*, I, 4, 1943, Sibiu). Dar este foarte greu, cu totul iluzoriu, a mai afirma și stabili azi, că actul lui Decebal, de supremă deznădejde, ar fi aparținut unui ritual religios ori magic. Constatăm faptul brut: regele dac, neîmpăcat adversar al împărăției romane, timp de două decenii, la Dunărea de Jos, ajuns la marginea disperării — fără vreo șansă de a se mai putea salva — în fața pericolului de a fi capturat viu, preferă să-și curme firul vieții decît să fie ținut în robie de niște cuceritori aspri în luptă, adesea implacabili și cruzi, uneori meschini (deși puternici, chiar atotputernici în teritoriile ocupate) care nu aveau să-i dea prime și onoruri. Așadar nu este de loc necesară introducerea criteriilor magiei geto-dace pentru justificarea — și înțelegerea — unui fapt elementar, firesc, cum apare în asemenea împrejurări, sinuciderea regelui.

Gloria

Gestul lui Decebal se explică, înainte de toate, nu ca un act religios-magic, ci ca un deznădămint firesc — și poate necesar — pentru starea sa de învins, gest menit să pună capăt încordării chinuitoare, momentelor tragice ale prăbușirii militare-politice și morale. La fel au sfârșit, în situații similare, mulți fruntași ai unor popoare „barbare” antice: Hannibal, unul din cei mai înverșunați dușmani ai Romei, cimbrii germanici, înfrinți de Caius Marius la Vercellae (anul 101 î.e.n.), căpeteniile și unii luptători sud-traci în frunte cu un anume Tarsa, răzvrătiți contra romanilor (anul 26 e.n.) etc. — pentru a menționa numai cîțiva dintre numeroșii adversari ai Romei.

Adus de Claudius Maximus, capul lui Decebal (ca cea mai evidentă probă materială a suprimării unui temut adversar) împreună cu mina dreaptă a regelui, după ce au stat expuse în fața trupelor romane, lângă Ranisstorum, iar apoi la Roma, pentru publicul Capitalei, pe așa-numitele „scări ale Gemoniei”, unde erau aruncate cadavrele dușmanilor poporului roman, au fost azvirlite în Tiberu.

Prin sfârșitul său dramatic — considerat în general ca simbol etern al eroismului dacogelilor — Decebal alegea singura cale onorabilă pentru încheierea unei lupte care, sub loviturile romane, s-a încheiat cu lichidarea statului geto-dacic din zona carpatică, urmată de asimilarea populației indigene în romanitatea imperiului. Curmîndu-și firul zilelor cu paloșul curb, înainte de a fi capturat, fanaticul rege erou, după ce și-a pierdut țara și poporul, comorile și apoi viața, a putut să salveze, în fața puhoiului roman, o singură comoară: libertatea de a-și alege moartea, libertatea de a nu fi prins și ținut în alaiul triumfal, de a nu sfîrși (asemenia lui Iugurtha, regele Numidei și lui Vercingetorix, șeful răsculaților gali din anul 52 î.e.n., și ucis la Roma, după șase ani de captivitate) sugrumat în temnițele Romei, ci în pămîntul poporului său.

¹ Cele mai recente : C. Dalcoviciu, *Istoria Românelor*, I, București, 1960 ; H. Dalcoviciu, *Dacii*, București, 1965 ; D. Tudor, *Decebalus der Heldenkönig der Daker* (Decebal, regele erou al dacilor), București, 1968.

² „*Journal of Roman studies*” Londra, LX, 1970, „The captor of Decebalus. A new inscription from Philippi.

Centenar NICOLAE IORGA



a 5 iunie se împlinește un veac de la nașterea lui Nicolae Iorga. A fost una din mințile cele mai strălucite, o personalitate excepțională a istoriografiei române.

Prin varietatea nesfârșită a subiectelor tratate, printr-o neîntreruptă îndreptare a spiritului său spre sensurile contemporane ale faptului istoric, prin explicarea legăturii inseparabile a trecutului poporului român cu cadrul larg al istoriei universale, personalitatea lui Nicolae Iorga — nescutită de un explicabil șir de umbre prin care răzbat, cu atât mai de geniu, luminile sale — a lăsat în urma sa mai mult decât un simbol al omului de știință.

Datorită lucidității sale, adincului său patriotism, nivelului de legendară erudiție care nu-i îngăduia să rămână impasibil la înjosirea demnității umane împinsă pînă la limitele sale extreme de către hitlerism și legionari, Nicolae Iorga devenise unul din adversarii cei mai temuți de fasciști. Începînd din anul 1933, în aproape toate manifestările sale — în cursuri universitare, în conferințe publice, în articole, în discursurile parlamentare —, marele savant combătea statornic ideologia antiumană a nazismului și agentura acestuia în România, dezvăluia pericolul grav pe care ofensiva hitleristă îl abătea asupra independenței și suveranității popoarelor europene, amenințarea pentru însăși soarta poporului român.

Sfîrșitul i-a fost tragic. La aflarea veștii privind uciderea de către bandele legionare a lui Iorga, ambasadorul Germaniei hitleriste din București arăta într-un raport trimis Berlinului: „El ne ura și combătea prin viu grai și scris național-socialismul“. Asasinarea acestui magistru al culturii românești și universale a fost o crimă la adresa umanității, a civilizației.

În curgerea timpului, personalitatea sa se proiectează impunătoare și just dimensionată în tot ceea ce a avut ea mai valoros, pe coordonatele spiritualității românești, ale împlinirii datoriei pînă la jertfă de sine, față de poporul din rîndurile căruia s-a ridicat.

V. U.

Centenar
NICOLAE
IORGA

„POPOR“ ȘI „POPULAR“ LA MARELE SAVANT

MIHAI BERZA
prof. univ. dr. docent

„Popor“ și „popular“, termeni înrudiți între ei, sînt desigur dintre cei care ne înlesnesc într-o măsură însemnată să pătrundem în intimitatea gândirii și simțirii lui Nicolae Iorga.

Popoarele reprezintă pentru istoric unități de viață organică, protagoniștii „marij drame mondiale“ care e istoria lumii. Fiecare dintre ele este „o energie, avînd izvoarele și împrejurările ei deosebite, caracterul și misiunea ei specială“. Constitute în națiuni în epoca modernă, ele păstrează drepturi imprescriptibile asupra pămîntului lor, ca și dreptul la o alcătuire de stat proprie, trăind în deplină libertate. Solidaritatea națională, punerea tuturor energiilor în slujba propriului popor sînt pentru Iorga imperative morale ale oricărei existențe individuale și ele au format baza însăși a activității sale de profesor în sensul cel mai larg al cuvîntului. La fel, cultura oricărui popor trebuie să fie expresia originală a propriei sale ființe naționale.

Dar aceasta nu înseamnă că Iorga ar fi văzut popoarele ca simple unități izolate și neschimbate în existența lor, ci dimpotrivă. Așa cum spunea el, „istoria unui popor [...] se fixează și se păstrează în mediul firesc de universalitate umană, căruia îi aparține în cea mai superioară

esență“. Sau, în același discurs de recepție la Academie, din 1911, unde eltim deopotrivă: „Astfel popor are astăzi cu totul alt înțeles decît odinioară. El nu e curat, unitar, liniștit, sigur ca o stîncă de marmoră albă în care nu pot prinde rădăcini și de pe care nici un vînt nu poate culege praful călător spre alte locuri, ci poporul, unitate firească, are viața sa organică asemenea cu viața individualităților ce trăiesc în lume. El crește prin ce cîștigă din afară, se curăță, se înnoiește prin ce lasă din ființa sa într-o anume vreme, el moare și învie, îmbătrînește și se face tînăr, în fiecare clipă“.

Iar în anii cînd înflorea hitlerismul și legionarismul, Iorga își definea categoric propria sa poziție, prin atitudinea ce o lua față de aceste mișcări. „Pentru unii din aprinșii apărători ai ei de astăzi, adevărați energumeni gata de toate loviturile, nedreptățile și cruzimile în credința că în ființa lor etnică se găsește ceva cu totul excepțional și misterios, care le dă dreptul de a amenința, de a porunci, de a stăpîni, de a exploata, de a desnaționaliza și de a distruge, ideea națională a ajuns să fie un monstru“.

De aceea și termenul de „rasă“, dacă revine frecvent în scrisul istoric al lui Iorga, el are doar sensul unei moșteniri permanente de trăsături în primul rînd psihice, și nu înțelesul pe care i l-au dat concepțiile rasiste: „Nu există — afirmă rîspicat Iorga — o rasă cristalizată o dată



Împreună cu prietenii săi ardeleni, Andrei Birseanu și Augustin Bunca (septembrie 1905)

pentru totdeauna și care să trebuiască a fi ferită de infiltrații, ce s-ar putea împiedeca [...]".

Termenul de „popular” te întâmpină adesea sub condeiul lui Iorga, dar el n-a căpătat pînă acum analiza ce o merită. Ceea ce se poate în orice caz spune e că dacă e legat de straturile largi ale poporului, el le depășește uneori pe acestea, pentru a cuprinde și pătri mai ridicate ale societății. Atunci cînd e vorba, de pildă, de forme de organizare politică, ca în cazul acelor „Romani populari”, care au pentru Iorga o funcțiune de prim plan în geneza evului mediu, termenul de popular se poate referi la societăți țărănești, dar și la populații urbane, chiar, uneori, la anumite formațiuni de predominare nobiliară, esențial rămîine caracterul de organizare spontană, bazată pe forțele locale și largă participare la viața publică, cooperarea energiilor în împlinirea intereselor comune.

Pentru acest caracter de spontaneitate și de întinsă cooperare umană, pe care i le atribuia cu deosebire, evul mediu găsea în sensibilitatea lui Iorga ecoul cel mai puternic. Chiar limita de sfîrșit a evului mediu el o căuta, consecvent, în aceeași direcție : „De fapt — scria cîndva Iorga — evul mediu se mintuie cu dispariția principiului care l-a determinat și-l menținuse : *capacitatea de creațiune a maselor populare*”. Aici ne aflăm, desigur, în fața sensului general al cuvîntului.

De altminteri, Iorga și-a manifestat permanent credința în virtuțile poporului, în

puterile pe care le păstrează în sufletul său, în valoarea creațiunilor sale. S-a aplecat asupra artei populare, încercînd să-i descifreze originile străvechi, i-a analizat cu neîntrecută simțire poezia, i-a cercetat limba ca depozitar al unei viziuni proprii a lumii și omului, a căutat, în sfîrșit, în legătura cu manifestările spirituale ale poporului, dovada autenticității și prin aceasta legitimitatea oricărei creațiuni superioare.

În 1915, el își încheia una din nenumăratele lui conferințe și lecții din acea vreme, cu această adîncă mărturisire a credinței în virtuțile sălășluite în popor : „Noi cînd facem un lucru, moi, cărturarii, cînd scriem în cărți și cărțile se așază în biblioteci, ne-am plătit datoria ; poporul are însă [...] comoara amintirilor sale în suflet. Neglijează-l, disprețuiește-l, aruncă-l în sărăcie, nu ține seamă de dînsul ; vine o vreme cînd, totuși, la el trebuie să te adresezi, fiindcă ei, la un loc, sînt cei mulți, sînt cei curați, sînt cei tari, cei menii biruințelor ; sînt acei care sprijină pe umerii lor statul și poartă înaintea tuturor gteagul de luptă. Și atunci rămîinem uimiți, fericit uimiți, cînd vedem cu cît mai mult plătește muta tradiție, gata de a se preface în fapte, din inima lor, față de gălăgioasa modă, incapabilă de fapte și muncă, din vorbele și cărțile noastre.

[...] Cred în cei mari și tăcuți, în aceia al căror suflet cuprinde tot cît am suferit, tot cît am luptat, tot ceea ce avem dreptul să smulgem prin luptă. În ei, cred”.

AȘA LUCRA EL

BARBU THEODORESCU

În articolul de față, Barbu Theodorescu, fost secretar particular al lui Nicolae Iorga, nu și-a propus să analizeze nici exhaustiv și nici parțial concepția ideologică și științifică a marelui savant, după cum nu a stat în atenția autorului nici prezentarea altor contradicții, limite sau erori din prodigioasa activitate a lui Iorga pe scena vieții politice românești interbelice. Barbu Theodorescu, autor și al unei întinse monografii consacrate vieții și operei lui Nicolae Iorga, a înțeles să prezinte, în acest articol, pe baza propriilor amintiri, „laboratorul” și metoda de lucru ale marelui istoric român.

Nicolae Iorga, prin uluitoarea sa existență și operă, a intrat, chiar din timpul vieții sale, în legendă. Filonul nestemat al geniului său se relevă de timpuriu, încă de pe băncile școlilor din Botoșani, unde și-a început educația. A fost un copil precoce.

Opera sa: 1 250 cărți, 25 000 articole

Înainte de a păși în prima clasă a școlii primare, citise, în original, din opera lui Hugo, Florian și altor literați francezi, precum și *Letopiseștele* lui Kogălniceanu. În clasa a VI-a de liceu era socotit de profesorii săi un desăvârșit cunosător al limbilor elină

și latină. Înainte de a împlini 19 ani era numit, prin concurs, profesor de liceu. Universitatea a absolvit-o într-un singur an, trecând toate examenele în mod strălucit, fiind elevul lui Xenopol. La 22 ani obținea titlul de doctor la Universitatea din Leipzig, ale cărei cursuri le frecventase numai două luni. În urma unui concurs, devenit celebru, e numit profesor de istorie la Universitatea din București. Avea 23 ani.

Opera sa, tipărită în mai multe limbi, cuprinde domenii foarte variate: istoria poporului român, dar și a Imperiului bizantin, otoman, a statelor balcanice și a omenirii. De aici pornește faima sa peste hotarele veacului său. A scris: istoria artei, literaturii, armatei, bisericii, comerțului, dreptului, industriei, învățământului. A întocmit mari studii de sinteză, numeroase monografii de domni și scriitori, de probleme și curente și a editat un impresionant număr de documente. A compus versuri, a scris piese de teatru, a lăsat pagini nemuritoare în notele sale de drum și a răstăit mii de discursuri și conferințe.

Opera sa întrunește 1 250 cărți și 25 000 articole. Deși a stat ore și ore, ani și ani, în biroul său pentru a pune pe hârtie această uriașă operă, totuși Nicolae Iorga a fost și un mare și pasionat drumeț, străbătând toate meleagurile țării sale, dar și ale întregii Europe, călătorind și dincolo de ocean.

A luat parte la multe congrese internaționale, fapt ce l-a pus în legătură cu nemăratele centre de mare cultură.

A fost distins cu titluri academice, de **doctor honoris causa** a numeroase universități și membru al mai tuturor academiilor din Europa. Era, prin urmare, o personalitate proeminentă în viața cultural-științifică mondială. Francezii — o mărturisește savantul Jérôme Carcopino — îl socoteau un produs al școlii și culturii lor, fiind profesor la Sorbona și membru al Institutului Franței. Știința germană, prin Universitatea din Leipzig, care i-a conferit titlul de doctor, îl apropie de Karl Lamprecht. Grație acestui savant, Iorga își va tipări două mari lucrări, datorită cărora faima sa devine europeană. Italia îl îndrăgise ca pe fiul ei sufletească, iar Nicolae Iorga a străbătut peninsula și cultura ei, în timp și spațiu, de-a lungul tuturor secolelor. Avea afinități cu Vico, Muratori și Carducci, era, așa cum s-a scris, prin spiritul și geniul său, un desăvârșit reprezentant al Renașterii. A văzut ca Taine, a scris ca Michelet și a dat opere ce pot fi semnate de Carlyle.

Uriașul a uitat, iar legenda a creat-o... chiar savanții. Când împlinea 40 ani,

A. D. Xenopol mărturisea: „te întrebi cu înminunare, cum a putut un creier să conceapă atâtea lucrări și o mină să le scrie”.

Uluitoare capacitate de asimilare

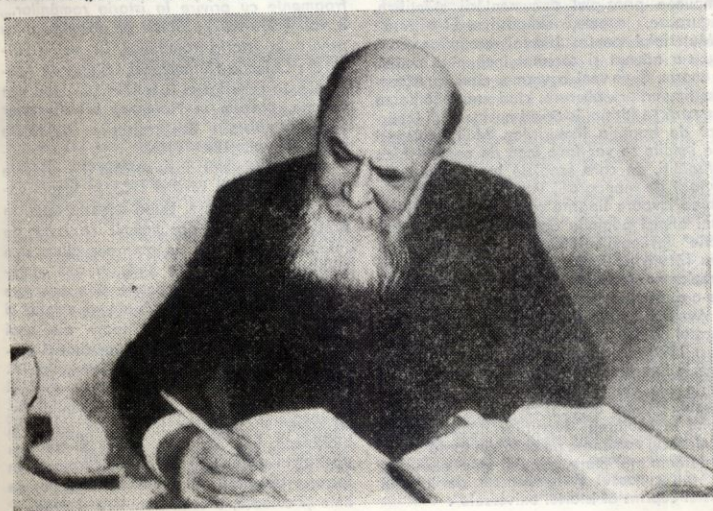
Cum a putut un om să-și alcătuiască atât de arhitectural viața și opera? Răspunsul e greu de dat, pentru că e foarte greu să diseci puterea de geniu cu care s-a născut, aceea forță nativă manifestată de timpuriu și pe care unul din dascălii săi, Șt. Virgolic, o relevă atât de bine: „Este un băiat cu desăvîrșire distins, cum n-am avut și probabil mult timp nu vom avea în facultatea noastră, un adevărat fenomen și ca memorie, și ca putere de judecată, și are numai 18 ani și jumătate... Știe foarte bine limbile clasice, cunoaște franceza, spaniola și italiana, mai puțin germana, cu care însă se ocupă”.

Studiul limbilor străine a fost prima grijă a elevului de liceu și a studentului, alcătuiind prima etapă în ascensiunea sa viitoare de savant și poliglot. La vârsta de 21-22 ani citise, în original, literatura și filosofia antică, a evului mediu, a Renașterii și a epocii în care trăia. De aci și acea însușire de a nu gândi numai în hotare naționale de cultură, ci prin viziunea civilizațiilor multimitenare. Examenul său de licență din anul 1889 a fost „un triumf strălucit”.

Avea o memorie formidabilă, un ochi pătrunzător și o capacitate de asimilare uluitoare. Putea citi, în 24 ore, câteva volume reținând cele mai mici detalii. „Dacă dl. Iorga — afirmau cei ce-l cunoșteau — va avea [...] aceeași putere de concepțiune originală și aceeași doză de simț pentru adevăr, pe cită putere a dovedit că are în asimilare, este de prevăzut că d-sa va fi un luceafăr genial în domeniul științei”.

Pentru a ajunge, după expresia unui coleg al său, un „fenomen nenatural”, ce „face cinste patriei”, fiind asemuit cu „biblioteca din Alexandria înainte de a fi arsă de Omar”, au trebuit ani de trudă, cerind de la propriile sale puteri mai mult decît firea permitea. Iorga nu a gustat momente de odihnă, zile sau săptămîni de vacanță. În cunoscutul său volum de *Cugetări*, carte în care se află sintetizată gîndirea sa, înțîlnim numeroase definiri ale muncii sau înfierarea leneșiei. Bunăoară: „De ce odihnă înainte de moarte cînd ne așteaptă cea de **după** moarte”; „mi-ar fi lene să fiu leneș”; „oricum ai merge, tot fugi de lene”; „lenea e o sinucidere blindă”; „lenea e fiica nedreptății” etc. etc. A citit, a acumulat și totul se orînduia, era raționat pentru totdeauna. Nimic nu putea fi uitat, orice amănunt putînd să apară după ani, zeci de

„A trăi înseamnă a lucra” — spunea Iorga



ani, atunci cînd trebuia să stabilească legături, să explice, să între într-un tot perfect încheiat: „Eu am început citind, cu nespuse lăcomie, cărțile altora [...] în felul acesta m-am împrietenit întii cu alte cărți decît celea care mi se dădeau la școală [...] așa am făcut eu frăție cu cărțile [...] nu în lecțiile pe care le urmam [...] nu numai cărțile ce mi se cereau, ci, cu o alegere pe care nu am nimerit-o foarte aleasă, căci n-am fost îndrumat ori sfătuit în această direcție, m-am deprins a intra astfel în legătură cu întreaga literatură universală. De cînd eram băiat de șaptesprezece-optsprezece ani, de atunci am încheiat cu ceea ce se cuprinde mai bun în sufletul omenirii, o legătură de care nimic nu mă va putea desface pînă la sfîrșitul zilelor mele” (*Bibliotecă circulante*, „Sămănătorul”, 1905, pp. 641-642).

Prin zeci de biblioteci ale Europei

În 1893, cu prilejul apariției ultimului volum din *Istoria românilor* a lui A. D. Xenopol, lorga îi consacră mai multe pagini, prin care evidențiază valoarea științifică a monumentalei opere. Printre altele, însă, tînrul istoric se oprea asupra unor lacune ale istoriografiei noastre: „Trebuie să se înceapă adunarea izvoarelor, sistematizarea și coordonarea, precum și publicarea lor după criteriile științifice, cu tot aparatul de note, explicații, introduceri”. Cu alte cuvinte, impunea principiul documentării științifice, riguroase, exacte, exhaustive. El afirma: „Materialul pentru istoria românilor, care nu s-a adunat și cercetat încă pînă astăzi, e enorm. Și va veni o vreme, cînd, cu excepția timpurilor obscure, cînd naționalitatea noastră se forma, istoricul nostru va fi încercat de bogăția lămuririlor. Multe culegeri de inedite se vor face încă de oameni bine pregătiți, pe care școalele încep a ni-i da, autori de monografii vor putea întrebuința atîtea izvoare tipărite care-i așteaptă și numai atunci paginile definitive se vor putea scrie” („Timpul”, 1893, nr. 104). Afirmatia era făcută de lorga cu gîndul la dinsul, și precizarea de atunci se va realiza în forme de-a dreptul uluitoare.

Avea 22 ani, în anul acela își trăsese doctoratul la Universitatea din Leipzig (4 august 1897) și, liber de orice obligații didactice, a luat hotărîrea de a-și dedica o bună parte din anii tinereții culegerii de documente: „M-am aruncat cu și mai multă pasiune în căutarea lucrurilor nouă despre acel trecut românesc pe care din toată inima îl doream mai mare, capabil să-și găsească un rol, cunoscut și necunoscut de toți, în vastul cuprins al istoriei universale”.

Era firesc ca, aflîndu-se în Germania, lorga să dea atenție documentării științifice în opera istorică, prin depistarea arhivelor, fiindcă istoricii germani ai epocii erau întemeietorii acestei discipline. Afirmatia o face chiar lorga în prima sa lecție universitară, la 1 noiembrie 1894, cînd se referea la Ranke, cel „ce are cunoștință desăvîrșită a izvoarelor, e cel dintîi care a întrebuițat arhivele” (*Generalități cu privire la stadiile istorice*, 1934, pp. 31-38). De altfel, atunci se crea știința editării textelor.

Întrînd în arhivele Occidentului, atenția savantului se îndreaptă spre materialul privitor la istoria românilor. Arhivele „gemeau de materiale aproape necunoscute; erau acolo actele publice, contemporane cu faptul pe care-l constatam, registrele de socoteli, științietoare de măruntă viață vie, scrisorile private care dădeau faptul în atmosfera lui de idei și resentimente, în stilul și haina timpului; între zidurile lor stătea ascuns ca într-o criptă trecutul mort, cel autentic”.

În urmărire a acestor mărturii de viață trecută, lorga aleargă — termenul e cel adecvat — dintr-o arhivă în alta „pentru a afla și a ști mai mult despre geniul și fapta strămoșilor”.

Miile de documente depistate între anii 1892-1916 au fost publicate în mai multe colecții devenite celebre, și anume: *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor...*, 3 vol. (1895-1897); *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, 31 vol. (1901-1916); *Colecția Hurmuzachi*, editată de Academie, în care lorga a publicat în total opt volume, precum și *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle*, 6 vol. (1899-1916).

Lorga a depistat documentele din arhivele străine între anii 1892 și 1903, în timpul vacanțelor universitare. După această dată, în preocupările sale documentul ca izvor de informație trece pe un plan secundar, și e căutat în arhivele din țară. În anii următori, pînă în 1906, vacanțele sînt rezervate cunoașterii țării, prin străbătarea satelor și mănăstirilor, aceste păstrătoare ale unui trecut de artă și cultură, a drumurilor și orașelor, a tuturor provinciilor neamului românesc. Astfel se legau cele știute din documente cu realitatea, văzută și simțită, în cit savantul, părăsind biroul din arhivă și bibliotecă, lua contact direct cu trecutul, păstrat în sufletul și obiceiurile țărânului, în formele de viață cotidiană, în armonia, de linie și culoare, a artei populare și culte.



Pe treptele Academiei, împreună cu Iacob Negruzzi

Metoda de lucru a savantului

Acum, totul era acumulat, orinduit, cunoscut, definitivat. Truda durase trei decenii. Cu materialul astfel pregătit, gândirea sa curgea ca un fluid, iar mîna aluneca cu eleganță și ușurință pe albul imaculat al hîrtiei. De aici, acea frază, uneori interminabilă, cuprinzătoare a mai multor idei și fărîmitată prin paranteze. Termenul „de alb imaculat” este impropriu pentru Iorga. Pentru că nu sînt rare cazurile cînd folosea pentru scris caietele de teză ale studenților. Începea să scrie pe ele, luîndu-le de la sfîrșit, încît caietul, întors, reprezenta marea operă a profesorului. Curent, fraza sa e clară, săpată în marmură, de o mare armonie.

În biroul său aflai în orice moment o frumoasă colecție de stilouri din cele mai noi, primite în dar de la admiratorii săi. Nu avea un scris nervos, oprit, sucit. Din contră, gândirea rapidă, dornică de a comunica totul, făcea ca mîna să aluneca cu rapiditate. Nu forța mîna, spre a prinde cu siguranță tocul între cele trei degete. De aici scrisul său continuu, prins în virful penitei, cu mare finețe, fără a lăsa urme adînci în

hîrtie. Era un scris mărunt, imaginea de ansamblu a paginii fiind întotdeauna armonioasă, elegantă.

Se întîmpla ca literele izolate să fie abia conturate, prinzînd din ele cîte o fărîmă; un arc, un punct, o linie învîrțită, sucită, pusă chiar unde nu trebuia, sau mîncată, încît scrisul său se cerea — ca și hieroglifele — descifrat. Sînt numeroase manuscrisele cu un infinit număr de adause, prin colțuri, printre rînduri, pe dosul paginii, pe un rest de plic, lipite de o filă. Iată de ce grafia sa speria pe redactorii și pe lucrătorii tipografi. În zadar primii săi dascăli, A. D. Xenopol și Șt. Virgolici, care i-au publicat opera de debut, au încercat să-l convingă să scrie mai citej. Timpul nu-i ajungea pentru cit avea să scrie!

Din cauza grafiei sale, socotită „imposibilă”, un manuscris lorga putea să fie descifrat de puține persoane. Dintre tipografii ultimelor două decenii ale vieții sale, zețarii tipografiei de la Vălenii de Munte, în frunte cu conducătorul acestei instituții, C. Onciu, erau cei mai buni descifrați ai scrisului său. La Vălenii de Munte s-au tipărit, de altfel, cele mai multe din operele sale. Mai era un zețar la tipografia „Cultura Națională”, unde se imprimau lucrările Academiei Române, și la „Universul”, locul de tipărire al ziarului „Neamul românesc”. La tipografia „Ramuri” din Craiova scrisul său era descifrat de criticul D. Tamescu.

Savantul nu-și revizua manuscrisul, care, odată încheiat, era trimis în grabă la tipografie. Și chiar dacă ar fi fost recitit cu mîgălă, și eventual completat, el nu reprezenta ultimul cuvînt al autorului. De aceea Iorga da o mare atenție corecturii. Una din marile bucurii ale unei zile, pentru dînsul, a prilejuia corectura, șpaltul. În corespondența sa, numeroase sînt scrisorile ce pomenesc de corecturi. Pe șpalt se făcea revizua ultimă a manuscrisului: îndreptări stilistice, adăugiri etc., astfel că nu rare ori, în urma corecturii în șpalt, ieșea aproape o nouă lucrare. Din păcate, nu ni s-a păstrat nimic din mile de corecturi ale savantului.

Dimineața, Iorga trecea direct în biroul său de lucru. Obșnuit, citea ziarele — multe — în primul rînd cele românești. Din lectura lor pornea articolul pentru „Neamul românesc”, ziarul său, în care a publicat, timp de peste trei decenii, cîte un articol, uneori și două, pentru fiecare zi. Cînd pleca în străinătate, prima grijă era să lase opt-zece articole pentru „Neamul”.

iar de unde se afla, la Paris sau Roma, nu uita articolul zilnic. Așa se face că, între anii 1906 și 1940, nu a fost zi în care ziarul să nu cuprindă un articol al său. O singură dată, în 1912, timp de o săptămână, când, zdrobit de durere din cauza morții fiicei sale Tituța, nu a lucrat nimic, iar „Neamul” s-a tipărit fără scrisul profesorului.

Am pomenit de călătoriile sale, atât de frecvente în fiecare an. Și atunci scria. În tren, în odaia de hotel, oriunde afla un loc de odihnă. Este uluitoare participarea sa la ședințele din Parlament, unde intrase din 1907. Venea în Adunarea Națională cu geanta dăldora de cărți. Se așeza la locul său, unde imediat începea să scrie sau să citească. Termina cartea, lua notițe, ori sfârșea un articol sau continua la scrisul unei cărți. Cu toate acestea nimic nu-i scăpa din ce se discuta, și dacă era cazul, riposta sau se scula pentru a rosti o vehementă replică. Am asistat la plecarea sa în America, din portul Genova. Prima grijă înainte de a se îmbarca pe vapor a fost să cumpere hirtie de scris. Scria și când era reținut în casă de boală. Astfel, lucrarea consacrată istoriei artei medievale a fost scrisă într-o săptămână, în timp ce era bolnav.

Am spus că citea neînchipuit de repede o carte, cuprinzând dintr-o privire pagina. Mă întreb dacă nu exagerez, și totuși este așa. Simțea o plăcere să taie singur filele cărților noi. Tăia fila, arunca o privire — și pagina era citită. Nu după mult timp lectura era terminată. Dacă era cazul, făcea fișe sau o recenza pentru revistele sale, mai ales pentru cele de istorie.

Avea orele sale de lucru. Scria până târziu în noapte. În casă era liniște deplină, toți dormeau, numai „domnul profesor” scria. A scris foarte mult la Văleni, în lunile de vacanță, când întreaga zi, 20 ore din cele 24, era dăruită cărților sale. Era o plăcere să-l însoțești în drumurile sale prin București, în timpul când mergea pe jos de la Facultate sau Academie la casa sa din Șoseaua Bonaparte nr. 8 (azi B-dul Ilie Pintiile, unde se află Institutul de filozofie). Tot drumul vorbea, făcând haz de unele fapte ale zilei. Simțea, mai mult ghiceai, că, deși profesorul era lingă tine, gîndul său era aiurea, la manuscrisul de-acasă. De altfel, cu cât se apropia de locuința sa, pasul se ușea, și mai înainte de a apărea casa, îți întindea mîna. Multe pagini din cartea ce urma să apară erau de acum gata, rămînînd numai să fie așternute, cu ușea, pe hirtie.

Unele din cărțile sale — nu multe —, nu au fost scrise, ci dictate, cum e cazul cu manualul de istoria românilor pentru licee. Cartea, de 381 pagini, a fost dictată în 28 ore, adică în patru duminici, de la 14,00 pînă la 17,00 și de la 21,00 pînă la două din noapte, după cum ne spune stenograful său, Henri Stahl. În timp ce dicta se plimba continuu în jurul biroului său, vorbind rar, pînă ce uita că dictează și începea să jîdă „adevărate conferințe de un captivant interes”.

Fiecare carte își are povestea sa, ca și oamenilor. Acest adevăr e valabil pentru multe din cărțile lui Nicolae Iorga. Sint cărți cerute, ca *Geschichte der Osmanischen Reiches*, publicată de Lamprecht. Sint cărți izvorite sau inspirate din evenimentele politice cotidiene, precum: cursul său la Universitate despre *Istoria statelor balcanice*, cursul ținut la Academia Comercială despre *Spații și hotare naționale* — replica dată politiciii hitleriste a „spațiului vital”.

O idee era reluată, dezbătută, amplificată. Începea printr-o comunicare la un congres internațional. Reținea impresia făcută, atent la orice observație, dar rămînea consecvent gîndului său. Astfel, pornind de la comunicarea *Les bases nécessaires d'une nouvelle histoire du moyen-âge*, demonstra necesitatea alcătuirii unei noi istorii universale potrivit noilor concepții, care dominau pe atunci istoriografia. Această nouă istorie o va da chiar Nicolae Iorga. E vorba de *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité* (4 vol., 1926-1928). Cartea aceasta urma să fie opera de bază a savantului. Din 1928 a urmărit cu mare atenție tot ceea ce ar fi putut să servească „Sintetei” sale, recenzînd în cele două reviste de istorie pe care le conducea aparițiile editoriale. Între 1932-1938, italianul Corrado Barbagallo publica, în numeroase volume, *Storia universale*, căreia Iorga i-a dedicat un amplu studiu în „Revista istorică” (1939, pp. 293-315). Acest studiu e o revărsare impetuoasă de idei, o critică severă, dar cu totul obiectivă, ce vădește o gîndire capabilă să recepționeze sau să respingă, o stăpînire perfectă a căilor directorii ce străbat viața umană cuprinsă în hotarele statelor sau în afara lor. Impresionează claritatea concepției, bibliografia uluitoare, siguranța. Aici aflăm de fapt **planul noii sale istorii universale**, adică noua formă a operei din 1926. Studiul, care ar fi putut să constituie prefata *Istoriologiei*, tipărită postum în 1969, are următoarea încheiere: „Am ținut să urmăresc întreaga construcție

„ÎNVĂȚĂTORI DE ACELAȘI IDEAL“

Nicolae Iorga și-a întors privirea, cu pietate și grațitudine, către Gheorghe Lazăr, dascălul băjenar din Avrig, „fiul sărac al unor părinți foarte săraci“. El a scris și publicat, cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la deschiderea Școlii românești de la Sf. Sava, o cântăceală evocatoare, intitulată: Cel dintâi învățător de ideal național: Gheorghe Lazăr.

Marele istoric se considera cu mândrie „învățător de același ideal“ ca Gheorghe Lazăr. După cum se vede

însă, N. Iorga a văzut în Gheorghe Lazăr numai „un învățător de ideal național“, deși dascălul, fiu de iobag, purta cu el și zbuciumul social al gloatei oropsite din care făcea parte, dând îndemn și pentru scuturarea cătușelor iobăgiei multiseculare, fie din Ardeal, fie de dincoace de Carpați. Ii revine totuși lui N. Iorga meritul de a nu fi uitat acel prilej de evocare, de reamintire, a marii fapte săvârșite de către Gheorghe Lazăr din Avrig. Prin evocarea atitudinii lui Lazăr,

N. Iorga a dat atunci, la împlinirea centenarului Școlii românești de la Sf. Sava, un îndemn la lupta poporului pentru întregirea unității sale naționale. Era în anul 1916.

„Trebuie să ne gindim la Gheorghe Lazăr din Avrig pentru locul de unde a venit (Ardealul) și spre care îndreptăm azi atât de călduroase speranțe“, explică N. Iorga în prefața opusculului său.

Conf. univ.
Gh. Georgescu-PUZAU

a celei mai noi istorii universale. Față de dînsa, mențin sistemul întrupat în a mea *Essai d'une synthèse de l'histoire de l'humanité*. Ea are nevoie totuși de multe schimbări, mai ales pe baza stărilor de spirit și a introducerii, dar potrivit cu singurul lor rol, și a altor noțiuni, lăsate acolo la o parte. Împrejurările vor hotărî dacă gîndul

meu, care e așa de greu de urmărit, își va afla de mult dorita înfăptuire“.

Presimțea oare tragicul său sfîrșit? Gîndul acestui colos al spiritualității românești, ce se îndrepta spre alcătuirea unei mari sinteze de istorie, pe care numai cîțiva savanți ai omenirii au culezat s-o scrie, nu-și va fi aflat mult dorita înfăptuire.

Centenar
NICOLAE
IORGA

Puncte de vedere APRECIERI DESPRE MAIORESCU: ÎN FAȚA ADEVĂRULUI

Prof. univ. MIHAIL CRUCEANU

În bogata lui activitate de istoric, Iorga a ținut seamă de redarea adevărului, s-a sprijinit pe documente. Ajutat de o excepțională memorie și de un vriaș material informativ, deși era tribut ar concepiilor idealiste în cercetările sale ajungea deseori la concluzii juste. În această muncă neobosită, în tot decursul vieții sale, trecea, cîteodată, de la problemele trecutului la acelea ale

actualității, unde e mai mare pericolul de a aluneca pe pantele subiectivismului. Dar și aci se orienta ajutat de logica riguroasă a realității faptelor. Un exemplu de asemenea obiectivitate ni-l prezintă aprecierile sobre făcute cu ocazia apariției volumului II al *Insemnărilor* lui Maiorescu, imprimat după moartea autorului lor.

Într-o broșură apărută în anul 1940, intitulată: Încă un volum de „Insemnări“ ale lui T. Maiorescu, istoricul începe cu o reținută ironie, numindu-l „importantul om de cultură, de viață publică și, mai ales, de au-

toritate...”, pentru ca imediat, spre a aminti lipsa unei serioase munci științifice, în legătură cu „Academia Română”, să adauge, „atît de rar cercetată de dînsul”. Apariția acestui volum — ni se spune mai departe — constituie o impietate față de autorul lui, cuprinzînd „...aceste note zilnice, adesea mai puțin decît banale și ogîndind un suflăt care dîncolat de manifestarea lui exterioară avea un cuprins așa de restrîns”. Afirmația lui Iorga, făcută în forma cea mai delicată, subliniază contrastul dintre înfățișarea plină de seninătate și importanță a omului, dar cu un suflăt cu cuprins atît de restrîns.

Pentru a-și întemeia aceste aprecieri, istoricul trece în revistă o serie de citate din volumul amintit, scrise chiar de mîna lui Maiorescu. Reproducem cîteva din ele, observînd și ironia discretă ce le însoțește: „Pentru prieteni, potop de calificative amabile: Pogor «copilăros», Papadopol-Calimah «mîncinos», pentru alții «taler cu două fețe», «obraznic-lingușitor», «căfeluș obraznic și stupid» (Păucescu). Pentru d-ra Văcărescu, «face impresia de urîtă și toantă, dar suride plăcut cînd a uitat ceva» (p. 55). Un altul e «sters, mărginit, dar frumușel», îl poartă pe masă (p. 151). Nicolae Hurmuzachi e «plicticosul scai» (p. 154), care trimite o telegramă «impertinent nedelicată» (p. 171). Poetul Petrino e «decăzut și laș»... Fiii lui C. A. Rosetti «smintiți» (p. 180)... Eminescu, la dr. Sutu, pare amicului și ocrotitorului său «dezgustător» și mai ales, «fără nici o atracție». Teodor Rosetti e «fals» (p. 177). A. Beldiman e «mărginit». Valerian Urseanu e «smintit», dar nevasta «remarcabil de gentilă» (p. 249). Al. Ciurcu «îndrăzneț și prost individ» (p. 307). Caragiale «violent, grosolan și neutrilizabil» (p. 234), etc. După o serie de alte citate, Iorga scoate în evidență unele ciudătenii științifice:

„Să-mi fie ertat a nu crede că explicația graiului și idealismului „prin” «excitarea exploziv de violentă în noua pătură specific omenească a substanței cenușii», de unde și «avaritia și pasiunea jocului» nu se va înscrise în analele progresului filosofiei (p. 48; apoi pp. 317-319). Sau «imaginea lui Iuliu Cezar negreșit rătăcește încă în univers» (pp. 52-53 și 55)... Pentru credința permanentă în stății” (p. 204).

În legătură cu părerile politice ale lui Maiorescu, exprimate în același volum, Iorga subliniază, pe lîngă diferite combinații cu politicienii timpului, manevre și birfeli, stăruindu-l pe autorul de a ne alipi de Tripla Alianță.* Cităm: „se așază alături de cei care caută să împiedice manifestările contra Austro-Ungariei ale Societății «Carpații» (denunț al lui Slavici)... Îndată articolul [...] despre necesitatea «alianței cu Austro-Germania»” (p. 198). „De astă dată

mare recunoaștere a importanței (sic) mele politice” (p. 200). Acel „sic”, de mai sus, aparține tot lui Iorga, care încheie broșura cu concluzia: aceste „însemnări” nu folosesc decît istoriei luptelor noastre politice. Și cu obiectivitatea omului de știință, în privința autorului, adaugă „cettorul însuși va judeca”.

Respectul pentru adevăr e singura ținută admisă pentru toți cei care muncesc pe teren științific. De această obligație morală nimeni nu poate fi scutit. Tot astfel și clasicii marxismului au afirmat, sub diferite forme, puterea invincibilă a adevărului, confirmată de realitate. În lupta lor de a demasca teoriile „pseudostiințifice”, răspîndite de simbrășii claselor stăpînitoare în regimul capitalist, clasicii au dovedit falsitatea faptelor invocate de respectivii simbrășii, scoțînd în evidență evenimentele intenționate tănuite de exploatare. Aceștia din urmă doreau să provoace o confuzie dinădătoare în capacitatea de judecare a maselor populare, spre a le fi mai ușor să justifice pretinsul drept de stăpînire al unui popor de către altul, ca și cel de exploatare a propriului popor.

În mijlocul acestei lupte, teoreticienii clasei muncitoare au declarat că adevărul e cel mai puternic aliat al proletariatului. De naturarea adevărului, sub orice formă, nu servește niciodată, cîtuși de puțin și în nici o împrejurare, poporului.

Se întîmplă, totuși, chiar și astăzi cîteodată, să se cedeze vechilor procedee, ocolindu-se unele fapte, dacă nu în întregime, cel puțin parțial.

Într-una din cele mai răspîndite reviste literare, a cărei utilitate e recunoscută atît de marele public, cît și în lumea creatorilor în artă, publicîndu-mi-se, în cele mai optime condiții, un articol de amintiri, s-a crezut prudent să se treacă sub tăcere unele însemnări în legătură cu trecutul nostru literar și cu acea persoană care caracteriza, în multe privințe, concepțiile și mentalitatea societății burgheze (e vorba tocmai de Titu Maiorescu).

Desigur, într-un articol cuprinzînd amintirile autorului, se pot găsi, — e și firesc — aprecieri subiective, totdeauna discutabile. Dar faptele reale nu pot fi înălțurate, fără a nu rămîne tributari față de adevăr și într-o și mai largă măsură, față de publicul cititor. De cîtăva vreme, în publicistica noastră, societatea „Junimea” și mentorul ei, Titu Maiorescu, sînt prezentați publicului într-o aureolă pe care n-au avut-o nici pe vremea cînd își desfășurau activitatea în mișcarea noastră literară. Urmarea unei asemenea generoase admirații se arată prin tendința de a se înălțura nu aprecieri, ci fapte reale, menite să apară în lumina tiparului.

Lată pașagiile înălțurate, în care spuneam despre T. Maiorescu: „...cu concepțiile căpătate de fostul elev al institutului de nobili, Terezianum, de la Viena”.

Sau, vorbind de scopul scriitorilor grupați în jurul lui B. P. Hasdeu, de a face cunoscut

* Se știe că Titu Maiorescu a pledat pînă în ultima clipă și chiar după intrarea României în primul război mondial, pentru alăturarea țării la Tripla Alianță, cum o dovedesc luările sale de poziție atunci cînd se decidea orientarea politică a țării.

publicului operele lor, scriam : „...nu tot astfel s-ar fi putut spune și despre scopul urmărit de conducătorii «Junimii», în frunte cu Maiorescu. Activitatea culturală a junimiștilor avea în vedere, nemărturisit, câștigarea unui prestigiu — care în parte, a și reușit — pentru atingerea unui scop politic, care s-a lăsat multă vreme așteptat. Gheorghe Panu, inițiatorul unui partid radical în țara noastră, în amintirile lui despre «Junimea», din care făcuse parte în tinerețe, arată limpede dublul joc politic al sefilor «Junimii», fața culturală pentru public și combinațiile politicianiste între șefii ei. Împotriva acestei politici, vădit reacționare, s-a manifestat viguros și Creangă, înainte de a fi introdus ca scriitor, la ședințele conduse de Maiorescu, a cărui admirație pentru spiritualitatea germană a fost deseori ironizată de Hasdeu. Sentimentele germanofile ale lui Maiorescu aveau, de asemenea, un substrat politic. Prin aceasta, gruparea junimistă urmarea să atragă favoarea regelui spre a ajunge la conducerea guvernului, înălțurind concurența celorlalți politicieni, bineînțeles servind interesele oligarhiei împotriva maselor populare”.

Toate aceste fapte, arătate în pasagiile suprimate, sînt însă confirmate de nenumăratele documente ale vremii, ca aprecierile lui Cezar Bolliac în ziarul „Trompeta Carpaților”, ale lui Gheorghe Panu în volumul *Aminții de la „Junimea” din Iași*, în broșura conferențiarului universitar D. Drăghicescu, *Titu Maiorescu. Schiță de biografie psihosociologică*, în articolul filologului academician Ovid Densusianu, *Parazitism literar*, publicat în revista „Viața nouă”, în articolul profesorului universitar D. Caracostea, publicat tot în revista „Viața nouă” intitulat : *Cu prilejul sărbătoririi domnului Maiorescu*, în broșura-recenzie *Încă un volum de „Însemnări”... a lui N. Iorga*, în recentul studiu, *Junimismul* al lui Z. Ornea etc.

O jumătate de secol, pînă la primul război mondial, întreaga opinie publică a țării a cunoscut și urmărit activitatea politică și culturală a Partidului Conservator-Junimist, așa cum se intitulă — condus de Petre Carp, Titu Maiorescu și alții, devotați intereselor dinastiei regale ce ne conducea pe atunci, dar fără nici un ecou în masele populare. Teoreticienii, criticii, economiștii aserviți regimului capitalist aveau motive serioase de a ascunde realitățile în fața poporului, spre a-i ține conștiința cit mai adormită.

Dar, în regimul nostru, procedeul e cu totul perimat și de neînțeles.

Totuși, în același articol amintit mai sus, a fost ocultat și următorul pasaj :

„Dar falselor idei junimiste, care se străduiau să rupă din creația literară a unui popor concepțiile sociale și politice, li se opunea chiar realitatea imediată, prin cuprinsul operelor marilor scriitori, atrași în cercul «Junimii» care le da putința să-și facă operele cunoscute, prin lumina tiparului”.

Toate aceste fapte, destul de cunoscute, au dat prilej unor largi discuții și atunci și mai în urmă. Ele dovedeau deosebirea de concepții ale acelor clasici scriitori, silii de împrejurări să facă parte din selecta societate, și directivele stăruitor susținute de Titu Maiorescu. N-ar fi decît să amintim ironiile lui Caragiale, care protesta, pe față, împotriva calificativului de „junimist”, ce i se atribuia cîteodată.

Nu e mai puțin adevărat că meritele reale ale unui om, sau grup, nu pot fi anulate de eventualele părți negative ale muncii depuse. Ele apar inevitabil în perspectiva timpului, după o analiză serioasă, de care nu trebuie să ne ferim.

Înlăturarea adevărului nu aduce nici un folos, nici celor care o fac, nici celui în sprijinul căruia se face, căci, implicit, chiar admiratorii „Junimii” recunosc astfel că nu cutează să prezinte publicului de azi, ajuns la un nivel mult mai ridicat, și, mai ales, tiineretului, persoana lui Titu Maiorescu, în lumina întregului adevăr, așa cum apare el din faptele și însușirile sale.

Oare o asemenea susținere nu pare mai mult o învinuire ?

**Centenar
NICOLAE
IORGA**

ISTORIC AL LUMII BIZANTINE

GHEORGHE ZBUCHEA

Partea cea mai amplă și, poate, cea mai interesantă a activității lui Nicolae Iorga este aceea privind istoria patriei și poporului român pe care, ca nimeni altul pînă la el, a știut s-o descopere din praful arhivelor întregii Europe și, în primul rînd, din documentele răspîndite prin întreaga noastră țară, pe care, plin de iubire și devotament a străbătut-o de nenumărate ori.

Dincolo de aparențe a văzut existența unor forme ce individualizează poporul român, dar, în același timp, îl și integrează în aria comună de civilizație care este sud-estul Europei. Această concepție, conținută încă în primele scrieri ale marelui istoric, că istoria națională și cea universală, mai ales, a acestei părți balcanodunărene sînt strîns legate, că există o interdependență și intercondiționare reciprocă, a fost una dintre rațiunile majore pentru care N. Iorga s-a oprit adeseori asupra istoriei bizantine (de altfel el a inițiat, în 1924, primul Congres internațional de studii bizantine ținut la București).

O explicație a vocației de bizantinist a lui Nicolae Iorga o găsim în formația însăși a tinărului istoric, trimis cu o bursă la studii, la recomandarea lui A. D. Xenopol, pentru cunoașterea limbilor clasice, cu precădere a celei grecești, instrument indispensabil pentru activitatea sa ulterioară. În primii săi ani de activitate, Nicolae Iorga a parcurs, făcîndu-și ample note ce urmau a-i ajuta fenomenala sa memorie, principalele izvoare narrative, hagiografice, diplomatice, relatări de călătorii sau publicații de artă etc. privind istoria Bizanțului. Numeroasele caiete de la Biblioteca Academiei R.S.R. stau mărturie a acestei activități de informare, de cunoaștere nemijlocită a izvoarelor considerată ca fiind fundamentală. Într-o conferință „Ce e Bizanțul”, publicată în anul 1939, Iorga spunea: „Pregătit în cea dinții tinerețe a mea ca medievist occidental, sînt deprins să merg totdeauna la izvoare. Se poate întîmpla din cînd în cînd să neglijez lucruri importante, care au venit pe urmă și atunci cînd am vreme, caut, natural, să văd ceea ce s-a adăus prin cercetările acelor care m-au precedat, așa că sînt totdeauna gata, dacă este o scăpare din vedere, s-o acopăr, dar eu merg totdeauna cu cercetarea izvoarelor. Așa a fost un timp, pe atunci aveam patruzeci de ani mai puțin ca acum, cînd toate izvoarele istoriei bizantine mi-au trecut supt ochi pentru ca să scriu o mică istorie bizantină”. Această preocupare de cunoaștere a izvoarelor ne-o arată și un fapt petrecut în 1906. Antrenat într-o mișcare de promovare a limbii și culturii naționale, Nicolae Iorga a fost arestat și între zidurile închisorii Văcărești... și-a luat cu sine o cronică bizantină.

Materialul amănunțit astfel cules, a fost împărțit pe capitole care i-au servit unei

istorii a Imperiului bizantin, precum și pentru o privire asupra evoluției literaturii bizantine. În anul 1907 apărea la Londra *The Byzantine Empire*, prima sinteză a lui Nicolae Iorga. Despre aceasta autorul spunea: „M-am pus la lucru, cău-tînd să prind în cît mai puține pagini ceea ce e mai esențial, dar și mai caracteristic, ceea ce nu înseamnă și mai pitoresc, pentru a măguli pe cititor, din această permanență imperială de peste o mie de ani [...] După concepții proprii, recurgînd necon-tenit la izvorul contemporan, a ieșit astfel un opuscul în care pe fiecare pagină pu-sesem, curajos, pecetea cugetării mele înseși”.

Această lucrare s-a aflat la baza redac-tării, după aproape trei decenii, a unei noi lucrări: *Istoria vîieii bizantine* în trei volume, apărută în 1934. Sinteza a fost precedată de numeroase lucrări privind diferite aspecte ale istoriei bizantine: *Notele unui istoric privitoare la evenimen-tele din Balcani*, *Forme bizantine și reali-tăți balcanice*, *Relațiile între Orient și Occident*, *Există un ev mediu bizantin?*, *Omul bizantin*, *Puncte de vedere privind istoria comerțului cu Orientul în evul me-diu*, *Literatura bizantină*, *Originea și dez-voltarea ideii naționale mai ales în lumea orientală*, *Creațiunea religioasă a sud-estului european precum și unele sinteze: Istoria Imperiului otoman*, *Încercarea de sinteză a istoriei umanității* etc.

Ideea fundamentală de la care a pornit Iorga a fost că Imperiul bizantin este o sinteză a patru elemente: politic (moște-nirea Romei vechi), cultural (elenismul), religios (ortodoxia) și uman (Orientul) ce au determinat o realitate istorică deosebit de importantă. Pornind de la aceste ele-mente, Iorga s-a preocupat de cauzele adînci ale schimbărilor din viața societății bizantine. Încercarea sa e inegală ca reali-zare și inconsecventă în ceea ce privește criteriile fundamentale de apreciere a ceea ce numim progres. A văzut „permanențe”, dar și schimbări evolutive în cadrul unei forme aparent imuabile.

Concepția aceasta fundamentală privind istoria bizantină, cristalizată în toate lu-crările anterioare, este pe larg prezentată în cele trei volume ale *Istoriei vîieii bizan-tine*. Pentru prima dată, Iorga argumenta pe larg criteriile unei noi periodizări a istoriei Bizanțului, periodizare asemănă-toare celeia acceptate astăzi aproape una-nim. Lucrarea lui Nicolae Iorga nu este



N. Iorga, împreună cu participanții la Congresul Internațional de studii bizantine (București, 14-20 aprilie 1924) vizitând biserica Trei Ierarhi din Iași

un manual sau o expunere sistematică a tuturor aspectelor, ci numai a celor pe care autorul le-a considerat semnificative. Pornind de la izvoare, după cum se subliniază încă din titlu, autorul a încercat să adopte punctul de vedere al bizantinilor înșiși, fără ca aceasta să prejudicieze explicarea transformărilor ce s-au produs. N-a urmărit să dea însă o expunere cronologică a istoriei politice, ci să înfățișeze dezvoltarea vieții bizantine în întreaga sa întindere și bogăție, fixată mai ales în tablouri și nu în expuneri seci. Metoda aplicată pornea de la concepția sa că într-o expunere generală trebuie

înscrise numai acele fapte care determină mișcarea istorică sau o simbolizează.

Primul volum al lucrării este consacrat genezei și definirii elementelor fundamentale ale Bizanțului. Din acest volum, fragmentele din subcapitolul *Curtea și orașul* (pe care le publicăm pentru prima dată în limba română), alături de întregul capitol din care face parte — *Sinteza bizantină* — expun un tablou viu și nuanțat al primei epoci bizantine. Constantinopolul, acest centru al lumii bizantine, cunoaște un prim moment de înflorire în vremea lui Iustinian (527-565), împărat a cărui domnie e considerată pe bună drept-

tate ca fiind fundamentală pentru întreaga istorie ulterioară a Bizanțului.

În tabloul zugrăvit de Nicolae Iorga există umbre și lumini. Există limite ale înțelegerii adevăratelor forțe motrice, a factorilor fundamentali din evoluția societății, a contradicțiilor de clasă, a rolului autocrației imperiale, a rolului religiei și bisericii. În ansamblu însă, acest capitol de istorie bizantină încearcă să umanizeze istoria, să ne prezinte viața zilnică a oamenilor.

Nicolae Iorga urmărește și celelalte epoci ale istoriei Bizanțului. În volumul II este prezentată istoria epocii de mijloc, subliniindu-se, pe bună dreptate, de către autor, importanța perioadei iconoclaste mai întâi și apoi aceea a împăraților macedoneni drept momente culminante ale înfloririi statului bizantin. În cel de-al III-lea volum, Iorga arată decăderea și apoi dispariția prin catastrofă a Bizanțului, ca formă politică de organizare a statului.

Cea de-a doua lucrare a lui Nicolae Iorga pe care o prezentăm, *Bizanț după Bizanț*, este esențială pentru cunoașterea și înțelegerea istoriei, unitare și diferite în același timp, a sud-estului european după 1453. N. Iorga a considerat că sinteza bizantină avându-și rădăcinile profunde în antichitatea clasică, a supraviețuit, sub diferite forme pînă în sec. XIX, dispariției organizației de stat bizantine. Ideea ca atare apare pentru prima dată mai pe larg în a sa *Istorie a Imperiului otoman* în cinci volume, publicată la Gotha în anii 1908-1913. O teoretizare a acestei idei a încercat-o în comunicarea ținută la Congresul de istorie de la Londra din anul 1913: „Supraviețuirea bizantină în Țările Române”.

Marele istoric afirmă că la 1453 s-au prăbușit doar formele politice de organizare ale statului bizantin și că principalele elemente ale sintezei bizantine au fost preluate și continuate în cadrul Imperiului otoman ai cărui împărați sînt continuatori direcți ai basileilor bizantini. Supraviețuirea bizantină a fost urmărită pe diverse planuri. Aceeași preocupare este caracteristică pentru o altă lucrare a lui Nicolae Iorga *Istoria statelor balcanice în epoca modernă* apărută în mai multe ediții după primul război mondial, cuprinzînd relatarea istoriei balcanice între anii 1453-1914.



Doi mari bizantinologi: Charles Diehl și Nicolae Iorga

Un prim eseu de mari proporții l-a constituit *Caracterul comun al instituțiilor sud-est europene* (Paris, 1929).

Iorga pune, astfel, în circulație internațională termenul de *Bizanț după Bizanț* în lucrarea cu același titlu apărută în 1935, spre a desemna un fenomen complex petrecut între 1453 și începutul sec. XIX, cînd apare grexitatea modernă. Bizanțul nu numai că supraviețuiește dar și continuă acțiunea sa, amplificînd-o chiar uneori, idee expusă sintetic în „prefața” volumului amintit, reprodusă în numărul de față al revistei „Magazin istoric”. Utilizarea știrilor celor mai diferite, date nu numai de izvoarele narative sau documentare, ci și de etnografie, lingvistică și toponimie, psihologie socială, literatură și artă, precum și de cercetările moderne îi permit lui Iorga să urmărească atît istoria fiecărei țări în parte, cît și elementele comune asemănătoare în întregul sud-est european. În cadrul acestei lucrări, un loc deosebit îl ocupă prezentarea aportului românilor pe plan politic, dar mai ales pe plan cultural, în această parte a lumii. Și astfel, poate cel mai important merit al cărții este încadrarea istoriei naționale, în întregime, în circuitul istoriei universale.

BIZANȚUL: CURTEA ȘI ORAȘUL

NICOLAE IORGA

La începutul sec. VI, în care se pregătește opera de creație a lui Iustinian, poate fi schițat tabloul Constantinopolului și al Curții acestei lumi întregi care se veselește și se agită în „orașul imperial”, în cartierele negustorești și în suburbiile, adunînd împreună tot ce este mai disparat în omenirea civilizată și barbară.

O societate trăind pe un antagonism continuu...

De la prima privire dai de un caracter asiatic: cappaocieni, lycaonieni și alții se infiltrează cu armeni veniți din provincia bizantină sau din acea parte a patriei lor care era supusă perșilor. Ei formează o colonie numeroasă. Aici a putut fi văzut Tzathios sau Ztathios, fiul

Oferim cititorilor noștri fragmente din două lucrări ale marelui cărturar dedicate evocării Bizanțului: *Histoire de la vie Byzantine* și *Byzance après Byzance*, scrise în limba franceză. Ele vor apare, pentru prima dată în limba română sub egida Editurii Enciclopedice Române în traducerea Mariei Holban (*Histoire de la vie Byzantine*) și a Lilianei Iorga Pippidi (*Byzance après Byzance*).

Subtitlurile aparțin redacției.

regelui lazilor venit să se boteze și să se însoare cu o doamnă, Valeriana [...]. Un rege al suanilor caucazieni a fost trimis mai tîrziu în Capitală de către Roman, magistrul miliției, fiul lui Anagaste. Marele șef arab Alamundur se va arăta și el aici cu daruri. Mai este fără îndoială și un mare număr de evrei, care intră în această epocă de altminteri într-o proporție apreciabilă în populația marilor orașe...

În afară de orașul propriu-zis, stăpînindu-l și dominîndu-l, se ridică orașul imperial care era despărțit de el, și care crescuse în mod monstruos, urmînd în aceasta exemplul celorlalte mari orașe din răsărit. Maiestatea împăratului — care, potrivit cu obiceiul acestei lumi orientale se manifesta vizibil doar în cursul marilor sărbători și ceremonii ale statului, bisericii și armatei, în mijlocul lăncilor și al scuturilor, al arcurilor, al steagurilor decorate cu acvila și cu semnul crucii, al propurelor cu chipurile sfinților — stătea în mod obișnuit ascunsă în palatul împărațesc bogat în marmore, în aur și în fildeș, ca un sfînt în racla sa.

Aflăm aici pecetea însăși

a acestei societăți bizantine trăind pe un antagonism continuu. A fost adesea înfățișată strălucirea, maiestatea împăratului [...]

Un protocol fixat cu strictețe reglementează tot ce privește raporturile cu el. O lume întreagă de demnitari îl înconjoară, și funcționarii, pînă la ultimul „pagare” sînt nenumărați. Este un adevărat zeu îngenucheat Zeului biruințelor, căruia îi sacrifică tezaurile sale. Dar îndată ce se amestecă cu poporul, el se confundă cu masa. Avea pe lingă sine pe împărăteasă, soția sa, amestecată în toate treburile pe care ar fi putut să le conducă și ea de altminteri, așa cum făcuse Pulcheria însăși; exercitînd o mare autoritate publică și bucurîndu-se de o vastă influență tainică, avîndu-și o politică a sa și proiecte proprii, ea era încununată de aceeași aureolă a sfinților ca și soțul ei socotit sacru [...]

În jurul acestor stăpîni prin mila lui Dumnezeu, pe care ei îl reprezintă, se agită neîncetat, ca la selecții din Siria, o lume întreagă de înalți funcționari, de soldați, de favoriți, de intriganți. Se văd aici în fiecare zi comiții titulari, cei care mai sînt numiți și acum chestori, membrii acestui senat care nu mai are decît atribuții judiciare, și cîteva alte rămășițe puțin cam ridicole ale trecutului republican care mai supraviețuiește aici, dar mult mai puțin ca la Roma, din pămîntul căreia a răsărit odinioară.

Dacă acești demnitari au vreo influență, ei și-o datoresc lor înșiși faptului că sînt bogați, că au sute, ba chiar mii de luptători, după moda germanilor, de credincioși care în loc de a se numi „oamenii” lor (*ses leudes*), cum se obișnuiește în tabere și la curțile regilor și ducilor barbari, iau numele eleonice de dorifori, „purători de lance” și de *hyperaspistes*, purtători de scuturi, scutieri.

Ei nu se impun deci ca magistrați, ci ca „arhonti”, ca gentilomi și „baroni” de modă nouă. Printre ei mai este încă și un foarte mare număr de vechi romani, de rasă italică sau balcanică.

Soldatii și ofiterii așa-ziselor „scholae”, suita orientală a împăratului, trupele care păzesc orașul, șefii armatei, magistrii, comandantii Orientului, ai Constantinopolului, ai gărzii se grupează într-o altă categorie... Nu trebuie să fie uitați nici străinii care nu au funcții sau comandă militară în imperiu: de la soli ai principilor indieni, care intră în circ purtați pe elefanți, pentru a vizita „poporul roman” sau „hermichioni, ultimul popor barbar din preajma Oceanului” și pînă la emisarul lui „Askel, regele turcilor din Altai” cu care succesorul lui Iustinian, Iustin II, avea raporturi strînse, mergînd chiar pînă la propuneri de alianță.

Vedem ambasadori supuși unei supravegheri de aproape, ca niște prizonieri, care așteaptă luni de zile rezultatul propunerilor lor, și oameni din stepele Asiei care nu știu nici să citească și nici să scrie și își expun oral mesajele învățate pe dinafară, satrapi fastuoși ai Persiei purtînd diademe de aur și podoabe de mărgăritare și de pietre scumpe: ei sînt cei mai bine tratați, pentru că „regele” lor este puternic. Iustinian întretine la Curtea lui pe un persan care pretindea că este Kobad, Kavad, moștenitorul tronului din țara sa. Cîteva zile după aceea, vine rîndul mindrilor soli ai vreunui rege got, gepid sau longobard sau acela al slavilor [...], cu vorbirea domoală și privirea nesigură, acela al francilor, al galilor, care înțeleg să nu cedeze înțietatea nimănui, sau cei ai anglosaxonului, care sub egida regelui franc vin din regiunile pe care învătății din Bizanț le situează lîngă fabuloasa Thule. Trebuie ținut seama și de acei prinți atroși la curtea împăratului prin făgăduieli și recompense, prin pensiuni și demnități, de „patricii”, de co-



Triptic din ivoariu cu scene de circ (sec. V)

miți (comites), de consuli, care erau pentru diplomația romană a Orientului asemenea „marilor cordoane” în acțiunea de cîștigare și acaparare a inamicului [...]

În sfîrșit, din toate provinciile invadate de dușmani, în care se aflau componenți ai elementului roman care nu se putea împăca cu acest fapt, soseau daruri sau transfugi care veneau: să implore îndurarea împăratului, sau să-i supună planuri de cuceriri, proiecte de revendicări sau de răzbunări, sau veneau episcopi,

membri ai clerului, ca trimișii papii Ioan, sau chiar papa Virgiliu însuși, precum și nobili romani și retori compromiși.

Împăratul se pleca în fața acestei biserici pe care o controla și pe care a sfîrșit prin a o încorpora, deși Marcian ar fi vrut să urmeze pe jos pe patriarhul său purtat în lectică.

Marea epoeă a „Meloizilor”

Un pasaj din Procopie ni-l înfățișează pe bătrînul Ius-

tinian' închizându-se într-o încăpere a imensului său palat, spre a se ocupa pînă tîrziu noaptea să elucideze în sensul său, împreună cu un cenaclu de episcopi și ei foarte bătrîni, „dogmele creștine”...

Cele două lumi, Curtea și orașul, se întâlneau la armată, fără îndoială, dar și la Constantinopol, chiar în biserică și la reprezentațiile circului.

Cultul pastoral din primele timpuri, de o admirabilă simplitate, pătruns de un mare dispreț pentru forme, devenind o religie slobodă, o religie favorizată, o religie de stat, îmbrăcase în Orient haina bizantină. O muzică savantă răsună sub boltile bisericii aurite, clădită după regulile unei arte noi [...]

Literatura poetică își unea cadențele sale iscusite, strălucirea notelor sale rare, cu o muzică ce ajunsese în sfîrșit să se formeze. Este acum marea epocă a „melozilor”, a căror poezie admirabilă ritmată depinde de fapt de combinațiile muzicale în care mai ales excelau acești artiști și după care trebuie să fie judecate operele lor, și nu după calitățile literare.

A fost subliniată vioiciunea dialogurilor intercalate care îl amintesc pe acela cu totul încântător dintre Adam și Eva la începutul poeziei franceze. Dar la fiecare pas te izbești de dificultățile unui vocabular care este în mare parte — oricît s-ar vorbi de „simplitate” lui — o reînviere arheologică mai puțin pozitivă pentru înveșmîntarea anumitor efecte ale inspirației. Ar trebui, pentru a le putea simți frumusețea, ca în cadrul de aur și de lumină al unei biserici bizantine din acest veac al șaselea; să ascultăm cum se desfășoară șirul invocațiilor tope în muzica mărească a cîntăreților bizantini, și nu să privim la o pagină cu rîndurile numerotate cu grijă ale unui text stabilit definitiv cu toată acribia filologică...

Jocurile circuitului și jocurile politice

Dar circuitul continuă să trăiască stimulînd setea de sine, ideea de voluptate sălbatică, instinctele crude ale unei populații careia creștinismul nu-i făcuse un alt suflet. Regii goți ai Italiei pînă la ultimul s-au plecat, în ciuda scrupulelor bisericii, la această plăcere josnică a supușilor lor. Tot astfel au făcut bineînțeles și împărații bizantini, care moșteniseră de la Cezarii din Roma obligația de a oferi jocuri de circ (circenses). Trebuie spus totuși că foarte curînd cursele de cai au ajuns să fie principalul divertisment al circuitului.

Nu mai exista viață politică de nici un fel. „Nu poți să cunoști intențiile împăratului dacă nu le dezvăluie el însuși”, oftează Procopie, acest retor care citise istoria și se hrănise cu filozofia cea bună. Cum nu se mai scriau decît panegirice, imnuri, cronici oficiale, și cum pamfletele răzбunătoare nu puteau avea decît o circulație foarte restrînsă, cum totuși locuiesc cinci sute de mii de suflete într-un oraș în care își are reședința un împărat, unde nu mai conținesc călătorii, unde sosesc știri din toată lumea, din acea îndepărtată Thule pînă la izvoarele Nilului, este lucru firesc ca să fie discuții, disensiuni și partide. Dacă Constantinopolul ar fi avut o populație omogenă, dacă cel puțin locuitorii săi ar fi vorbit cu toții aceeași limbă, în loc să mai fi dăinuit în respectiva epocă locuitori care să se exprime în trei sau patru limbi (grecește, latinește, limbi barbare și limbi asiatice), aceste partide ar fi putut fi literare sau „filosofice” pentru cei capabili de a se interesa de problemele spiritului. Dar astfel cum se înfățișa acest oraș mondial, această Cosmopolis a Bosforului în vremea lui Anastase și a lui Iustinian, nu puteau exista partide decît legate de persoane sau de jocurile circuitului.

Dacă așa cum s-a spus, pot fi găsite clientele pentru „arhoni”, dacă existau unele pentru clerici, care ambiționau să ajungă patriarhi și episcopi, dacă existau pentru rudele împăratului sau pentru generali victorioși, pentru seducătorii frumoși de la Curte sau pentru cei omlînd cu șiretlicuri prin birouri și anticamere, care voiau să ajungă la putere, ba chiar la puterea supremă, se mai găsesc clientele și pentru celebritățile circuitului, dansatori, dansatoare, mimi, atleți, ucigași de ființe omenești...

În fond, se făceau și se desfășeau fără încetare alianțe și grupări în jurul acestor puncte fixe care erau ambiția unui personaj și „casa” sa de clienți. Lucrul era natural într-o societate orientală cu pasiuni violente, fără nici o instrucțiune — întrucît școlile retorilor și gramaticilor nu erau decît pentru cei privilegiați — într-o lume fără nici o cunoaștere reală a treburilor statului lăsate pe seama împăratului, fără nici o conștiință a legilor de care se ocupau specialiștii, fără să se fi creat încă vreo legătură de rasă, de civilizație, de trecut comun [...]

Hipodromul Capitalei era un imens edificiu, bogat împodobit cu statui, unde roiau în zilele cu curse toți locuitorii, la a căror desfășurare părea că prezida însuși împăratul, pe jetul său de marmură, avînd pe cap coroana, în afară de cazul vreunui doliu pentru vreo nenorocire publică.

Roma își avusese și ea jocurile de circ, dar nu și aceste partide care le corespund [...]

Verzi și albaștri

Sub Teodosie II, care introdusese schimbări în circ, au avut loc demonstrații cu strigăte de „Fiecrăuia ce i se cuvine” scâldate de nemulțumiri. După un nou tumult datorat verziilor, Teodosie II a oprit pe partizanii lor de la orice funcții publice timp de trei ani. Zenon, căruia îi plăcea să se arate la circ,

era pentru verzi, și fratele său Longin îl secunda acolo cu plăcere. Anastase, sub care a avut loc la Antiohia o mare revoltă a acelorasi verzi, care au îndrăznit să spinzure pe unul din ofițerii trimiși pentru a-i pedepsi, a căutat să împace acest partid cu cel rival al albaștrilor, declarându-se pentru culoarea roșie. Cei dintii au sfârșit prin a se lega de împăratul însuși care ordonase arestarea unor revoltați: o piatră l-a lovit pe Anastase și edificiile publice au fost incendiate, manifestare tradițională a răzbunării populare în răsărit...

Sub Iustin fațiunea albaștrilor ajunsese să joace rolul politic cel mai important. Bătrînul soldat a fost aspru cu autorii tulburărilor pe care i-a osîndit la moarte. Cei „puternici” ca de obicei arătau interes pentru aceste mișcări. Procopie, vorbind de marea tinărului Germanos, ruda lui Iustinian, menționează că „nu s-a amestecat niciodată în funcțiunile circuitului la Bizanț, deși mulți, chiar dintre cei puternici au căzut în această greșală”.

Cursule de care au eliminat treptat celelalte divertismente. Se încheiau pariuri pentru vizitii și caii cunoscuți pe nume, așa cum se pariază astăzi pentru caii de curse și pentru jockeyi. Formele magice pentru asigurarea victoriei erau înscrise pe tablete de plumb; circulau epigrame, strigătele de îmboldire, de încurajare, de triumf străpungeau văzduhul... Mari interese erau angajate în aceste întreceri și asistenții fremătau de nerăbdare și de sete de câștig. Tineri desușițați se instalau cu de la sine putere în primele rânduri de spectatori, aducând parca prin unele trăsături cu lumea interlopă pariziană de „souteneurs” și de certăreți cuțitari. Grupul tinerilor de bani gata din capitală, în haine de o eleganță strigătoare, se amesteca bucuros cu această plebe fără friu. Împreună cu ceilalți, ei adora pe marii „sportivi”, pe vizitii eroici, pe acei *aurigae*

tot atit de iubiți și prețuiți ca învingătorii luptelor cu tauri din Spania. Sînt citați: Constantin „care a biruit pe Azotios, Byzas și Antes”, Profir care i-a înfrînt de asemenea. Li se ridicau statui. „Fiecare orăș”, declară Procopie, indignat de această patimă sălbatică pentru hazard, „își are în clasele sale populare partidele verziilor și albaștrilor”. El lămu-rește că aceste partide sînt foarte vechi. Fiecare considera că este o datorie de onoare a se recunoaște ca aparținînd „albaștrilor” sau „verziilor”, la teatru ca și aiurea. Oamenii se luau la ceartă în timpul curselor și se încăierau în circumi și pe străzi. A mai rămas cite ceva din aceste obiceiuri în anumite orașe ale Italiei care au trăit multă vreme sub dominația bizantină [...].

Aceste fațiuni de circ au ajuns astfel treptat să fie mari partide populare, cu același fel de legături și de influențe ca ale grupărilor din țările cu un constituționalism impur. Ele alcătuiau adevărate *maffii*, un fel de *Tamany-halls*, cu pretenția de a reglementa totul după interesele lor și a tulbura totul după capriciile lor. Cînd evreii și samaritenii s-au încăierat cu înverșunare la Cezareea, s-a spus despre ei că s-au purtat ca verzi și albaștri. Noi recunoaștem în aceste „dema-gorii” nu poporul, în sensul complet și bun al cuvîntului, ci pe cei care își asumau dreptul de a vorbi în numele său, în aceste interpellări repetate, în aceste cereri imperioase, în aceste glume familiare pe care Constantin Porfirogenetul le-a introdus mai apoi în cartea sa *Despre ceremonii* [...].

Fecioara, Hristos, împăratul, măgarul, prefectul pretoriului, chestorul, funcționarii hrăpăreți erau confundați cu toții împreună, în urletele acestor oameni pătimași și fără rușine, a acestor mulțimi certărețe, aidoma acelor de la Atena din vremea lui Aristofan [...].

Iustinian a ținut cu albaștrii pînă la capăt; și cînd s-a produs tumultul din 561,

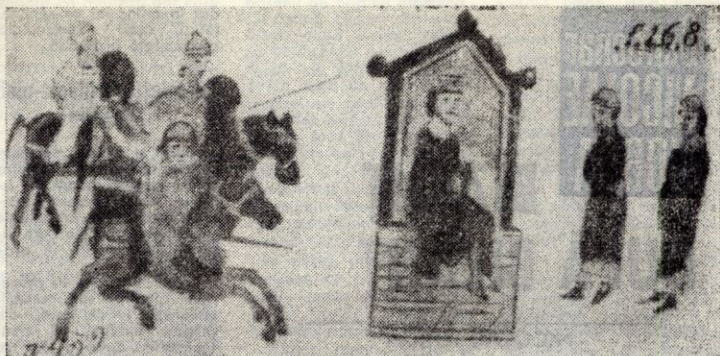
succesorul său a făcut cunoscut celor din acest partid că „împăratul lor a murit”, iar verziilor că Iustinian — adică cel care știuse să-i pedepsească — „era viu pentru ei”. Trebuie subliniat că aceasta a fost ultima revoltă în numele partidelor din circ. Dar vechiul loc își mai păstra însă importanța sa, măcar că nu mai erau acolo nici temple, nici tribune politice. Societatea cea bună, măririle de orice categorii, se întilneau aici în fiecare zi sub porticurile Augusteionului. Fiecare își etala bogăția, ifosul, numărul credincioșilor săi. Belizarie, după ultima sa reîntoarcere din Italia, își făcea apariția aici ca cel mai puternic șef al unei armate personale; el era întotdeauna cel mai respectat dintre ofițeri și magistrați.

Adesea puteau fi văzuți, sub porticurile unde negustorii de cărți își expuneau spre vînzare manuscrisele, în fața reședinței imperiale, oameni din popor fără nici o instrucțiune purtînd discuții asupra problemelor celor mai neînțelese ale teologiei cu călugări greci sau sirieni locuind în noile mănăstiri din Constantinopol, sau cu predicatori ambulanti, adevărați „dervisi” creștini [...].

Discuțiile ajungeau adesea la un diapazon violent, căci printre magistrii de sub cerul liber erau uneori și sfinți vagabonzi dintre aceia obsedați de viziuni și capabili a săvîrși minuni, care veneau pentru a striga adevărul în fața împăratului însuși, fie chiar cu prețul mucenicii. Falsi savanți patronau, fluturînd manuscrise și epistole de origine îndepărtată.

Tonul se menținea același fără deosebire de cel de la jocurile de noroc, și spectatori erau absolut aceiași ca cei ce admirau cu plăcere talentele ciinelui savant orb, în stare de a deosebi pe oamenii buni de cei răi, și care datorită acestui fapt și-a și aflat un loc în cronici. Puțin lipsea să nu se ajungă la bătaie: astfel putea să izbucnească o răzmeriță [...].

Nu o dată biserica patriarhală a fost profanată de



Solii orașelor de la Dunăre primiți de împăratul Ioan Timişches (manuscrisul cronicii lui Skylitzes)

partide religioase care căutau să se excludă reciproc [...] Se întâlnesc procesiuni cîntînd una imnul ortodox și alta imnul celălalt, și se încăieră, se aprind incendii în învîlmășeala nelegiuită în care oamenii se ucid unii pe alții în numele unui Hristos. Pe ici, pe colo auzi cum este proclamat numele unui nou împărat [...]. Iustin și Iustinian au meritul de a fi pus capăt acestor tulburări neîncetate provocate de discuțiile asupra dogmei. Apare totuși la intelectuali oarecare dispreț pentru acești filcuiitori naivi și violenți ai dogmelor. „Este mai bine deci ca eu să tac — scrie Procopie — decît să-mi arăt neștiința în aceste materii venerate [...]”.

Alteori, lipsa de alimente era imboldul care punea masele în mișcare. Împăratul era dator să distribuie în capitala sa, ca și în anumite alte metropole din răsărit, grîu, vin, slănină, orz. Niste vase, a căror încărcătură și durată a transportului erau atent socotite, aduceau alimentele fără de care nu putea fi ordine la Constantinopol, căci plebea, cînd era stîngerită în obiceiurile sale de a trăi bine,

Portretul în mozaic al lui Alexie I Comnen, fiul împăratului Ioan II Comnen (pe la 1120)



dărîma palatul prefectului răspunzător cu alimentația și-i striga în fața împăratului, chiar în prezența ambasadorilor străini: „Stăpîne, dă-ne belșugul nostru. (Domine, da nobis abundanciam)”.

Cînd zvonul neadevărat

al morții lui Iustinian s-a răspîndit la Constantinopol, în 553, brutăriile au fost devastate în trei ore, și negustorii și-au ținut prăvăliile închise pînă ce o iluminăție generală poruncită de prefect a vestit poporului că împăratul este în viață.

BIZANȚ DUPĂ BIZANȚ

NICOLAE IORGA

Bizanțul, cu tot ce reprezenta el — nu ca autoritate a unei dinastii, sau ca superioritate a unei clase conducătoare care, acestea, puteau pieri într-o catastrofă, fără ca organismul bizantin, încheiat pe încetul în decursul veacurilor, să se fi resimțit neapărat, dar ca un complex de instituții, ca sistem politic, ca formație religioasă, ca tip de civilizație, cuprinzând moștenirea intelectuală elenică, dreptul roman, religia ortodoxă și tot ceea ce provoca și întreținerea ei în materie de artă —, nu a dispărut, nu putea să dispară, o dată cu căderea pe rînd, în veacul XV, al celor trei capitale ale sale: Constantinopolul, Mistra și Trapezuntul.

Nestrămütata continuitate bizantină

N-au fost deci turcii otomani cei care ar fi dus cu dinșii forme noi de viață [...] — cei care ar fi clădit peste ruine, spulberind și ultimele rămășițe, ci fără îndoială imperiul, cu tot ce păstrase ca amintiri, mijloace și indestructibil ideal, este acela care, de la o zi la alta i-a transformat pe cei veniți din Brusa și din Adrianopol să se statornicească pe locul acesta nesfîrșit de ispititor, în stare să folosească și să stoarcă pe rînd toate rasele.

A lua aminte la datele acestea ale cuceririi, care pornesc de la 1453, este fără îndoială o necesitate de expunere la care, din diferite motive, sîntem siliți a ne supune, dar a părăsi ceea ce fusese împărătește bizantin, îndată după scenele sîngeroase ale unei invazii al cărei ritm a fost fulgerător, ar fi o greșeală, și ea ar contribui să falsifice istoria imenselor regiuni asupra cărora s-a întins stăpînirea lui Mahomed II și a nepotului său Selim, cuceritorul Asiei și al Egiptului.

Bizanțul, adică ceea ce forma, pe lîngă aparențe, însăși esența lui, nu numai că s-a păstrat pînă la o epocă pe care vom căuta să o precizăm, dar el și-a continuat acțiunea milenară — pe care am mai indicat-o într-o conferință la Barcelona —, prin care această unitate politică și culturală, veșnic în mers, își apropia de la sine, avînd aerul că nu se preschimbă, tot ce intra în cercul său de acțiune, atît de întins. Astfel, după transformarea, în multe privințe numai aparentă, de la 1453, el își va anexa forme de civilizație, care-i veneau din lumea gotică a Transilvaniei și a Poloniei, prin Moldova românească și tot ce, pe diferite căi, îi va transmite Apusul, în epoca Renașterii. Multe lucruri noi vor ieși astfel la suprafață,

dar în adînc nu va rămîne, totuși, decît nestrămütata continuitate bizantină.

Refugiații Coblentz-ului bizantin

Pentru a expune fenomenul acesta, care e unul dintre cele mai atrăgătoare ale istoriei întregi, trebuie stabilite capitale de cronologie și de geografie, pe care Bizanțul le străbate în evoluția sa.

Ceea ce atrage în primul rînd atenția sînt oamenii emigrației — cei care, din pricina turcilor, și chiar înainte de apariția lor, ca stăpîni ai unei lumi grecești care se clatină sub atacuri veșnic reînnoite —, au plecat în Apus, de la Veneția la Paris, mai tirziu la Genova și în diferite regiuni ale Germaniei. Aceștia sînt considerați, de obicei, numai din punctul de vedere al influenței lor, adesea îndoienice, asupra Renașterii occidentale, ca dascăli, editori și comentatori de texte, deseori gramatici. Dar ei erau în același timp reprezentanții unui ideal care s-a păstrat destul de multă vreme, ceva mai multă chiar după prima generație, care a făcut loc unei alte categorii de pribegi — putînd da geniul fostului zugrav de icoane din Creta, Theotokopulos, devenit la Toledo celebrul „El Greco” —, sau chiar modeste caligrafi, unii dintre dinșii fiind-ne cunoscuți, ori aventurieri, gata să accepte orice crez religios, să deînrîdă obiceiurile oricărei curți și a oricărei tabere pentru ca dintr-un singur salt să pună piciorul pe tronul care părea să se ofere ambiției lor, cum a fost grecul luteran și sorianian, fostul student în medicină de la Montpellier, de Marchetti „marchizul” și „despotul” Iacob Basilikos, [Despot-Vodă — n.r.] care va domni cîțiva ani în Moldova.

Sînt refugiații Coblentz-ului bizantin, stabiliți mai ales în Italia, și scrierile lor sînt inspirate deseori de ideea unei revanșe, cu ne-

putință de realizat, dar care va înflăcăra multe din spiritele cele mai distinse și cele mai nobile ale Europei apusene, pînă după începutul unui veac XVI, orientat mai cu seamă către capriciul tuturor aventurilor.

Restabilirea unui Scaun în decădere

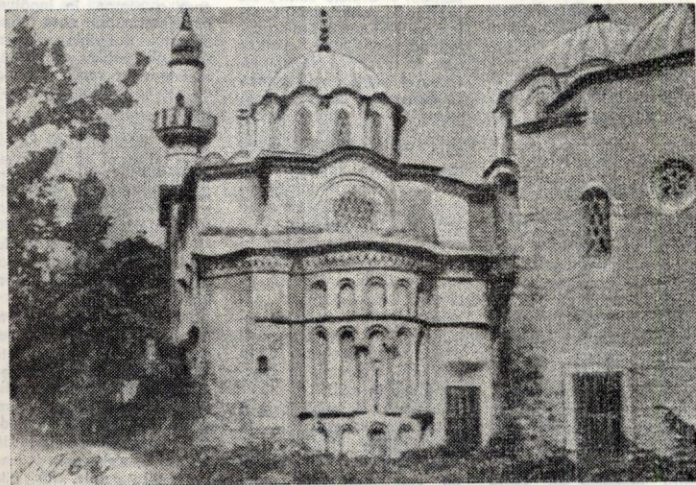
Dar în urma lor rămăsese Constantinopolul, acest oraș în care se cuprindea o lume, și care nu numai o dată, în vreme ce totul se prăbușea în jurul ei, a îngăduit imperiului să reziste pentru moment și să se refacă pe urmă. Vom vedea cum acest Stambul al stăpînitorilor turci, care nu se pricepură măcar să-i găsească un adevărat nume nou, departe de a cădea în părăsire după scenele sîngeroase din luna mai 1453, fu mărit, repopulat, adînc iubit și păstrat cu grijă de toate nevoile și de toate pasiunile sale, de către

basileii de origine otomană. Un întreg capitol din acest *Bizanț după Bizanț* trebuie să fie închinat acestui mare factor de istorie, care — chiar după un nou val de asiatici, pe care-i cunoștea, de altfel, oricare i-ar fi fost religia, încă de la originile sale — avea un suflet, și acesta, în fond, rămîne neschimbat, începînd de la freamătul Nikei, sub dominația împăratului preacrestin Iustinian, pînă la manifestațiile plebei, chiar ale plebei creștine, pe piața Atmeidanului, unde vîltoarea răscopalei ridica praful unei milenare istorii.

Dar în orașul acesta cu mai multe compartimente rivale, și care ar fi ajuns chiar fățiș dușmane, fără mîna sigură a monarhului păstrător al păcii, ca odinioară împărații adevărați Rome, se afla un cartier în care s-a conservat una din cele mai puternice autorități la care să se fi supus

spiritul uman de-a lungul civilizațiilor succesive, și anume Patriarhia ecumenică a Bisericii ortodoxe. Mahomed II, care nu dorea să se amestece în felul de viață al unei populații care nu-i procura soldați, ci foarte deseori sfătuitori, prin lepădare de lege, restabilise un Scaun în decădere, după lunga ceartă din jurul unirii cu cealaltă Romă. El se interesea de cel pe care-l socotea drept patriarhul său și acesta — tot trecînd dintr-o reședință într-alta [...] - Ecumenicul ajunsese a se substitui imperiului dispărut, folosindu-se de imperiul existent. Un curent de unire a tuturor bisericilor pînă la Cairo și Moscova, pînă la Veneția, în Creta, la Ancona se produce în secolul XVI, și s-a crezut o vreme că mîștenirea lui Constantin cel Mare, a lui Iustinian și a Comnenilor va trece asupra celui care avea o curte asemenea cu aceea a vechilor împărați și care, pe veșmintul său de aspră lină neagră, purta vulturul împărătesc.

Mistra — Peloponez, o aripă din palatul Paleologilor (veacul XIV)



Dar iată că prin negoț, prin luarea în arendă pînă și a veniturilor împărăției otomane, aristocrația bizantină care, pentru a se feri de trecerea la Islam, se jînuse o vreme ascunsă cu prudență, se ridică din nou și, îndrindu-se de marele nume pe care le poartă acești „arhonți”, înțelege să capete prin Biserica, dar și pe deasupra Bisericii, conducerea supremă a treburilor. Prin toleranța unui Selim II, primul sultan al decadenței turcești, va fi, în cursul aceluiași veac XVI, epoca unui Mihai Cantacuzino, iscusitul și trușorul om de afaceri pe care unul din vizirii îl poreclise „fiul Satanei”.

Însă catastrofele celui care avea pe sigiliul vulturul bicefal al predecessorilor săi împărătești dovedește îndoaieș primejdia legată de asemenea situație, chiar atunci cînd „stilpul”, „mădejea” grecilor se bucura de prietenia bine plătită a unui alotputernic vizir. Un ordin secret, smuls stăpînului, putea să lege frînglia de gît aceuia care sfîduse pînă atunci toate amenințările și toate uneltirile. Bizanțul nemuritor, învins pe terenul acesta, află îndată un altul pentru marile sale ambiții și pentru nemărginita sa autoritate.

Adevărații succesori ai împărăților

Dacă Georgia, Ivrul, se amestecă foarte puțin în viața generală a împărăției, dacă creștinismul său, discutabil din punct de vedere ortodox, se mărginește la o viață locală, conținînd de fapt sub această formă modestă și nesigură, în fața Islamului cotropitor, ceea ce fusese odinioară imperiul „marilor Comneni” la Trapezunt; dacă Marele duce al Moscovei, cu toată căsătoria bizantină pe care nu o căutase și pe care nu a știut-o exploata în folosul puterii sale, în interior, pentru acțiunea sa, peste

hotare, se mărginește și el a trimite danii mănăstirilor autonome care, la Muntele Sinai, la Athos, la Meteore, la Patmos sînt încă una din formele supraviețuirii bizantine; în schimb, peste Dunăre, care și-a păstrat înțelesul de hotar al imperiului se află acele „suveranități” [...]

Acești conducători ai unei ordini patriarhale țărănești, aceste căpetenii de oaste influențate de Ungaria cavalerască a Angevinilor, au devenit — sub înfrîngerea bizantinilor greci, amestecați în viața lor prin negoț, prin căsătorii, prin traiul comun la Constantinopol, în mahalaua Perei sau a Galatei, unde se întîlnesc plăcutele relații sociale ale levantinilor catolici de limbă italiană și de obiceiuri opuse, dar mai ales în insule și în alte locuri de refugiu sau de surghiun, prin stabilirea marilor familii pe pămîntul acela unde nu te afli neîncetat sub ochiul lacom sau minios al stăpînilor turci — adevărații succesori ai împărăților din Bizanț. De la ei au împrumutat stilul, pompa, și armele chiar; de la ei au preluat, ca ocrotitori a toată creștinătatea ortodoxă, misiunea pentru care își sacrifică fără milă tezaurul smuls de la munca și, mai tirziu, de la sărăcia supușilor, iar uneori, într-o lume care trăiește din daniile lor, li se adaugă la nume titlurile atribuite împărăților care domneau pe malul Bosforului. Este o nouă **basileia**, înconjurată de prezența pe timp de luni, și ani chiar, a capilor clerului grecesc, odinioară simpli vizitatori, în căutare de pomeni, ajungînd acum să întrunească în iurul Domnului din Iași sau București patru patriarhi bizantini, în funcțiune sau în exil.

Această situație, care a dat țărilor românești — în împrejurările și după concepțiile de atunci — un rol de supremație care se în-

tinde pînă la Tiflis, la Antiohia, la Cairo, [...] a durat de la căderea „feciorului Satanei”, Cantacuzinul, ai cărui urmași se stabiliseră în curînd la Dunăre, pînă la imperiala marelă și dărnice a celui boier Lupu, care, ajungînd pe tronul Moldovei, se botează Vasile, ca împăratul legiuitor, cu a cărui operă, visînd la Bizanțul unde l-ar fi instalat venețienii și polonii, el s-a luat la întrecere, prin publicarea **Codului** său, în același timp în care la Iași se dădea prima traducere integrală din Herodot.

Acesta era deci un domn învățat: vecinul său din Țara Românească, spirit patriarhal, necunoscînd nici o limbă străină, Matei Vodă, se crezu obligat să meargă pe urmele lui, și s-a simțit foarte mindru, găsind în cumnatul său, format la Moscova, un sfătător literar. Deja, un Meletie Pigas, un Chiril Sukaris avuseseră o mare influență asupra Bisericii și asupra învățămîntului din țările românești. A fost atunci, în secolul XVII, o Renaștere grecească, cu care a rămas în legătură acel intermediar care fusese Bizanțul dascălilor, al retorilor, al poezilor arhaizanți, al istoricilor curții, dar mai cu seamă al teologilor, interpreti și apărători ai credinței. Cu Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești, și apoi al Moldovei, doritor să-și arate descendența prin femei din vechi stăpînitori ai celor două țări, se urcă pe tronul lui Mircea cel Bătrîn și al lui Ștefan cel Mare un cărturar al acestei Renașteri elinobizantine.

Acum, cînd și printre români un Constantin Cantacuzino, frate, unchi și tată de domni munteni, aducea din lumea bizantină și din Padova pe jumătate grecească o mare ambiție de gînditor și de scriitor, cărturarul e cel care domină pe omul politic. O altă

epocă decît cele prin care trecuse pînă atunci Bizanțul.

Deși familia lui era de fel din arhipelag, Nicolae Mavrocordat e un „fanariot”. Aceasta înseamnă mai ales un lucru: că izvorul puterii revine în vechea capitală bizantină. El revine prin domnii care și-au ales mai înții reședința acolo, apoi prin cei care își vor avea acolo și leagănu. În cîteva zeci de ani, prezența lor neîncetată în aceste biete case de lemn, care ascund bogăția și puterea lor, este atît de necesară încît familiile domnitoare, fiind mereu nevoite să plece la reședințele lor dunărene, sînt ele însele dominate, cîrmuite, controlate, înălțate și ruinate de către simpli agenți greci, de înfățișare modestă, care au avantajul de a se găsi în centrul intereselor și al intrigilor. Ca înfățișare, un cu totul alt tip decît al măreților „arhonți” din veacul XVI; în fond, este același lucru, profund bizantin.

Dar Bizanțul va sfîrși prin acești fanarioți înșiși. Ca interpreți ai Porții, ca informatori în capitalele vecine cu creștinătatea liberă, ei ajung a se impregna de o dublă stare de spirit, vătămătoare pentru bizantinismul, în stare să reziste pînă atunci la toate primejdiile: aceea a libertății pe care o predică, fie chiar într-un sens cu totul special, „filozofia” franceză a secolului XVII, dușmana influențelor religioase și a autorităților istorice, și cea care se desprinde încetul pe încetul din acel cult al noilor abstracții, din acel internaționalism revoluționar, al noțiunilor organice, avînd dreptul și datorita de a trăi prin ele însele.

Aceasta fu, în zorile veacului XIX, moartea Bizanțului. El supraviețuise aproape patru secole formeîi imperiale creștine, după ce supraviețuise o mie de ani formeîi dinții romane.

Centenar
NICOLAE
IORGA

LARGA NOTORITETATE A SAVANTULUI

Imensa operă lăsată de Nicolae Iorga — care ar necesita truda de o viață a mai multor cercetători obișnuiți — nu l-a transformat totuși într-un savant claustrat în bibliotecă. Este uluitor, aproape de neînțeles, cum a izbutit această prodigioasă personalitate să îmbine în părți egale studiul și acțiunea științifică, dînd un exemplu prototipic de istoric militant. Nenumăratele sale cursuri, lecții, conferințe și memorii, prezentate fie în țară, fie de la catedrele universitare străine sau la congresele internaționale au vehiculat în Europa o enormă cantitate de informații privind istoria noastră și relațiile ei cu istoria europeană și mondială. E firească, deci, larga notorietate dobîndită de Nicolae Iorga în rîndurile istoricilor de pretutîndeni. „Magazin istoric”, reproducînd aici cîteva din părerile exprimate asupra savantului român de unii din celebrii săi confrăți, își împlinește o datorie, care e totodată și un omagiu.

Prof. N. POYNTER (Oxford)

Un bărbat în multe învățat și a multe scriitor ★, pe care dacă aș voi să-l numesc Titu Liviu al Daciei sale Transdanubiene, ar fi să ascund ceea ce ar trebui rostit mai înainte de toate, anume: că el a scris opere istorice în patru limbi, că a mers pînă la izvoarele cele mai ascunse, că a prefăcut în piese de teatru povestiri istorice și și-a împletit numele său cu însăși istoria [...] căci nu a descris numai faptele românilor, nu a publicat numai monumentele ci a străbătut cu o curiozitate, ca a lui Pliniu,

★ Din cuvîntarea ținută de prof. Poynter cu prilejul decernării titlului de doctor honoris causa al Universității din Oxford savantului român.

arta, sălașurile și mănăstirile lor, el urmărind analele turcești pe o întindere de cinci secole, în tot atâtea tomuri le-a înfățișat precum a cercetat și obiceiurile și așezămintele tuturor neamurilor din părțile de miazăzi și soare răsare ale Europei.

Prof. E. BRUCCHESI — istoric canadian

Nicolae Iorga ar fi fost în fruntea culturii Renașterii dacă ar fi trăit în acea epocă.

Prof. JÉRÔME CARCOPINO (Sorbonna)

În operele sale, de medievalistică și de istoria artelor, Iorga dovedește a avea competența lui Charles Diehl și a lui Gabriel Millet și sensibilitatea lui Henri Focillon. În operele sale asupra Bizanțului, Imperiului otoman și în sinteza de istorie universală el se întemeiază pe o informație și o forță cu atât mai extraordinară, cu cât cuprinde o atât de vastă realitate.

Prof. MARIO ROQUES, membru al Institutului Francez

Nicolae Iorga a fost unul dintre acei oameni ai vremurilor epice *, inițiatori, conducători, îndrumători neobosiți ai nației lor, care trebuie să înțeleagă tot ce e în legătură cu țara lor, să fie la curent cu tot ce se întâmplă, dar mai ales să descurce totul, să selecteze, să adapteze condițiilor țării lor împrumuturile de la celelalte națiuni, să organizeze totul, să veri-

* În decembrie 1940, după ce a ajuns la Paris vestea morții lui Iorga, a avut loc o adunare de doliu a membrilor Academiei de inscripții și filologie din Institut de France; întreaga cuvântare — din care am extras doar câteva cuvinte — ținută cu acest prilej de Mario Roques, a apărut în „Magazin istoric” nr. 4/1968.

fice, să corecteze și adeseori să ia totul de la început. Bărbați de acest fel ocupă în mod necesar un loc important. El era deosebit de dotat pentru această carieră.

HENRI FOCILLON, istoric de artă francez

Noi, cei care l-am cunoscut, noi, cei care l-am iubit **, am avut prilejul de a vedea trăind sub ochii noștri, în radioasa ei plenitudine, una din acele personalități legendare care sînt înfipse pentru veșnicie în solul unei țări și în istoria inteligenței umane. El adăuga cunoașterii instinctul intuiției și avea placădă poetică ce rămîne semnul distinctiv al genului. Nimeni nu a respirat vreodată mai puternic și mai nobil viața. De la înălțimea celor 70 ani ai săi, el îi domina pe cei tineri, ca o stîncă scaldată încă în lumină, în timp ce regiunile joase au și trecut în umbră.

Prof. EMILIA MORELLI (Universitatea din Roma)

Iorga nu s-a închis în turnul de fildeş al științei ***, ci a rămas printre oameni și în prezent pentru a pune în practică teoriile sale. Întreaga operă a lui Iorga este un act de acuzare împotriva dominatorilor care nu s-au apropiat de popor. Istoricul Iorga — ale cărui cercetări multilaterale sînt și azi valabile și pe care se întemeiază renumele său de om de știință, — a furnizat argumente omului politic care a fost Iorga.

** Tot imediat după asasinarea lui Iorga, H. Focillon — pe atunci profesor la Universitatea din Yale, S.U.A. — și-a exprimat regretul într-o cuvîntare la o emisiune radiofonică transmisă din S.U.A. și adresată francezilor. Textul integral al cuvîntării a fost publicat și în „Magazin istoric” nr. 4/1968.

*** În 1965 s-a ținut la Academia română din Roma o adunare comemorativă în onoarea lui Nicolae Iorga, la care au luat cuvîntul, printre alții, și profesorii Emilia Morelli și Alberto M. Ghisalberti.

NICOLAE IORGA a fost:

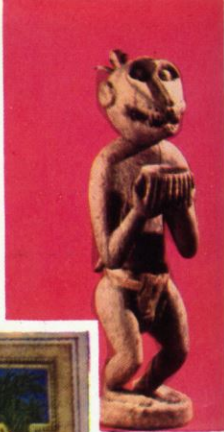
doctor în litere și filozofie la Universitatea din Leipzig; diplomat al Școlii de înalte studii din Paris; membru corespondent la Ateneo Veneto, Veneția; membru corespondent la Institut de France, Paris; doctor honoris causa al Universității din Strasbourg; membru corespondent al Academiei internaționale de litere și științe, Neapole; doctor honoris causa al Universității din Lyon; membru al Academiei de științe, litere și arte din Lyon; membru corespondent al Aca-

demiei de istorie din Stockholm; membru al Academiei din Cracovia; membru corespondent al Societății de geografie din Lisabona; doctor honoris causa al Universității din Geneva; doctor honoris causa al Facultății de teologie protestantă din Paris; membru corespondent la Reale Istituto Veneto, Veneția; doctor honoris causa al Universității din Oxford; membru al Academiei din Praga; doctor honoris causa al Universității din Paris (Sorbonna); membru de onoare la Academia Latinitatis Excalendae; doctor honoris causa al Universității din

Bratislava (Komeniana); membru corespondent al Academiei Degli Arcadi, Roma; membru al Societății de studii bizantine din Atena; doctor honoris causa al Universității din Roma; membru corespondent al Academiei Stanislas din Nancy; membru corespondent al Academiei de istorie din Santiago de Chile; doctor honoris causa al Universității din Alger; membru al Academiei armene San Lazzaro, Veneția; membru corespondent al Academiei dei Lincei, Roma; membru al Institutului slav din Londra; membru al Institutului slav din Praga.



„Nicolae Iorga este o mare figură a științei istoriei, atât a României, cât și a Europei și a lumii întregi, iar sfârșitul său tragic a fost o pierdere generală” (A. J. Toynbee). Pictura pe care o înfățișăm este opera lui Catul Bogdan (**Centenar Nicolae Iorga**, p. 9).



Menelik II, cîrmuitor înțelept, apărător glorios al independenței Etiopiei, încadrat de cîteva creații specifice pentru străvechea artă africană (**Menelik II**, p.60).





a

a) Imagine din sec. XIX a unui oraș așezat pe malurile fluviului Mississippi ; b) La începutul secolului trecut, ambarcațiunile de lemn care transportau mărfuri erau abandonate o dată ajunse la destinație (*Cutremurul a durat 11 ani, p. 90*).

b





Din Bucureștii veacului trecut. Picturi de Carol Păpp de Szatmary și Henric Trenk
(*Neamul Goleștilor*, p. 50).



Doctor honoris causa al Universității din Oxford, 1930



Prof. ALBERTO M. GHISALBERTI
(Universitatea din Padova)

Mi-a rămas vie amintirea acelei după-amieze de noiembrie cînd mi-a parvenit tragică veste. Eram în Piazza S. Silvestro cînd un prieten român mi-a spus: „Ai aflat? A fost ucis Iorga!” și durerea sa a devenit durerea mea.

Nu ne mai văzusem de cîțiva ani; ultima oară îl întâlnisem în 1936 la Congresul XXIV de istorie a Renașterii de la Veneția. Binevoitor ca întotdeauna față de cei mai tineri, mi-a adresat cuvinte calde, încurajându-mă, și mi-a dăruit cele trei volume ale lucrării sale, *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, opera care m-a ajutat cel mai mult să cunosc dezvoltarea și semnificația istoriei României.

Cunoștința noastră avusese însă loc cu 20 ani mai devreme; în timpul unei permisii de 24 ore părăsisem frontul pentru a merge la Padova să-mi văd părinții... și să scap de un bombardament. Cu toată teama și neliniștea ce domnea în anul 1917, sub tunica militarului era treaz interesul pentru studiu al studentului și n-am pierdut ocazia să intru într-o librărie și să cumpăr Scurta istorie a românilor a lui Iorga. Despre această carte — care se află și azi în bibliotecă mea — am vorbit la Veneția la 10 septembrie 1936. Am ținut minte întâlnirea de atunci, mai mult ca celelalte, pentru că este legată de comunicarea sa Marcantonio Canini și primul Principe al României unite, în care maes-

trul, în plină forță a maturității sale, s-a afirmat — în ciuda temei limitate — ca mare istoric ce era, și care scrisese Istoria Imperiului otoman — lucrare clasică și fundamentală pentru oricine vrea să studieze acest subiect.

Dar mai presus de toate îmi amintesc interesul viu, cald, omenesc al lui Nicolae Iorga pentru istoria Italiei; în ziua aceea s-a străduit să ne facă și pe noi, istoricii italieni, să îmbrățișăm ideea sa — o idee care îi era dragă — referitoare la legătura dintre istoria italiană — mai cu seamă a Renașterii italiene — și cea a țării sale.

Acea solidaritate ideală pe care o descoperise în istoria țărilor noastre, acele întâlniri, evocate de el, între marile figuri ale trecutului românesc și italian, n-au rămas fără consecințe; omagiul meu respectuos de azi față de memoria lui Nicolae Iorga își are originea în solidaritatea dintre țările noastre. Noi, cei care am rămas în urma lui, îl prețuim nu numai pentru opera sa de cărturar; îi sintem recunoscători pentru exemplul remarcabil pe care ni l-a oferit concordanța perfectă dintre idealul său de istoric și credința sa în valorile supreme ale libertății.

Prof. G. H. SETON WATSON (Institutul de limbi slavonice și est-europene din Londra)

E regretabil că pe Nicolae Iorga — unul dintre cei mai mari istorici ai acestui secol și incontestabil cel mai mare istoric al României — Enciclopedia Britanică îl

menționează incomplet ca istoric, iar puținele amănunte pe care le dă se limitează doar la activitatea sa de om politic. Sint de asemenea enumerate câteva titluri din lucrările sale precum și cel al revistei „Neamul românesc”, dar Enciclopedia Britanică nu pomeneste marele rol pe care istoricul român l-a jucat în formarea intelectualității românești înainte de primul război mondial. Nici informațiile cuprinse în Larousse-ul francez nu sint satisfăcătoare, contrastînd flagrant cu aprecierile făcute de regretatul R. W. Seton Watson (tatăl autorului rîndurilor de față — n.r.) în introducerea sa la lucrarea Istoria relațiilor anglo-române.

Pentru cei care două sau trei secole de acum încolo, își vor închina activitatea studiului României și unirii sale, numele lui Nicolae Iorga va căpăta un răsunset legendar. Pentru că — în afară de cazul în care un cataclism va distruge între timp arhivele erei noastre — ei vor găsi scrise de mîna lui un sir întreg de cărți, monografii și eseuri referitoare la toate perioadele și toate domeniile istoriei țării sale.



Nici un manuscris, nici un amănunt nu pare să fi fost socotit inaccesibil sau prea mărunț pentru a-i reține atenția; iar pentru el ziua de lucru avea cu siguranță 48 ore, nu 24.

Acad. A. A. GUBER (Universitatea din Moscova)

Urișa personalitate a lui Nicolae Iorga domină întreaga istoriografie antebelică a României. Om de stat, devotat patriei, el

s-a aplecat asupra trecutului țării sale, studiindu-l cu pricepere de cărturar. Opera sa vastă constituie documentația de bază a oricărui istoric ce vrea să facă cunoștință cu România. Importanța ei depășește însă limitele naționale, prin varietatea de probleme și subiecte abordate. Căci Nicolae Iorga a fost una din acele personalități care nu aparțin doar unui popor, ci întregului continent european.

Prof. ARNOLD J. TOYNBEE (Oxford)

Regret că nu l-am întilnit niciodată pe Nicolae Iorga. Am citit însă câteva din cărțile sale. Am o mare admirație pentru varietatea domeniilor pe care le investiga, pentru activitatea sa de scriitor și de istoric. Sint în special recunoscător pentru că a scris Istoria Imperiului otoman — acea mare istorie a lui Iorga pe care o am în bibliotecă într-o ediție germană. Nicolae Iorga este o mare figură a științei, istoriei, atît a României cît și a Europei și a lumii întregi, iar sfîrșitul său tragic a fost o pierdere generală.

Prof. ERNESTO SESTAN (Universitatea din Florența)

Am o mare afecțiune pentru România. La distanță de cincizeci de ani am văzut Bucureștiul de două ori: pe vremuri m-a fermecat aspectul său încă medieval cu trăsături de „mic Paris”, iar recent am rămas uluit de transformarea sa într-o adevărată metropolă. Am și cîțiva prieteni români, printre care se numără și distinsul profesor Mihai Berza.

Și totuși, de veun sfert de veac, ori de cîte ori aud rostindu-se numele fărîi dumneavoastră, am un sentiment de tristețe, un sentiment de durere, care își află originea în clipa în care am aflat vestea morții marelui istoric de talie europeană Nicolae Iorga. L-am cunoscut și l-am admirat ca om și savant. El a fost cel care a deșteptat în inima mea dragostea pentru România.

JULIUSZ DEMEL (Universitatea din Wrocław)

Dat fiind faptul că în acest an se va comemora, după cîte știu, sub auspiciile U.N.E.S.C.O., un centenar de la nașterea lui Nicolae Iorga, vreau să scriu un amplu articol despre viața și opera celui care, categoric, a fost cel mai mare istoric pe care l-a dat poporul român.

Aprecierile profesorilor A. A. Guber, A. Toynbee, E. Sestan și a istoricului J. Demel asupra lui N. Iorga au fost făcute în cadrul unor interviuri acordate revistei „Magazin istoric”.



ANTHONY EDEN

MEMORII

(III)

Hitler nu se mulțumi să anexeze Austria și să ocupe Cehoslovacia ; trupele sale porniră să cucerească Polonia. La 3 septembrie 1939, Anglia și Franța declarară război Germaniei. În aceeași zi, Winston Churchill deveni prim lord al Amiralității ; la conducerea guvernului britanic rămase însă același premier care semnase acordul de la Munchen.

Cotopirea Danemarcei și a Norvegiei, apoi a Olandei, Belgiei și Luxemburgului, cît mai ales rezultatele luptelor purtate pe teritoriul Franței și pericolul unei invazii a propriei țări de către naștii zgudui opinia publică din Marea Britanie. La 10 mai 1940, în urma demisiei lui Neville Chamberlain, Winston Churchill deveni prim-ministru. Se creă un guvern de uniune națională, cu participarea conservatorilor, laburiștilor, liberalilor.

În extrasele din Memoriile lui Anthony Eden, pe care le oferim în continuare cititorilor, am ales amintiri consemnate de cunoscutul om de stat englez în zburcumele luni ale primăverii și verii anului 1940.

Imediat după Dunkerque, am vizitat numeroase tabere în diferite părți ale țării, unde fuseseră încartiruite în grabă trupele expediționare înțoarse. Mă așteptasem la întrebări sau plingeri, căci erau destule de criticate. Infanteria noastră nu avusese blindate care să o sprijine ; chiar și echipamentul se do-

vedise deficitar. Dar starea de spirit a ofițerilor și a soldaților nu fusese afectată de aceste lipsuri. Dimpotrivă, se comportau ca și cînd ar fi raportat o victorie, ca și cînd n-ar fi fost siliți să se retragă zile în șir, luptînd fără întrerupere cu un dușman de a superioritate copleșitoare. Am avut sentimentul că,

după ce-și măsuraseră forțele cu inamicul, se convinseră că l-ar putea întrece și învinge dacă ar dispune de armele necesare. Chiar și cei din brigăzile care suferiseră foarte mari pierderi, ca de pildă Brigada 5 din Divizia 2, erau la fel de optimiști și hotărîți ca și camarazii lor mai norocoși. Orel

petrecute printre acești oameni au avut asupra mea un efect tonifiant, căci aveau în ei încrederea celor care știu că nu pot fi învinși, iar la Whitehall (sediuul consiliului de miniștri britanic — n.r.) avusesem toate motivele să-mi dau seama cât de grea avea să ne fie în curînd soarta.

„Sîntem singuri, Maiestate”

Cam pe atunci, Churchill mi-a spus că-l văzuse pe rege, căruia starea mea de spirit i se părua foarte bună. Cînd Maiestatea Sa mă întrebasese de ce, îi răspunsesem :

— Acum sîntem singuri, Maiestate. Nu ne-a mai rămas nici un aliat.

Cuprins de această exaltare, la 2 iunie m-am adresat națiunii prin radio, prezentînd o dare de seamă asupra bătăliei porturilor, proclamînd refuzul poporului englez de a accepta înfrîngerea și încheind :

„Datoria țării noastre este limpede. Trebuie să tragem învățăminte din această bătălie. Oricît de curajoase ar fi, inimile nu se pot împotrivi descoperite oțelului. Avem nevoie de mai multe avioane, de mai multe tancuri, de mai multe puști. Poporul acestei țări trebuie să muncească mai mult ca niciodată. Aici, acasă, trebuie să dăm dovadă de aceeași calitate, de aceeași disciplină și de același spirit de sacrificiu de care Forțele expediționare britanice au dat dovadă pe cîmpul de luptă.

Națiunea onorează cu pioasă mîndrie pe cei ce și-au dat viața pentru ca țarășii lor să poată învinge. Nu pot fi amintite acum nemurimile acțiunii și faptele de vitejie săvîrșite în ultima săptămînă. Fiecare din ele își are însă locul în istorie. Nemuritori vor rămîne în memoria noastră soldații, marinarii, aviatorii care au murit spre a ne ajuta. Cura-

jul lor să ne fie drapel, sacrificiul lor, îndemn”.

Acele zile petrecute la Ministerul de Război * mi-au



Noul prim-ministru britanic Winston Churchill, vede în Anthony Eden pe urmașul său

parut prea scurte pentru munca pe care o aveam. Erau necesare anumite schimbări la posturile principale de comandă, pentru a le face loc celor tineri care luptaseră în Franța, și pentru a ne pregăti împo-

* Eden a fost o scurtă perioadă în Cabinetul unității naționale condus de Churchill, titularul Ministerului de Război.

triva unor eventuale încercări de invazie. Am avut întrevederi atît cu comandanții înlocuiți, cît și cu succesorii lor, și le-am explicat rostul acestor mișcări. Primul ministru mă sfătuse să le scriu celor ce urmau să fie scoși din anumite funcții, dar am preferat să stau de vorbă cu ei și mă bucur că am procedat astfel, căci toți, cu excepția unuia singur, s-au dovedit înțeleghători.

Mai era și problema priorității în distribuirea echipamentului diviziilor întoarse de la Dunkerque. În acele săptămîni am avut mereu pe masa de lucru, înaintea ochilor, o hartă pe care am urmărit cum se desfășura reînarmarea fiecărei divizii, pe arme. Astfel, am putut descoperi orice întîrziere a livrărilor și, datorită consultărilor permanente cu Ministerul Aprovizionării, aflat atunci sub competența conducere a lui Herbert Morrison, le-am putut remedia. Pe lîngă toate acestea, am mai avut și frecvente discuții cu Sir John Dill, în legătură cu situația din Franța și despre poziția trupelor noastre de acolo, și zilnice ședințe fie la Comitetul apărării, fie la Cabinetul de război, fie la amîndouă. Erau zile cînd Cabinetul de război se întrunea de două sau trei ori.

Curînd după preluarea funcției de prim-ministru de către Churchill, Comitetul apărării s-a transformat. Prezida însuși premierul și participau miniștrii armelor și șefii lor de stat-major, Ministerul de Externe fiind reprezentat de ministrul adjunct permanent.

Tratat, transformările au evoluat pînă cînd, după revenirea mea la Ministerul de Externe, la reușita mi-a ajuns să ia de obicei parte primul ministru, Attlee și cu mine, plus cei trei miniștri ai armelor și șefii lor de stat-major. Mai tîrziu, au rămas aceiași trei membri ai Cabinetului de război, șefii de stat-major, iar miniștrii armelor uneori participau, alte-

ori nu. Cabinetul de război nedorind să fie informat asupra amănunțelor planurilor noastre, Comitetul apărării a devenit un important instrument în conducerea războiului, continuând să-și păstreze acest rol, deși în 1942 numărul ședințelor a scăzut. Mai târziu au devenit mai frecvente întrunirile dintre primul ministru — în calitate sa de ministru al Apărării — și șefii de stat-major, dar ori de câte ori aceste discuții căpătau un caracter politic, ceea ce se întâmpla adesea, Comitetul apărării era cel care se ocupa de ele, în numele Cabinetului de război.

Într-un castel pe Loara

Afita timp cât armatele franceze au rămas în luptă, obligația noastră era să le trimitem cât mai urgent ajutor, ceea ce implica rezolvarea problemei comandamentului noii Forțe expediționare. La 3 iunie, i-am scris primului ministru:

„Printre recomandările înaintate de șefii de stat-major, veți găsi propunerea de constituire a unei Forțe expediționare britanice. Măsura este justificată, dar sper că nu se va lua nici o hotărâre, în cadrul Cabinetului, cu privire la numirea comandantului, până când nu vom sta împreună de vorbă. Noua Forță expediționară britanică va avea, cel puțin la început, dimensiunile unui corp de armată și s-ar putea să avem ceva de spus în cazul alegerii unui comandant de asemenea rang. Brooke s-a distins și poate s-ar cuveni să aibă înțelegere. Nu mi-am făcut încă o părere precisă, dar am vrut să fiu prudent, și să nu luăm o hotărâre până când dumeata cu mine și cu Dill nu stăm de vorbă”. Într-adevăr, generalul Alan Brooke a fost ales în acel interval scurt și a făcut tot ceea ce a fost omeneste posibil; deși înțelegerea noastră de la Briare cu Comandamentul francez a-



vea curînd să ne orate cit de aproape era sfîrșitul rezistenței.

La 9 iunie, primul ministru m-a încunostiințat că trebuia să plece iar în Franța și că dorea să-l însoțesc împreună cu generalul Dill. Două zile mai târziu, într-o dimineață însoțită de vară, am pornit de-a lungul Loarei spre Briare și de acolo pînă la Castelul Muguet. Cînd am aterizat pe aerodromul pe care erau împrăștiate în dezordine resturile unei formații aeriene, m-am simțit aproape rușinat de escorta noastră de avioane HURRICANE. Castelul era mic, civilizat și tipic, o locuință plăcută și confortabilă, dispunînd de un telefon instalat în coridorul din spate. Mi se părea de rău augur faptul că acest castel și un tren tras pe o linie din apropiere adăposteau Statul Major al armatei franceze în război.

Dl. Reynaud ne-a primit, sigur de el și, în ciuda tensiunii, curtenitor. Curînd ne-am așezat la masa din sufragerie: Pétain, Reynaud, Weygand, în fața lor Churchill, Dill și cu mine, împreună cu interpreții, și am început discuțiile. Generalul Georges a venit mai târziu. Am stat de vorbă aproape trei ore, discuția înaintînd cu greu. Vorbitorii erau politiciși și corecți, dar, deși linia Maginot nu fusese încă atacată, ne-am dat destul de

Soldați și marinari francezi refugiați în Anglia

repede seama că gazdele noastre franceze își pierduseră orice speranță.

La început, Weygand ne-a descris situația militară, explicînd cum încercase să închidă o serie de spărturi. Era convins că reușise și pentru moment linia rezista, dar nu mai avea rezerve. Cineva a întrebat ce se va întîmpla dacă se va face o nouă breșă. „Nu va mai fi posibilă nici o acțiune militară”, a replicat Weygand. Reynaud a intervenit tăios: „Acesta ar fi o hotărîre politică, domnule general”. Weygand s-a înclinat și a răspuns: „Desigur”. Georges ne-a spus că francezii aveau cu totul doar vreo sută nouăzeci și cinci de avioane de luptă, rămase pe frontul de nord.

Un sentiment de pustiu

Cînd a venit momentul ca dl. Churchill să declare francezilor că noi vom continua lupta, chiar de vom rămîne singuri, am privit expresia de pe chipurile celor din fața mea. Reynaud era de nepătruns, iar Weygand politic, ascunzîndu-și cu greu

scepticismul. Mareșalul Pétain era neîncercător. Deși nu spunea nimic, atitudinea sa era elocventă: „Gogoși”. La un moment dat, Churchill, din dorința de a fi bine înțeles, începu să vorbească franțuzește, cu ochii țintă la Reynaud. Intrucât acesta vorbea bine englezește, manevra a avut un efect îndoielnic, intenția lui Churchill ducând la o ușoară confuzie cînd, la sfîrșitul unei fraze, Reynaud a murmurat absent: „Traducerea”.

În ciuda situației grele, masa, deși simplă, a fost admirabilă și foarte bine servită. Reynaud a stat în capul mesei avîndu-l pe Churchill în dreapta; Weygand a luat loc în partea opusă și eu în dreapta sa. În timp ce ne așezam, un personaj cu figura cam colțoasă, îmbrăcat în uniformă, s-a îndreptat spre partea mesei în care se așezam. Era generalul Charles de Gaulle, ministru adjunct al Apărării, pe care-l mai întîlnisem o singură dată înainte. Weygand l-a invitat amabil să ia loc în stînga sa. De Gaulle i-a răspuns, după părerea mea cam tăios, că avea instrucțiuni să stea lîngă primul ministru britanic. Weygand s-a înroșit, dar nu a făcut nici un comentariu și am început să mîncăm.

De cealaltă parte, îl aveam pe mareșalul Pétain. Între noi conversația nu era tocmai degajată. Repeta refrenul lui cu distrugerea Franței și devastarea zilnică a orașelor, menționînd cîteva nume. Eu m-am arătat plin de înțelegere, dar i-am atras atenția că existau nenorociri chiar mai grave decît distrugerea orașelor. Pétain a replicat că Marea Britanie poate avea o asemenea optică, neștiind că însemna războiul pe teritoriul propriei țări. Cînd i-am spus că s-ar putea să avem și noi parte de așa ceva, mi-a răspuns printr-un mormăit sceptic. Cu generalul Weygand

discuția a fost amicală, avînd ca subiect mai cu seamă forțele disponibile din Anglia și metodele folosite pentru a le grăbi instruirea. Am reușit prea puțin să-i ridic moralul.

Weygand constituia un fel de enigmă. Îl întîlnisem în diferite ocazii, ultima oară la începutul anului, în Orientul Mijlociu. Mă bucurasem aflînd că fusese rechemat în Franța să preia comanda supremă. Făcuse însă destul de puțin. În acea perioadă, deși corect și curtenitor, adoptase o atitudine de fatalism resemnat. Nu era el omul capabil să lupte cu disperare pînă în ultima clipă.

Cum la castel era puțin spațiu, Dill și cu mine am dormit noaptea în tren. A doua zi de dimineață, înainte de micul dejun, primul ministru, Reynaud și cu mine stăteam de vorbă la soare, în poarta castelului. Reynaud tocmai comenta cu regret hotărîrea pe care se simțise obligat să o ia de a-l numi pe Pétain în guvern, cînd apărură mareșalul, îndreptîndu-se spre noi. „În dimineața asta e plin de energie — spuse Reynaud. Au sosit probabil vești proaste”. Într-adevăr, erau proaste.

Am părăsit Statul Major francez cu certitudinea că rezistența nu mai putea dura multă vreme. Zburînd la o altitudine joasă deasupra Breitaniei, peste cîmpiile franceze scăldate în lumina de iunie, o mare tristețe m-a cuprins și m-am întrebant dacă voi mai revedea vreodată pămînturile acelea. Mi se părea puțin probabil. Ne-am întors în avioane diferite, Churchill și generalul Ismay într-unul, Dill și cu mine în celălalt. La decolare, cerul era acoperit de nori groși, așa încît R.A.F. (Royal Air Force) nu ne-a putut escorta. Am trecut prin momente periculoase, căci ni s-a raportat că germanii încercaseră să ne inter-



„Numai un pas înainte făcut de Statele Unite ar putea menține Franța în război” — În fotografie F. D. Roosevelt, președintele S.U.A.

cepteze. În timpul zborului n-am știut, dar eram trîști și aveam un sentiment de pustiu.

Dacă Roosevelt ar face un pas...

În după-amiaza aceea, care era și ziua mea de naștere, primul ministru a întocmit un raport, înaintîndu-l Cabinetului, dar înainte de a mă duce la ședință am avut timp să-i trimit o scrisoare:

„12 iunie 1940

M-am gîndit la cele înfîplite în ultimele douăzeci și patru de ore și sînt mai mult ca orîcînd convîns că șansele de supraviețuire ale lui Reynaud și cele de continuare a războiului de către Franța depind în mare măsură de atitudinea Statelor Unite. Dacă Roosevelt ar putea face un pas înainte și ar rupe relațiile cu Germania, chiar fără să declare război — dacă o asemenea

acțiune ar fi posibilă — le-ar oferi poate prietenilor noștri francezi, care trec prin clipe grele, tocmai încurajarea de care au nevoie.

Nu știu dacă aveți posibilitatea să-i telegrafiați personal lui Roosevelt în acest sens. Dar relațiile dintre dvs. sînt alit de bune, iar el este alit de trup și suflet alături de noi, încît s-ar putea face o încercare. N-ar fi poate decît un gest de loialitate față de Roosevelt, arătîndu-i adevăratul aspect al situației, așa cum ne apare nouă, adică explicîndu-i că numai un pas înainte făcut de Statele Unite ar putea menține Franța în război, deși nici chiar asta nu știu dacă ar mai fi suficient”.

Impresia mea personală era că armatele franceze nu puteau rezista mai mult de cîteva zile. Din discuția pe care am avut-o după înfîlnirea de la Briare, știam că primul ministru îmi împărtășea părerile. Era de așteptat ca Reynaud să fie nevoit să-i deschidă calea lui Pétain sau altuia, care ar cere armistițiul. În acest caz, trebuia să ne asigurăm ca armistițiul să nu se transforme într-un preludiu la ceva și mai rău, la un tratat de pace. Era necesar să sperăm nu numai că flota franceză avea să fie salvată, dar și că Franța avea să continue să lupte în Africa de Nord și în alte locuri.

În vara anului 1940 am avut doi vizitatori neașteptați la Ministerul de Război. Primul a fost Lloyd George, care, odată, în cursul unei discuții din holul Camerei Comunelor, își exprimase dorința de a veni la Ministerul de Război, ca să stăm de vorbă. În ultimii trei ani ne împrietenisem și îmi trimisese mesaje de încurajare. Totdeauna îl preferisem ca pe un mare ministru de Război, așa încît m-a bucurat do-



rința lui, iar cînd a venit, ne-am cufundat într-o largă și vie dezbateră asupra evenimentelor și perspectivelor. Apoi l-am condus în biroul lui Dill ca să l-l prezint. După ce Lloyd George ne-a amintit titularii anteriori ai acestui loc, ne-am întors în biroul meu, iar el a remarcat că avusesem noroc în alegerea ofițerilor mei. Dill și Wavell erau într-adevăr oameni cu personalitate și de cu totul alt calibru decît cei cu care lucrase el. I-am răspuns că pe generalii războiului din 1914-1918 nu-i cunoscusem decît din punctul de vedere al subalternului din tranșee, dar pe acești oameni îi cunoșteam bine și aveam o părere excelentă despre calitățile lor.

Ceva mai tîrziu am primit un mesaj de la ambasadorul sovietic, dl. Maiski, care dorea să mă vadă. Am socotit prudent să vorbesc mai întîi cu primul ministru, dîndu-mi seama că dacă mă întâlneam cu Maiski era necesar să-l pun în temă. Presupuneam că guvernul sovietic era în orice caz bine informat asupra planurilor și resurselor noastre și o discuție cu ambasadorul său, trecînd sub tăcere acest subiect, putea face mai mult rău decît bine. Primul ministru a fost

Exercițiu de tir pe teritoriul britanic

de acord cu mine și, cu consimțămîntul ministrului de Externe, l-am invitat pe Maiski să treacă pe la mine.

După ce i-am expus situația, ambasadorul, încîntat de încrederea arătată, mi-a mărturisit că recent expediasse un mesaj guvernului său, informîndu-l că Anglia nu se va prăbuși ca Franța, deoarece starea de spirit a populației era cu totul alta. El nu credea că Anglia va fi înfrîntă în război. Pe de altă parte, deși convins că puteam ține piept atacurilor lui Hitler, nu vedea cum am putea cîștiga războiul. Nu am avut nimic de obiectat, fiind o judecată făcută din punctul de vedere al unui neutru.

Cîțiva ani mai tîrziu, aflîndu-mă la Moscova și asistînd la un concert al ansamblului Armatei Roșii, am stat alături de Molotov. I-am pomenit de această întîmplare și l-am întrebat dacă își aducea aminte să fi primit un asemenea mesaj. A răspuns afirmativ, adăugînd că la Moscova fuseseră impresionați de raportul lui Maiski asupra situației. Și



Soldatul francez își dau seama cu disperare că nu vor putea împiedica ocuparea Parisului

își amintea de el pentru că fusese prima previziune optimistă primită de guvernul sovietic cu privire la forța de rezistență a Angliei.

„Germania a aranjat ceva cu Japonia”

Uneori, așezarea vilei unde-mi petreceam sfârșitul de săptămână dădea naștere la incidente comice. Duminică 22 septembrie, pe când lucram liniștit la niște dosare, am primit din partea primului ministru un mesaj încununându-mă că președintele Roosevelt îi telegrafiasse, anunțându-l că la ora trei după-amiaza avea să înceapă invazia germană. În cazul în care socoteam că trebuia să mă întorc, eram invitatul său la masă. I-am răspuns că timpul era umed și sufla vântul, ceea ce îmi dădea un sentiment de siguranță. M-am urcat în vârful dealului, de unde se vedea Canalul și apoi am transmis un mesaj raportând că vremea era altă de proastă, în-cît orice german care ar încerca să traverseze Canalul

ar suferi cumplit de rău de mare. A doua zi misterul avertismentului lui Roosevelt a fost elucidat. Președintele Statelor Unite ne trimitea din cînd în cînd informații pe care le considera folositoare pentru cei din insula noastră, pregătită de luptă. Dar de rîndul acesta se făcuse o confuzie în descifrarea codului și invazia Angliei ar fi trebuit citită invazia Indochinei, care de altfel s-a dovedit adevărată și inevitabilă.

În cursul aceluiași weekend, citind o relatare asupra unei întîlniri între Ribbentrop, Ciano și Mussolini la Roma, am încercat să-mi fac o idee mai precisă despre planurile politice și militare ale dușmanului. Am exprimat-o într-un memorandum pe care l-am înaintat primului ministru și Lordului Halifax, insistind că ar trebui să ne asumăm riscurile și să trimitem în continuare forțe bine echipate în Orientul Mijlociu. Am explicat, într-o notă către Churchill, că era o încercare de a ne face inventarul într-un moment critic, adăugînd: „Dacă Hitler alege noaptea asta pentru o încercare de invazie, intențiile mele vor fi depășite înainte să apucați să luați cunoștință de ele”. Lordului Halifax i-am scris:

„Mie mi se pare esențial să ne concentrăm efortul în Orientul Mijlociu. Cîteva aparate WELLINGTON înseamnă mult acolo, pe cînd aici nu pot aduce o schimbare hotărîtoare”.

La 24 septembrie am primit un răspuns care se referea în primul rînd la Orientul Îndepărtat. Primul ministru protesta împotriva celor două brigăzi menținute acolo în eventualitate, puțin probabil după el, a asedierii orașului Singapore de către

japonezi. Nu era de acord nici cu pretinsa risipă de trupe din Kenya și Palestina, și nici în general cu Comandamentul din Orientul Mijlociu. În sfîrșit, era neliniștit de poziția din Malta care putea fi atacată de forțe puternice din Italia.

Am răspuns în aceeași zi: „Mi se pare greu de susținut acum că amenințarea Japoniei în Malayaia nu este serioasă... Avem toate indiciile că în zilele din urmă Germania a aranjat ceva cu Japonia; ar fi așadar înțelept din partea noastră să luăm măsuri de precauție în vederea apărării pe uscat a Singaporei, chiar dacă, în condițiile actuale, ele vor fi mai modeste decît dorim”.

De fapt, trei zile mai tîrziu, Japonia a semnat pactul tripartit cu Germania și Italia. Am mai adăugat că, dacă vrem să apărăm baza navală Singapore, trebuie să dispunem și de o porțiune suficientă de uscat. Apoi am examinat amănunțit problema forțelor din Kenya și Sudan. Faptul că forțe mai puternice erau concentrate în Sudan arătau că Wavell împărțea părerea noastră, socotind apărarea acestuia mai importantă decît a Kenyei. Numărul trupelor din Palestina fusese mult redus, în timp ce numărul total de batalioane în rezervă și pentru securitatea internă din Alexandria, Cairo și de pe Canal, nu era mai mare de șapte. Am fost de acord că aprecierea guvernatorului Maltei fusese pesimistă, dar o încercare de invazie, sprijinită de flota italiană, ar fi dat Marinei engleze ocazia la care visa.

Relații între tată și fiu

În ciuda tensiunii și încordării, au existat și interludii vesele.

Într-o dimineață, într-o ședință a Cabinetului, prevăzătorul nostru ministru al Alimentației, lordul Woolton, ne-a prevenit că, din pricina dificultăților transportului naval, s-ar putea să nu mai importăm sardele. Membrii Cabinetului au primit această lovitură schimbând între ei priviri jalnice. Din locul unde stăteam, în fața primului ministru, l-am auzit pe acesta murmurând pentru sine: „N-am să mai măninc niciodată nici o sardea”.

În autobiografia sa, lordul Morrison de Lambeth spune că relațiile dintre mine și primul ministru erau ca cele dintre tată și fiu. Această discuție, care a avut loc înaintea schimbărilor în Cabinet ce au urmat după demisia d-lui Chamberlain ilustrează cât eram de legați:

„30 septembrie: Winston a trimis după mine pe la ora 5 după-amiază să mă întreb dacă vreau să fac parte din Cabinetul său ca Lord Președinte sau doresc să rămân unde sînt. L-am întrebat ce ar prefera. Să hotărâsc eu însumi, mi-a răspuns. L-am întrebat care vor fi sarcinile Lordului Președinte. Mi-a spus că s-ar putea să intervină unele modificări în sensul măririi autorității, dar că în general vor fi aceleași pe care le-a avut Neville și numai de ordin intern. A adăugat că sperase, după cum știam, să-mi poată oferi Ministerul de Externe, dar Edward (Halifax) nu voia cu nici un chip să fie Lord Președinte și se temea că, sugerîndu-i acest lucru, Edward ar părăsi Cabinetul, ceea ce Winston găsea că ar fi înoportun tocmai în momentul plecării lui Neville. Am cerut o oră sau două de gîndire, spunîndu-i însă că înclin să rămîn la postul meu. Winston părea să fie de acord cu mine, adăugînd că, în orice caz,

viitorul este al meu. Am mers apoi la Cabinet, unde a avut loc o discuție zgometoasă și fără șir despre forțe și aprovizionare.

După masa de seară i-am scris lui Winston un bileț, spunîndu-i că voi face cum va dori, dar dacă îmi îngăduie să aleg, prefer să rămîn unde sînt. Winston a trimis după mine înainte ca eu să expediez scrisoarea, așa că am luat-o cu mine. L-am găsit deprimat, pentru că Max (Beaverbrook) suferă de astm și nu vrea să preia Aprovizionarea, unde domnește haosul. Asta îi încurcă toate treburile. L-am spus că, dacă are nevoie de ajutor la Apărare, sînt gata să fac orice, chiar să părăsesc Ministerul de Război și să devin Lord Președinte. În acest caz aș fi, împreună cu șefii de stat major și cu el, în Comitetul apărării și l-aș putea scuti de multe. Soluția păru că-i surîde lui Winston. Repetă că este un om bătrîn și că nu va face greșeala lui Lloyd George de a rămîne la conducere și după război, eu trebuind să fiu succesorul său. John Anderson nu putea constitui o «piedică» în calea mea. Admise că numirea lui Kingsley (Wood) nu va fi bine primită, dar dacă vrei să menții controlul financiar, ministrul de Finanțe trebuie să facă parte din Cabinet”.

1 octombrie. Am discutat despre Bobbety (Cranborne) insistînd că este mai potrivit pentru Dominioane decît candidatul ales de Winston. Winston nu știe dacă sănătatea lui B. îi va permite. L-am spus că, de cîrînd, am pus să fie iscodită Lady S. (Lady Salisbury, mama lordului Cranborne) și informațiile sînt îmbucurătoare. Deși Winston își completase lista, a fost de acord și m-a rugat să-i telefonez lui David (Margesson, organizatorul)

ca să-l pun la curent, ceea ce am și făcut. Marți noapte, după ce toată ziua nu avusesem nici o veste de la Winston și apucasem să mă culc, deși era trecut de miezul nopții, iar eu mă aflam în pijama, a trimis să mă cheme. Am protestat pe motiv că eram în pat, dar W. a insistat, dorînd să discute lista cu mine. Cînd am ajuns, David și K.W. (Kingsley Wood) toamăi plecau.

Winston mi-a spus că s-a mai gîndit la sugestia cu Apărarea, dar, împotriva dorinței sale, a hotărît să o respingă, căci ar crea prea multe încurcături și eu m-aș afla într-o situație dificilă, ceea ce era perfect adevărat. S-a referit la cele două scrisori ale mele, ultima scrisă luni seara tîrziu, după convorbirea noastră: „Cele două frumoase scrisori de la tine, atît de generoase și potrivite cu împrejurările”. Îi părea rău că nu putea să-mi dea Ministerul de Externe ca să intru în Cabinetul de război și-l supăra acest fapt. A repetat de multe ori: „N-a ieșit cum am vrut”. După el, fiind la Ministerul de Externe, i-aș fi fost de mare folos în privința relațiilor cu S.U.A. L-am rugat să nu se necăjească. L-am asigurat cu toată sinceritatea că mă simt mai fericit acolo unde sînt. A spus: „Vom duce acest război împreună”, și a început să vorbească despre proiectele viitoare și despre punctul de vedere al lui Smuts asupra Dakarului care, așa cum i-am atras atenția și cum reieșea dintr-o ultimă telegramă pe care Winston nu o văzuse, suferise o schimbare. El mi-a spus: „Poti să îțiții pe Dill al tău!” Astfel s-a încheiat — sper — această lungă bătaie. Ne-am despărțit în zori.

(Va urma)

Adevăratul chip al lui ALEXANDRU LĂPUȘNEANU



Alexandru Lăpușneanu. Detaliu de vâl brodat (1561)

Pentru marele public și chiar pentru unii istorici, numele lui Alexandru Lăpușneanu evocă încă și astăzi tipul stăpînitorului crud care-și face o plăcere din a tăia capetele boierilor, din a organiza „cumplete masacre boierești”. Letopisețul Țării Moldovei de Grigore Ureche și Simion Dascălul pe de o parte, și mai ales nuvela lui Costache Negruzzi pe de altă, au contribuit să fixeze acest tip de domn singeros, aproape egalul lui Vlad Țepeș, celălalt nedreptățit al istoriografiei mai vechi.

Prof. univ.
CONST. C. GIURESCU

Cîți nu repetă și astăzi: „Capul lui Moțoc vrem”, fără să știe că, în ce privește acest episod, povestirea talentatului Negruzzi e inventată pe de-a-ntregul și că, în realitate, celebrul vornic a pierit la Liov, în Polonia, de mîna călăului, iar nu sfîșiat de mulțimea înfuriată a tirgoveților din Iași.

O altă pricină pentru care Lăpușneanu e privit rău provine din faptul că — ascultînd de un ordin turcesc — ar fi „risipit”, adică ar fi distrus cetățile Moldovei, umplîndu-le cu lemne și dîndu-le foc.

În sfîrșit, ultimul fapt care i se impută lui Lăpușneanu este de a fi jurat credință regelui Poloniei, fiind, în același timp, supus turcilor. E o dublă închinare — spun unii istorici —, e o diminuare a prestigiului domniei moldovene.

O examinare atentă a mărturiilor și împrejurărilor contemporane lui Lăpușneanu ne arată însă că există o diferență notabilă între realitatea istorică și opiniile de mai sus. Ea ne mai arată, de asemenea, aspecte constructive privind viața economică, aspecte ce n-au fost luate suficient în considerare.

Pedepsiți au fost trădătorii

Să cercetăm documentele. În ce privește tăierea boierilor, constatăm mai întîi că, în prima sa domnie, Lăpușneanu nu numai că nu s-a atins de ei, dar și-a început stăpînirea acordînd o amnistie generală. Numai în cea de-a doua domnie, după episodul lui Despot Vodă, a avut loc executarea a o seamă de boieri. Dar a fost oare acest act determinat de firea crudă a voievodului, de o plăcere sadică, sau a avut el un temel, o îndreptățire? Mărturiile documentare sînt clare în privința aceasta. Lăpușneanu a dat morții pe aceia care la finele primei sale domnii îl trădaseră, trecînd de partea lui Despot Vodă și determinînd înfrîngerea de la Verbia. Era acesta un obicei rău al boierimii, lipsa ei de constanță, dorința ei de a ridica un nou domn în locul celui din scaun. Întîlnim această dorință de schimbare de-a lungul secolelor, din sec. XIV, din epoca întemeierii celor două state românești, și pînă în plin secol XIX. Chiar domniile noastre cele mai strălucite, cum au fost acelea ale lui Basarab întemeietorul, Mircea cel Bătrîn, Mihai Viteazul și Constantin Brîncoveanu în Țara Românească sau acelea ale lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Vasile Lupu în Moldova, iar mai tîrziu domnia lui Cuza Vodă n-au fost lipsite de asemenea tentative de răsturnare, indiferent că au izbutit sau nu. (Nu trebuie să credem însă că aceste tentative erau o caracteristică a țărilor

noastre; ele se întîlesc pretutindeni în Europa în sec. XV și XVI.)

Că să nu i se mai îndeplinească o dată ceea ce pătise la finele primei domnii, Lăpușneanu a luat o măsură radicală: a eliminat pe cei care i se vor fi părut susceptibili de o nouă trădare. Cu privire la numărul lor, știrile izvoarelor nu concordă, ci dimpotrivă, dau cifre foarte deosebite. Astfel, o informație polonă, din noiembrie 1564, spune că domnul ar fi tăiat la Suceava *doisprezece* boieri. Cronica moldo-polonă ridică numărul acestora la *șaizeci*, iar letopisetul lui Grigore Ureche și Simion Dascălul, la *patruzeci și șapte*. Cîți anume au fost executați, e greu de precizat; mai verosimilă ne pare nouă prima cifră, de doisprezece. De altfel, măsura lui Lăpușneanu n-a fost un unicum. La fel făcuse soțul său Petru Rareș într-o împrejurare similară: părăsit de boieri în timpul expediției sultanului Soliman Magnificul, în 1538, și silit să fugă peste Carpați, la cetatea Ciceului, el tăiasă, după recăpătarea tronului, pe cei care-l trădaseră. La fel făcuse Ștefan cel Mare cu trei dintre boierii de frunte; și printre aceștia trei era și propriul său cumnat, Isaia vornicul, bărbatul surorii sale. Așadar, Lăpușneanu, executînd într-o doua domnie o serie de boieri, n-a făcut decît să pedepsească trădarea. Cît erau de nărași acești boieri, se vede și din faptul că nu se împliniseră încă doi ani de la lupta de la Verbia și ei se răzvrăteau încă o dată, părăsind pe Despot, și trecînd de partea hatmanului Tomșa, pe care-l proclamă domn. E adevărat că pedeapsa n-a întîrziat: Tomșa n-a putut să se mențină în fața lui Lăpușneanu, căruia i se dăduse din nou de către sultan stăpînirea asupra Moldovei și a trebuit să se retragă în Polonia împreună cu o parte dintre boieri —, între care vornicul Moțoc, postelnicul Veveriță și spătarul Spancioc. Aici însă, atît Tomșa, cît și însoțitorii lui, sînt închiși, în orașul Liov, și, la începutul lui mai 1564, călăul le retează tuturor capetele: în felul acesta, polonii răzbu-nau moartea unei căpetenii a lor, Dimitrie Wiszniewiecki, care fusese atras într-o cursă de aceiași boieri moldoveni, nemulțumiți și doritori de schimbare. Ni s-a păstrat testamentul făcut de Tomșa și de tovarășii lui în închisoarea din Liov, la 5 mai 1564, în preajma execuției.

Și în privința „risipirii” cetăților constatăm nepotriviri curioase între izvoarele care relatează faptul. În timp ce cronica lui Grigore Ureche și Simion Dascălul afirmă că „numai Hotinul l-au lăsat să fie apăratură despre leși”, o știre polonă contemporană ne arată dimpotrivă că tocmai Hotinul a fost ars. Realitatea este că atît această cetate

dinspre mieznoapte, cît și celelalte mai însemnate ca Suceava și Neamțul — să ne aducem aminte în privința ultimei de episodul din vremea regelui Sobieski — au adus servicii sub raport militar și după Lăpușneanu. Prin urmare, sau știerea letopisetului este exagerată, așa-zisa „risipire” fiind numai un simulacru, de ochii turcilor, sau dacă ea într-adevăr s-a aplicat, atunci a privit cetățile de a doua mînă, cum erau, de pildă, Romanul și Crăciuna. De altfel, cronică lui Neculce și aceea a lui Nicolae Costin afirmă că Dumitrașcu Vodă Cantacuzino e cel care a stricat cetățile; faptul ar fi avut deci loc în 1674-1675.

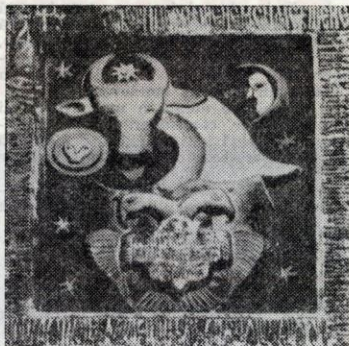
O politică înțeleaptă

Cît despre scăderea prestigiului domniei moldovene, observăm mai întîi că jurămîntul de credință față de regele Poloniei nu comporta trimiterea vreunui tribut, ci era numai un angajament de a păstra raporturi de bună vecinătate și de a se da ajutor reciproc — insistăm asupra acestui ultim cuvînt — în caz de nevoie. În al doilea rînd, trebuie să ținem seamă de faptul că nici în această privință Lăpușneanu n-a inovat, ci n-a făcut decît să urmeze pilda mai multora dintre înaintașii săi. Însuși Ștefan cel Mare a fost, la începutul domniei, în aceeași situație și, totuși, nimănui nu i-ar trece prin gînd să facă din aceasta o pricină de scădere pentru eroul Moldovei. După Lăpușneanu, Ieremia Movilă va urma aceeași politică, ba se va angaja să dea și o sumă de bani regelui Poloniei. Evident, ar fi fost preferabil ca țara sa să nu aibă nici un fel de obligație față de nimeni; acest lucru însă nu se putea decît în mod excepțional în vremea aceea. Stat cu suprafață mică — în raport cu cele de primprejur — și cu mijloace corespunzătoare economice și militare, Moldova trebuia să ducă o politică suplă, spre a-și putea păstra ființa. Că această politică s-a dovedit înțeleaptă, ne-o arată cazul altor state care, deși mai întinse și mai puternice, au fost sfărîmate și sfărîmate au rămas apoi pentru secole.

Dar această politică i-a permis lui Lăpușneanu să reia posesiunile din Transilvania, ceea ce constituie, incontestabil, un succes. Fiind în bune raporturi cu turcii și cu polonii, el a sprijinit cauza dinastiei Zapolya, care fusese recunoscută de sultan, împotriva lui Ferdinand, fratele împăratului Carol Vintul și cumnatul fostului rege al Ungariei, Ludovic, mort la Mohacs. Pentru înscăunarea lui Ioan Sigismund, fiul nevîrstnic al lui Ioan Zapolya și al Isabellei, a făcut Lăpuș-

neanu o dublă expediție în Transilvania în anul 1556, ca odinioară Petru Rareș. Cu doi ani mai înainte, el anunțase acest lucru partizanilor lui Ferdinand, care veniseră să-i facă unele propuneri: Va trece munții — spunea el — „nu noaptea, ci ziua, în sunetul trîmbițelor și al tunurilor” și „le va dovedi că nu sînt în stare să i se opună”.

În schimb, serviciului important pe care li-l adusese, Lăpușneanu ceru



Pisania bisericii mănăstirii Slatina, ctitoria lui Lăpușneanu

Isabelei și fiului ei să-i dea cele două posesiuni, Ciceiu și Cetatea de Baltă, pe care le stăpîniseră mai înainte Ștefan cel Mare și Rareș. Cum răspunsul favorabil întîrzia să sosească, domnul Moldovei făcu, pentru a-l grăbi, o incursiune în Țara Birsei. Efectul nu întîrzie: în toamna anului 1558, dieta ardeleană hotărî să fie date lui Lăpușneanu cele două posesiuni. La 7 februarie 1559, pîrcălabul moldovean al Cetății de Baltă duse bistrîtenilor o scrisoare; la 27 aprilie, același an, este menționat și dregătorul domeniului de la Ciceiu.

Un bun gospodar

Un merit deosebit al lui Lăpușneanu este atenția pe care a acordat-o vieții economice. El însuși mare negustor, trimițînd peste graniță, mai ales în Transilvania, rîmători și boi îngrășați, apoi butoaie cu vin, a căutat să favorizeze dezvoltarea ne-

goțului. Vitele și produsele moldovene au ajuns pînă departe în Austria, Italia, în Polonia și în Rusia. Boini destinați Veneției erau duși pînă la Zagreb sau la Lubliana de către moldoveni: așa aflăm dintr-o scrisoare cu data de 27 septembrie 1539.

Tot în vederea comerțului, Lăpușneanu a făcut un han în munții Cîmpulungului, pentru cei care se duceau sau veneau de la Bistrița, a stabilit iarmaroace la anumite sărbători ale anului, s-a interesat de schimbul banilor, adică de fluctuația valutară. Avea spălători de aur în riurile de la munte; comanda tot felul de articole și de mărfuri — între altele și pergament — în orașele transilvănene și la Liov; și aducea meșteri zidari, pietrari, țigleri, fierari de la Bistrița; pînă și marmură din Hațeg a adus, cu care special comandate, spre a-și înfrumuseța ctitoriile. La Iași, reședința sa preferată în a doua domnie — de atunci încep să se ridice Iașii în detrimentul Sucevei — a construit o baie în 1564. A dat atenție și iazurilor sau heleșteilor.

Pentru îngrijirea sănătății sale — era bolnav de ochi — a făcut adeseori apel la

medicul Andrei din Bistrița; tot de acolo își procura și leacurile. Pentru ultima dată a fost chemat acest medic la 5 martie 1568. Cînd sosește însă, voievodul încetase din viață, astfel că „doftorul” s-a întors îndărăt, ducînd cu el o scrisoare a noului domn, din 16 martie.

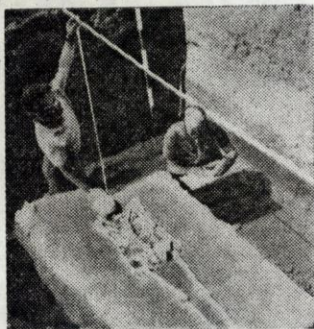
Tradiția consemnată în letopisețul lui Grigore Ureche și Simion Dascălul, cum că Lăpușneanu ar fi murit otrăvit, și anume chiar de soția sa, doamna Ruxandra, ni se pare lipsită de temei. E foarte puțin probabil să fi ucis evlavioasa doamnă pe soțul ei, cu care trăise mai bine de cinci-sprezece ani și avusese treisprezece copii. Adevărat este numai faptul că, simțindu-și sfîrșitul aproape, Lăpușneanu a cerut să fie călugărit și că dorința i s-a împlinit, dîndu-i-se numele de monahul Pahomie. Trupul său odihnește în biserica mănăstirii Slatina (județul Suceava), impunătoare a sa ctitorie.

Ținînd seama de toate aspectele domniei lui Alexandru Lăpușneanu, atît cel de politică internă și externă cît și cel economic și cultural, judecata istoriei asupra acestui voievod moldovean este, în ultimă analiză, *pozitivă*.

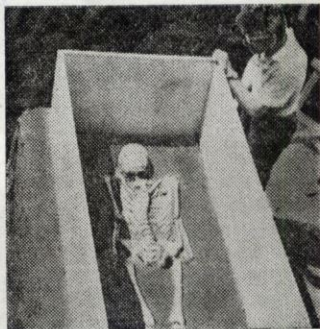
Tot despre scheletul neolitic de la Cernica

Într-un număr recent al revistei noastre (2/1971), prof. dr. docent Gh. Cantacuzino a prezentat o interesantă operație arheologică, însoțită de ilustrații realizate de revista noastră, referitoare la determinarea și apoi transportul scheletului unui om neolitic aflat în necropola

de la Cernica. Cele două fotografii pe care le reproducem și care completează pe cele publicate în articolul „După 6 milenii, din nou la drum”, reprezintă 1. Măsurarea precisă a adîncimii osemintelor față de sol; 2. Instalarea periferilor laterali ai lăzii de lemn care a cuprins scheletul în scopul deplasării sale. Exponatul poate fi acum vizionat în cadrul Muzeului Astronomiei Române din B-dul Ana Ipătescu nr. 21.



①



②

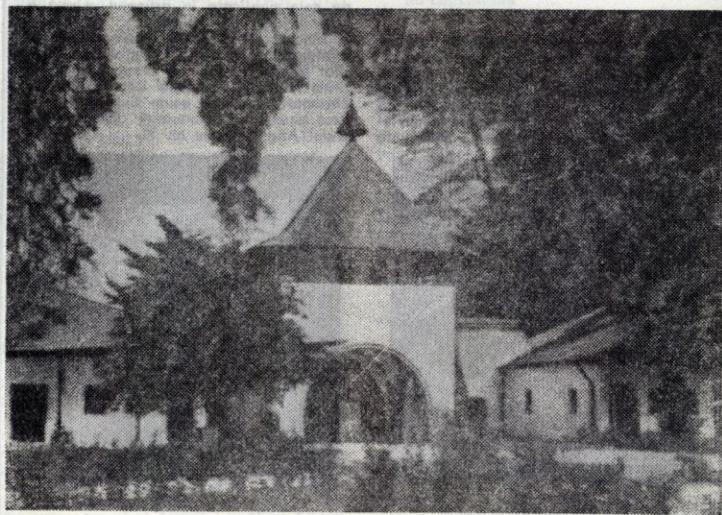
NEAMUL

DUMITRU ALMAȘ

În lunga lui călătorie prin Europa, Dinicu Galescu a cercetat, între altele, „pansioanele” și școlile cu mare faimă în ce privește pregătirea științifică. Așa a ajuns să aleagă pentru Radu și Alexandru Institutul din München, iar pentru Ștefan și Nicolae casa de educație a profesorului Rodolphe Töpffer din Geneva. Acesta se număra printre discipolii lui J. J. Rousseau, fapt semnificativ pentru acea vreme. Scriitor de un deosebit talent, Töpffer concepea educația ca un mijloc de formare a omului modern, în condiții cât mai libere, cât mai aproape de na-

tură, de ceea ce este firesc omului, cu țelul înalt de a-l pregăti pentru o societate liberă și democratică. Boierului român i-a plăcut așa de mult „pansionul” genezeului încât mai

Ridicat în sec. XVII, de către Stroe Leurdeanu, conacul din Golești, pe care Paul din Alep îl găsea „măreț și elegant”, a cunoscut, de-a lungul celor două secole și mai bine, zile de glorie și de restriște (vedere a foșorului)



GOLEȘTIILOR

apoi i-a adus aici și pe cei doi feciori din München.

Dar, înainte de a ajunge în Elveția, cei care vor deveni pentru istoria modernă a României „frații Golești”, au primit un început de educație și instrucție sub privegherea mamei lor, tinăra, frumoasă și inteligentă Zoe Goleșcu. Vorbim de patru Golești: Ștefan, Nicolae, Radu și Alexandru, fiii lui Constantin (Dinicu), dar lor li se adaugă vârul lor Alexandru, fiul lui Gheorghe (Iordache) Goleșcu, poreclit Negru sau Arăpila, așa după cum mezinului lui Dinicu, Alexandru C. Goleșcu, i s-a spus „Albul”. Frații Golești și-au iubit mult părinții. „Spiritul meu mă aduce lângă tatăl meu, scrie Albul. Văd pe tata: el își plinge patria, dar — mulțumit de sine — îmi arată cu mîndrie urmele-i, pe care eu trebuie să le urmez. Da, nobil și generos, **voi încerca să te imit!**... Vreau să mă urască boierii, acești jociși lingușitori, și vreau să fiu iubit de săracii și cinstiții țărani”.

Cei cinci din 1848

Astfel am ajuns la cei cinci Golești din veacul XIX, acei boieri culți, liberali, generați, progresiști, unii dintre ei animați chiar de un spirit revoluționar, prieteni, frați de idei și de luptă cu Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, C. A. Rosetti, Gh. Magheru, Eliade Rădulescu, cu toată acea splendidă generație a pașoptiștilor.

Ca afiția fii de mari boieri, Goleștii ar fi putut să petreacă „în lupanare de cinisme și de lene cu femeile pierdute în orgiile obscene”, întorcându-se înapoi cu „drept minte o sticlă de pomadă” și drept știință „vreun vals de Bal-Mabil”. Dar, nu. Au crescut și s-au educat ca niște cărturari. Minți deschise, ei s-au dedicat luptei întru propășirea patriei. Cel mai puțin activ în domeniul obștesc a fost Radu. În cele mai înalte dregă-

torii a ajuns Nicolae. Contemporanii l-au respectat în mod deosebit pe Ștefan, pentru firea-i echilibrată, domoală, rațională. Ajuns colonel și aghiotant domnesc i se poate reproșa că a făcut parte din comisia de anchetă a revoluționarilor implicați în „complotul” din 1840. Printre condamnați a fost atunci și Bălcescu, în urma unei ceretări „lase” și „infame”. Dar, în generoasă-i dăruire, revoluționară și umană, Bălcescu scria, în 1850: „Cu toate acestea, cînd v-am văzut pe voi cu dînsul, nu am fost împotrivor a intra în relații cu dînsul și n-am cerut escludia lui sau a mea și am uitat cele trecute”.

Dintre cei patru frați Golești, iubit a fost mai ales expansivul, romanticul Alexandru-Albul. Era prieten cu „cel mai revoluționar” dintre toți, cu vârul lor, Alexandru G. Goleșcu-Negru (Arăpila). Nu îl sacotea doar fizul și ruda sa, ci „ființa întregitoare a ființei mele, sufletul prieten al sufletului meu”. Trecînd peste nuanțele impuse de caracterul fiecăruia, pe toți cinci Goleștii pașoptiști îi călăuzea un luminos liberalism și îi încălzea același înflăcărat patriotism caracteristic marii lor generații.

Încă din tinerețe, Ștefan Goleșcu s-a arătat „serios filozof”, cu gîndurile-i toate îndreptate spre nefericită-i patrie. Sau cum îl descria însuși fratele său Alexandru-Albul: „Toți te știu om liniștit, serios, cu judecată, prietenul libertății, îndrăgostitul țării tale”. N-a fost însă îndeajuns de voluntar, observă George Fotino. S-a mărginit de multe ori „la cînstile manifestări verbale”. Lipsit de simț practic, „se va menține în domeniul ideilor”.

Militar din vremea romantică a organizării armatei române moderne, Nicolae Goleșcu avea o fire veselă, ușurată și înclinată spre petreceri. Cel mai șters din cei patru Golești a fost Radu. El s-a pierdut printre talentații lui frați, rătăcind în umbra lor, ca un satelit fără o strălucire proprie.

În schimb, mezinul, Alexandru-Albul, s-a impus încă din tinerețe prin pasiunea-i romantică pentru binele oștesc. Se numea el însuși „patriot furios”. Il însufletea și dragostea de țară și umanitarismul cel mai generos : „omul, spunea el, trebuie să se jertfească pe sine, soție, copii și familie, pentru fericirea societății”. Ca și C. A. Rosetti, era influențat de socialismul utopic francez, de Louis Blanc, de Barbès, de Blanqui, de toți acei gânditori sociali care „înalță discuțiunile într-o sferă de unde egoismul este alungat” și „propovăduiesc revoluția”. A fost discipol și admirator al lui Teodor Diamant, fourieristul care a încercat să fundeze un „falanster” la Scăieni. Cu ochi critic, „utopistul” Alexandru Goleșcu-Albul arăta mîhnit că în Țara Românească trebuia „mergea ca răcii”, că poporul era jefuit, nedreptățit, umilit. Înainte de 1848, scria fraților săi : „Aruncați-vă privirile asupra nefericitei noastre țări și veți vedea egoismul împins pînă la ultimul grad, în toată uriciunea lui”. Il durea că în București se întîlnea doar „sensualismul, imoralitatea, vîjîul și egoismul onorabililor noștri ciocoi”. Ca vrednic fecior al lui Dinicu Goleșcu, observa, cu jale, că în țara asta „99 sutimi din locuitori trăiesc în sărăcie și întuneric pentru a procura celeilalte sutimi plăceri usurate și un lux barbar”.

Fată de sine, ca boier de vîjt străveche, are o atitudine plină de ironie și revoltă. „Sînt fiu de boier — notează el într-o scrisoare din 1840 — deci nobil și prin urmare sînt în drept să înlătur pe ceilalți de la orice slujbe, avantajii și onoruri sociale. Ca atare sînt inteligent și capabil [...] cînstit și onorat [...] Duc viață largă, trăsuri, cai, lachei, mese, vinători, jocuri de cărți, femei. Nimic nu-mi lipsește. Încasez și iarăși încasez ce-mi cade-n mîndă, și mult și puțin, și bani curajați și necurajați. La nevoie cumpăr suflete, dreptate, inocență și chiar cînstie ; și asta în vîzul lumii, în nasul legilor și al conducătorilor. În plus, ca boier — și deși nu sînt decît o pacoste, o cîmă pentru țară — sînt scutit de sarcini și de biruirii ; am moșii mari și mici, cu sclavi și cu așa-zîși oameni liberi”.

Vărul lor, Alexandru-Negru, a făcut studii de inginerie. Dar l-au pasionat îndeosebi studiile de morală. Așa a făcut cunoștință cu opera socialistului Laménais, cultivat de mulți dintre pașoptiști, cu Paul Baïtaikov, „om de talent și devotat cauzei noastre naționale”, cum îl categorisea Goleșcu-Albul, cu Ubcini, Desprez și cu mulți alți publiciști francezi, deveniți filoromâni, apărători ai drepturilor poporului nostru.

„Tradiția pămînturilor străbune”

Impresionați de suferințele poporului român și de soarta țării, sfîșiată de stăpîniri străine, cunoscînd realitățile și istoria, trăind și instrundu-se în Apus, membri ai societății revoluționare „Frăția” Goleștii au fost prin-

tre tinerii care au pregătît și au condus revoluția din 1848. Și chiar dacă faptele Goleștilor nu urcă la înălțimea și vibrația gîndurilor și simțămîntelor deseori alți de romantic exprimate, chiar dacă rămîn adesea doar la pragul generos al ideilor liberale, ele vădesc noi dovezi că boierimea română n-a fost în întregime retrogradă și ruginită, că au răsărit și în țara noastră minți luminate care stau alături de Camillo Cavour, Kossuth Lajos, de „acea filomelă din dumbrăvile paradiselor ce lumea îi zice Larmatine”, cum hiperbolic se exprima C. A. Rosetti despre cel căruiu îi era recunosător că acceptase să patroneze „Societatea studenților români” din Paris. Cu un mare patos, Alexandru C. Goleșcu-Negru scria din Paris, încă din 1847, către vărul său Ștefan : „Da, ai dreptate să aștepti întoarcerea noastră, nu numai pe a mea și pe a lui Nicolae Bălcescu, ci pe a tuturor fraților noștri uniți în credință și mai ales a acelei pleade de tineri români pe care ne străduim să-i însuflețim pentru credință, pentru aceeași virtute”... Încheia cu aceeași ardătoare și stăruitoare invitație : „Și ne vom urca pe cele mai înalte culmi ale Carpaților pentru a ne jura în fața a tot ce este viață românească, prietenie veșnică și neostentată, stăruință în împlinirea misiunii noastre”.

Au legat prietenie cu reprezentanții intelectualității revoluționare din Moldova și Transilvania : cu frații Vasile și Iancu Alecsandri, cu Costache și Elena Negri, cu Gh. Barițiu, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Eftimie Murgu, Axente Sever, Ion Maiorescu, Ion Ionescu de la Brad, August Trebnișu Laurian. Au întreținut corespondență și legături directe cu revoluționarii poloni, maghiari, italieni, francezi. Pentru domnitorul Gheorghe Bibescu, ei erau „republicanii din Golești”.

Goleștii s-au lansat în revoluția din 1848 ca într-o vijelioasă arenă a viitorului, cu entuziasmul și, întrucîta, cu naivitatea ucenicului vrăjitor. Spiritul lor activ, concepțiile lor politice, liberalismul lor, dragostea de patrie, interesul pentru problemele economice, sociale, culturale i-au săltat în fruntea revoluției.

Rolul jucat de Golești atunci îi îndrituiește pe istorici să afirme că biografia lor, în acei ani, se topește complet în desfășurarea și direcționarea acestui mare eveniment din istoria modernă a României. S-ar putea spune chiar că familia Goleșcu intruchipează revoluția din 1848 în complexitatea ei ca fenomen social-politic și spiritual, în tot ce are ea mai reprezentativ ca măreție și scădere, ca jufeste și eroare, ca avînt eroic și miopie politică. Alexandru Goleșcu-Negru a luptat neînfîcat în fruntea celor mai consecvenți revoluționari și democrați — alături de Bălcescu, Bolliac, Bolintineanu, Ion Ghica. Nicolae Goleșcu s-a alăturat, chiar de la începutul revoluției, grupului moderat condus de Eliade. Alexandru Goleșcu-Albul s-a remarcat prin lansarea unor idei generoase, dar lipsite de simțul realității și mai ales al



Goleștii pleiadel pașoptiste: Ștefan, Nicolae, Alexandru-Albu și Radu

practicii politice, din multe puncte de vedere asemănătoare cu ale lui C. A. Rosetti. Ștefan Golescu a participat, împreună cu Eliade, la 9 iunie 1848, la marea adunare populară de la Islaz, unde a trăit și a condus momentul unic al declanșării revoluției. A fost ales membru al guvernului provizoriu, încredințându-i-se Departamentul Dreptății. Nicolae Golescu l-a silit pe Vodă Bibescu să semneze în București Constituția, iar în guvernul provizoriu a fost ministru la Departamentul din Lăuntru, rol îndeplinit cu prea multe concesii în fața reacțiunii și, mai ales, a colonelilor Odobescu și Solomon, cunoscute instrumente ale antirevoluționarilor.

Numele Goleștilor a circulat și s-a impus în legătură cu pregătirea și cu dezlănțuirea unei revoluții simultane în tustrele țările române, cu înfăptuirea reformelor necesare întru consolidarea noii puteri, cu găsirea unei forme de stat republicane, cu eforturile diplomatice de a crea o unitate revoluționară românească și chiar sud-est europeană. Numele lor s-a legat de apărarea revoluției din 1848 prin forța armată. S-a legat de marea idee a unirii tuturor românilor într-o singură țară.

Cel mai hotărât și mai convenent s-a dovedit a fi Alexandru Arăpila. Lui îi scria N. Bălcescu, la 22 iunie 1848, din Buzău: „Aș dori ca acolo (la București) să umblai mai cu energie. Căutați să vă folosiți de victoria dobândită, care ne va da mare putere, de vom ști atrage, prin energia și ac-

tivitatea noastră, încrederea poporului [...] În împrejurările grele și extraordinare trebuie măsuri extraordinare. Nu faceți poezie și sentimentalism, ci dreptate strașnică”. A elaborat un adevărat program de propagandă a revoluției pe care-l va realiza amicul său N. Bălcescu. A susținut pedepsirea exemplară a tuturor dușmanilor revoluției. Cităm în acest sens cuvintele sale: „Să ne învîrtoșim dar inimile, fraților, și să apucăm o politică mai energică, deși aspră în contra inamicilor libertății publice. Puneți, fraților, mîna pe acei cuconăși, care deloc nu se împacă cu ideile cele nouă, și care de atîtea ori au complotat în contra fericirii patriei. De ce nu trimiteți împotriva lor pe fratele meu Radu, care foarte bine îi va potoli cu proclamațiile într-o mină și cu sabia într-alta. Desființați regimentul lui Solomon! De n-ați făcut-o sintezi vrednici de spînzurat! Revoluție fără teroare nu se poate face în țările noastre, destul dar cu anacronismele romantice, destul cu politica sentimentală!”

Iată concepția sa despre propagandă expusă într-o scrisoare către Ștefan Golescu: „Despre propagandă stăruiesc mai mult decît oriînd în ideea de a numi un comisar de fiecare plasă sau plai, care va numi înădins o comisie ce va avea a se ocupa zi și noapte cu singura cestiune a propagandei...”. Împărtășea întru totul ideea prietenului său că revoluția din '48 „era dezvoltarea progresivă a revoluției din 1821”, că problema esențială „era de a organiza democrația și de a dezrobi pe țărani, făcîndu-i proprietari. Într-un cuvînt, trebuia să fie o revoluție democratică și socială”. Dar tatăl de aceea, ca să scape de înflăcărarea

și, poate, de concurența lui, Eliade și alți membri ai guvernului provizoriu, l-au acuzat că voia să fie „un Robespierre” și, ca pe un om incomod prin radicalismul lui, cu asentimentul fraților, Nicolae și Ștefan, l-au trimis la Paris, ca reprezentant al revoluției, așa după cum l-au izolat și l-au îndepărtat din guvern și pe Bălcescu. Astfel, conducătorii moderați, printre care se aflau și cei doi Golești mai mari, au amânat punerea în aplicare a articolului 13 din Proclamația de la Islaz, eliberarea țărănimii din jugul iobăgiei și alegerile pentru Adunarea Constituantă.

Gustul amar al eșecului

Dar punerea în practică a programului revoluționar, iureșul popular, intrigile de culise ale reacțiunii, ambițiile nesăbuite ale unora, spaima altora în fața intervenției brutale a contrarevoluției și spectrul ocupației străine au zgriiat blazonul generațiilor Golești și i-a făcut defecțiști. Admirabila și patetica chemare revoluționară se mistuia în focul evenimentelor și se scurgea ca o zgură a compromisului și a conservatorismului, făcând concesie după concesie reacțiunii. Nicolae Goleșcu a primit să fie unul dintre membrii „locotenentei domnești”, alături de Eliade și de Tell. Ștefan Goleșcu a făcut parte din deputațiunea trimisă, în august 1848, la Constantinopol, împreună cu Bălcescu și Dumitru Brătianu, ca să trateze cu guvernul turc problema constituției și a formei de conducere a țării. Spre deosebire de Bălcescu, care se arăta foarte sceptic, Ștefan se iluziona crezând că solia la Istanbul „va desăvîrși opera regenerării noastre”, obținând „numirea unui domn a cărui domnie să fie de o mai lungă durată, votul universal, libertatea presei și garda națională”. Mai realist, mai bun cunoscător al situației, al istoriei și al psihologiei conducerii otomane, Bălcescu știa că nu putea obține nimic.

Deși se manifestaseră de multe ori ca republicani, în desfășurarea revoluției Goleștii au șovăit. Nicolae s-a înfeudat lui Eliade, Ștefan și Radu n-au stăruit îndeajuns să se rezolve în chip revoluționar măcar problema țărănească, introducerea în practică a constituției, transformarea administrației și pregătirea armatei pentru o rezistență împotriva contrarevoluției dinlăuntrul și din afară. A recunoscut-o, ca pe o greșală capitală, însuși Alexandru Goleșcu-Albul, într-o scrisoare trimisă din surghiunul său de la Brussa către frații săi aflați la Paris, grăind aproape ca Bălcescu sau ca Alexandru-Negru: „Din cele 21 de articole ale proclamației noastre, cel mai cu miez, cel mai in-



Vărul celor patru frați Golești, Alexandru Goleșcu-Arăpila, remarcabil revoluționar, prieten și colaborator apropiat al lui Nicolae Bălcescu

semnat din toate, singurul cu adevărat social, național și democratic, cel care recomanda mai mult revoluția noastră prețurii și admirației lumii intelectuale este articolul 13, care face pe țaran proprietar, adică îl duce la bunăstare, la fericire, pentru ca apoi să ajungă un cetățean, un soldat al patriei”. Și mai departe, cu lăudabil simț al dreptății, relevă: „Dar cui datorăm înscrisura acestui articol în proclamația noastră? [...] Nu oare lui Ion Ghica, Alexandru G. Goleșcu-Arăpila și Nicolae Bălcescu? Adu-ți aminte de discuția avută, în privința aceasta, în sinul comitetului revoluționar”.

Asemeni lui Bălcescu și lui Eftimie Murgu, bănățeanul, cei mai radicali dintre Golești au vrut să înarmeze revoluția cu o bună armată, capabilă să lupte cu cei mai puternici dușmani, din lăuntrul și din afară. Goleșcu-Albul descoperind că „în politică, pe lângă drept, trebuie să ai și forță” scria lui Alexandru-Negru la Paris, invitându-l „să-și sacrificie patriei durerea” de a-și fi pierdut părintele toamăi atunci, să nu plece din Franța până nu cumpără, cit mai repede, 50 000 de puști, „fără de care s-a isprăvit cu revoluția noastră”.

Ca și Bălcescu, ca și Murgu, ca și Magheru, el arăta că Eliade greșește deodărețe „numai cu evanghelia în mână”, fără o forță ar-



Primul copil al Zoi Goleșcu a fost Anica căsătorită Racovița

mată proprie, o forță militară bine organizată, revoluția „nu putea fi decît o pozdă”. „Arme, deci, arme și iarăși arme”, striga el fără încetare. Dar și acest strigăt, neînsoțit de energice măsuri practice, de banii pe care ar fi putut să-i procure din secularizarea averilor mănăstirești, a răsunat în pustiu. Lovit din toate părțile de trăsnete contra-revoluției, pe care frații Ștefan și Nicolae, ameiți de retorica lui Eliade, le cam nescotiseră, revoluția din Țara Românească s-a prăbușit în septembrie 1848. Întreaga familie Goleșcu s-a risipit în surghiun.

În emigrație, Goleștii au stat aproape de Bălcescu, de vederile lui revoluționare. O vreme, în 1849, Alexandru-Albul răătăcește prin Transilvania, cerind ajutor lui Avram Iancu. Dar și această încercare eșuează.

„Timpul n-a sosit încă, dar va veni”

Dar necurmata lor încredere în progres, în viitorul liber al poporului și al patriei nu-i lasă să se înnămolească în decepții și pesimism. Își trăiau cu fervoare destinul, înfruntându-l. Într-o scrisoare, din martie 1849, către Alexandru-Negru, același Bălcescu, amărit de faptul că emigranții s-au împărțit în două „clică”, una a lui Rosetti, alta a lui Eliade, nu ceda dezamăgirilor și durerilor în-

fringerii, ci povățuia prieteneste, frătește, dorind să grupeze împreună cu Goleștii, cu Ghica, cu Magheru, cu Bolintineanu, „o partidă cinstită și înțeleaptă”. „Cînd nu putem și n-avem cu cine lucra, dupe cum gîndim — scria el — mai bine e atunci a ne trage deoparte și a ne păstra pentru alte vremi. Nu trebuie, cu toate acestea, a te descuraja și a te crede cu totul izolat. Sîntem mult mi mulți care, crez, că ne asemănăm mai mult în idei și simțiminte. Mai întîi eu, care ți-am făgăduit că voi lucra cu tine dinaintea revoluției, și cugetul nu mă mustră că mi-am căleat făgăduiala. Apoi Ghica, Magheru, pe care îl cred foarte sincer și bine intenționat [...]. Apoi Bolintineanu și alții alții, în care am multă încredere, și care... ne-ar secunda la trebuință ca să întocmim o partidă cinstită și înțeleaptă. Și chiar cînd toți ne-or lăsa, ne-om rezema amîndoi unul de brațul altuia, și om merge pe calea dreaptă, chiar cînd aceasta ne-ar apropia de mormînt. De om vedea că nu putem fi patriei folositori, slujind-o în politică, vom da politica dracului și ne vom întoarce cu mulțumire, eu la ocupațiile mele istorice, tu la cele de filosofie morală, și tot vom putea fi folositori și ne vom putea mîngăia. Nu te descuraja dar, bravul meu prieten. Timpul n-a sosit încă, dar va veni”. Casă scrie așa, cu asemenea dragoste, Bălcescu trebuia să-l fi simțit pe Alexandru-Negru ca pe un frate. În aceeași scrisoare alături despre colaborarea și solidaritatea revoluționară dintre românii din cele trei țări române: „Pe Alecu, vărul tău (Albul), l-am lăsat la Zlatna, ocupîndu-se după scrisoarea ce i-am scris din Belgrade, a căpăta bani pentru noi de la bieții țărani din Transilvania, care dau cu bucurie, după cum a dat unul 50 de galbeni lui Ionescu” (e vorba de moldoveanul Ion Ionescu de la Brad). În ianuarie, Nicolae Goleșcu scria că în Apus „nu e jurnal care să nu ne ia apărarea; răscolim cerul și pămîntul pentru a ne ajunge scopul”. În primăvară, revoluționarii trăiesc iar cîteva clipe de nădejde, datorită victoriei momentane a revoluției maghiare. Dar Magheru nu poate alcătui armata visată. Bălcescu se zbate eroic să-l împace pe Kossuth cu Iancu și să unifice revoluțiile împotriva tiraniei habsburgice și țariste. Ștefan și Alexandru Goleșcu îl sprijină, ca și Ghica, Magheru și Bolliac.

Este meritul lor, și al lui Bălcescu în special, că au izbutit, pînă la urmă, să-l convingă pe Kossuth să-și pună iscălitura pe proiectul de pacificare, de înțelegere între revoluționari și de recunoaștere a drepturilor poporului român. Dar țarul Nicolae I și împăratul Franz Iosef, printr-o masivă și brutală intervenție, au strivit, în vara anului



Ștefan Golești

1849, toate revoluțiile din centrul și estul Europei.

Capitularea de la Sîria a însemnat și pentru Golești o grea lovitură. Colaborarea și unitatea revoluționară din această parte a Europei n-a mai avut când se organiza și funcționa.

Fără a dezarma, Bălcescu, Ghica, Golești încep o vastă acțiune de a uni, într-un mănunchi, pe toți revoluționarii români, pregătind astfel propaganda pentru unirea Țărilor Române. Alexandru Golești-Albul, cu optimismul neîpuzabil, era sigur că în cinci-șase ani o nouă revoluție va șterge Imperiul habsburgic de pe harta europeană, iar naționalitățile se vor constitui de sine stătătoare. Cu aceeași neîpuzabilă încredere, celălalt Alexandru Golești-Arăpila, scria către al său drag prieten : „Bălcescule, a sosit timpul ca să organizăm o frăție grandioasă, care să se întindă peste toate părțile României și să aibă cîțiva capi în fiecare provincie, iar centrul ei să fie în București, unde este și mai multă libertate de acțiune”. Așa cum propunea Bălcescu, deviza lor, ca membri ai „Frăției”, devenea : **„Dreptate-Frăție-Unitate”**. Ducînd, în continuare o asiduă și neobosită activitate revoluționară și diplomatică, colaborînd cu Murgu și cu bănățenii, căutînd legături temeinice cu emigrația polonă, cu sîrbii, maghiarii, cehii, Alexandru Golești-Negru a inspirat memoriul de la Blaj, și s-a înscris printre protagoniștii luptei pentru **„unitatea dacică”**, adică pentru Unirea celor trei țări române.

Dar reacțiunea se întărea pretutindeni. „Printul preșident” al Franței, Ludovic Napoleon Bonaparte, trimite corpul de armată comandat de generalul Quinot și debarcă republica mazzinistă din Roma. „Rușine pururea Franței și reprezentanților ei”, se indignează Zoe Golești, aflînd de înfrîngere, de „jalnicul sfîrșit” al unei republici create prin revoluție, ca și republica franceză.

Într-o scrisoare din 4 martie 1850, trimisă din amărul său surghiun lui Alexandru C. Golești-Albul, N. Bălcescu formula, ca unui frate de idei, concepțiile lui despre revoluția din 1848 și despre revoluție în general : „Revoluția din iunie n-a fost inventată, nici fabricată, nici de mine, nici de voi, nici de dl. Eliad, nici de vreun alt revoluționar. Ea nu-i decît dezvoltarea aceluia proces neîncetat și natural, început în societatea noastră, ca și în toate societățile de la originea lor”. Această formulare dintr-o epistolă către un prieten, Bălcescu a lărgit-o și a cristalizat-o apoi încă mai clar : „Revoluția română de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și fără viitor, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Causa ei se pierde în zilele veacurilor”.

Radu și Alexandru-Albul au stat trei ani printre refugiații români din Brussa. Ștefan, Nicolae și Alexandru-Arăpila au continuat să cutreiere Europa, căutînd și sperînd ajutorul marilor puteri pentru cauza dreaptă a românilor. Nicolae însă s-a apropiat tot mai mult de grupul lui Eliade, ceea ce i-a atras supărarea necruțătorului Bălcescu. „Este un om inconsecvent, sau **fleac**, cum zice românul”, îl ocărăște el într-o scrisoare către Ghica, din februarie 1850. În schimb Alexandru-Albul colaborează intens cu Bălcescu la organizarea emigrației, în vederea „revoluției și a României viitoare”. Lui Albul îi scria Bălcescu acea scrisoare din 4 martie 1849, încărcată de idei revoluționare, de raționamente limpezi, uimitor de lucide, izvorite din evenimentele trăite și totodată încărcată de un inflăcărat patriotism : **„România noastră va exista deci. E credința mea cea mai intimă. Orb cine n-o vede”**.

Cît le-a stat în puțință, mai ales cei doi Alexandru Golești, l-au ajutat pe Bălcescu cînd s-a îmbolnăvit. l-au trimis cărți și bani, au statuit-o pe Maria Cantacuzino să stea lîngă patul lui de suferință. Pe Ștefan Golești l-a însărcinat Bălcescu să se ocupe de tipărirea **Istoriei lui Mihai Viteazul** — marele și grăitorul lui testament.

În anii care au urmat, și mai ales în vremea războiului Crimeii și a Congresului de la Paris, Goleștii s-au dedicat trup și suflet cauzei Unirii. De mai multe ori au arătat că sint gata să-și cheltuiască toate averile într-o izbîndă a acestei idei.

Finalul

Goleștii se întorc în țară abia în 1857; atunci le îngăduie stăpînirea. Participă la alegerile pentru adunarea ad-hoc. Celor care-l avertizau că s-ar putea să fie înfrînt în aceste alegeri, Albul le răspundea: „Oare în 1848 încercările noastre n-au fost huiduite și ironizate de domnii reacționari...? Dar care cauză sfîntă a izbîndit de la început...? Și apoi, a fi înfrînt pentru patrie, este un privilegiu al inimilor nobile”. Nicolae Goleșcu renunță la candidatura pentru tronul Țării Românești, numai ca principiul Unirii să triumfe. După alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, bătrîna Zoe Goleșcu scria: „Să fiți cu toții de față în București la serbările Unirii, căci trebuie să fiți printre cei care sincer se bucură de fericirea dragii noastre patrii...”.

Nicolae, Alexandru-Albul, Alexandru-Negru și Ștefan au fost — pe intervale scurte — miniștrii lui Cuza. Cînd a fost ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, Al. C. Goleșcu s-a interesat de aducerea în țară a rămoșitelor pămîntesti ale lui Bălcescu. A rămas însă profund îndurerat, aflînd că nu pot fi găsite în cimitirul popular din Palermo. O dată cu făptuirea Unirii, izvorul revoluționar, generos, al activității Goleștilor se-

cătuiește, se stinge. Mînași de interesele lor de mari proprietari, prinși în țesătura intrigilor dintre partide, Goleștii n-au mai acceptat înfăptuirea reformelor preconizate în revoluția din 1848 și, îndeosebi, n-au aderat la reforma agrară susținută, cu afită înflăcărare, de Mihail Kogălniceanu. I-a suferat foarte tare rostirea lui energică și răspăcată: „Două mii de boieri nu fac o nație” [...].

Goleștii nu s-au împăcat nici cu „lovitura de stat” a lui Cuza, cu metodele lui „dictatoriale”. I-au devenit rivali tot mai înverșunați. S-au despărțit de radicali și s-au colorat toți cinci în liberali moderați. S-au orientat mai mult spre un conservatorism **sui-generis**. Nicolae Goleșcu a condus chiar complotul care l-a silit pe Cuza să abdice. Adepți ai „principelui străin”, „republicanii din Golești” s-au trezit miniștri ai lui Carol I de Hohenzollern. Și nu e neapărat o vină a neamului Goleștilor, prezent, după cîte am văzut, în atîtea rînduri în istoria românească, dacă în logica evoluției clasei de care aparțineau au intrat pînă la urmă în tagma detestată a celor ce s-au depărtat de popor.

Dar istoria este un judecător sever și drept. Și în viața ultimilor cinci mari Golești, lumina abundă și străbate negurile veacului trecut și erorile din final. Au fost asemenea celor mai vrednici din generația lor: înflăcărata generație pașoptistă. Cel puțin doi dintre ei, Negru și Albul, pot fi socotiți adevărați frați de cuget și faptă cu Bălcescu. Și cînd ni-i amintim astăzi, așa ni-i amintim.

PIATRĂ, PIASTRĂ DE E PIASTRĂ...

S-a scris mult despre efectele nocive ale poluării atmosferice din aglomerațiile urbane asupra sănătății oamenilor. Dar fragilul organism uman nu este singurul care are de suferit de pe urma substanțelor toxice răspîndite cotidian în văzduh de coșurile fabricilor sau de țevile de esapament ale automobilelor. În ciuda durității lor, marmora și granitul monumentelor nu sînt nici ele la adăpost de colții neiertători ai infinițimalelor particule corosive.

Iată și o ilustrare a distrugerilor pe care le produce poluarea atmosferei: în clișeu din stînga, o madonă de pe portalul catedralei din Herțen (Republica Federală a Ger-



maniei) datînd din 1702, așa cum arăta în 1908; în clișeu din dreapta, aceeași sculptură așa cum arăta în 1970. Concluzia: în mai puțin de șapte



decenii ale veacului nostru, deteriorările au fost mult mai grave decît în cele peste două secole precedente.

D. M.

64 de ani de la o conferință socialistă

— impresiile unei participante —

D. BREAZU-LACS

Pentru mine, fată tânără, profesoară la o școală primară din Iași care era frecventată în majoritate de copii de mici meseriași și muncitori, a fost o surpriză plăcută să fiu aleasă de către Cercul de studii sociale ca delegată, alături de Ion Sion și Dr. Ottoi Călin, la conferința care trebuia să aibă loc la Galați în zilele de 29 iunie-1 iulie 1907.

De fapt, această conferință a cercurilor socialiste și a Comisiei Generale a Sindicatelor a fost un congres socialist în toată puterea cuvîntului. Totuși, hotărîrea ca această adunare să fie numită conferință și nu congres, cu toate că au luat parte la lucrări sute de delegați din toată țara, s-a datorat situației mișcării muncitorești din țara noastră, care se găsea în plină campanie de reorganizare.

Noi, cei trei delegați, împreună cu alți cinci delegați ai sindicatelor ieșene, am plecat spre Galați plini de entuziasm, cîntînd tot drumul cîntece socialiste. La sosire am fost înțîmpinați cu căldură de către un grup de activiști ai sindicatelor muncitorești și ai Sindicatului funcționarilor comerciali. Îndată după ce-am ajuns, am fost găzduiți prin case de muncitori gălățeni. Sosirea delegaților din București era așteptată cu nerăbdare.

A venit un număr mare de delegați, dintre care îmi amintesc de Alecu Constantinescu, D. Marinescu, V. Anagnoste, Gh. Cristescu etc. Printre ei am zărit-o și pe Rozalia Frimu (soția lui I. C. Frimu), agîtînd o umbrelă roșie deschisă. Era un simbol „camuflat” al steagului roșu, care nu putea fi arborat deoarece I. C. Atanasie, prefectul județului Covurlui, fost socialist și care trecuse la liberali, nu a admis ca în capitala județului său să filie această flamură. Rozalia Frimu a citit la conferință raportul asupra activității mișcării socialiste.

Îmi aduc aminte de câteva figuri proeminente ale clasei muncitoare, pe care

le-am întîlnit pentru prima oară cu această ocazie: I.C. Frimu — propagandistul neobosit, luptător dîrz pînă la sfîrșitul prea timpuriu al vieții sale, doctorul C. Racovski — talentatul orator, și eminentul publicist și scriitor N. D. Cocea, care strălucise prin inteligența vie și elocvența sa. Aici, la Galați, s-au pus bazele Uniunii Socialiste din România, verigă importantă în lupta pentru reorganizarea mișcării, care avea să se încheie în 1910 prin refacerea Partidului Social-Democrat din România.

Mi-a rămas întipărit în memorie următorul moment: M. Gh. Bujor se urcă la tribună și anunță că a primit o scrisoare de la cunoscutul luptător Ștefan Gheorghiu. Acesta fusese arestat de organele polițienești și trimis la închisoare pe jos, din post de jandarmi, în post de jandarmi. Era flămînzit și dormea pe cimentul celulelor unde călăii mai aveau grijă să toarne apă rece. Scrisoarea era un strigăt de alarmă. Ștefan Gheorghiu cerea să i se trimită alimente, „căci burghezia vrea să mă distrugă”. Toți cei prezenți au fost adînc impresionați de cele auzite și pe loc s-a organizat ajutorarea lui.

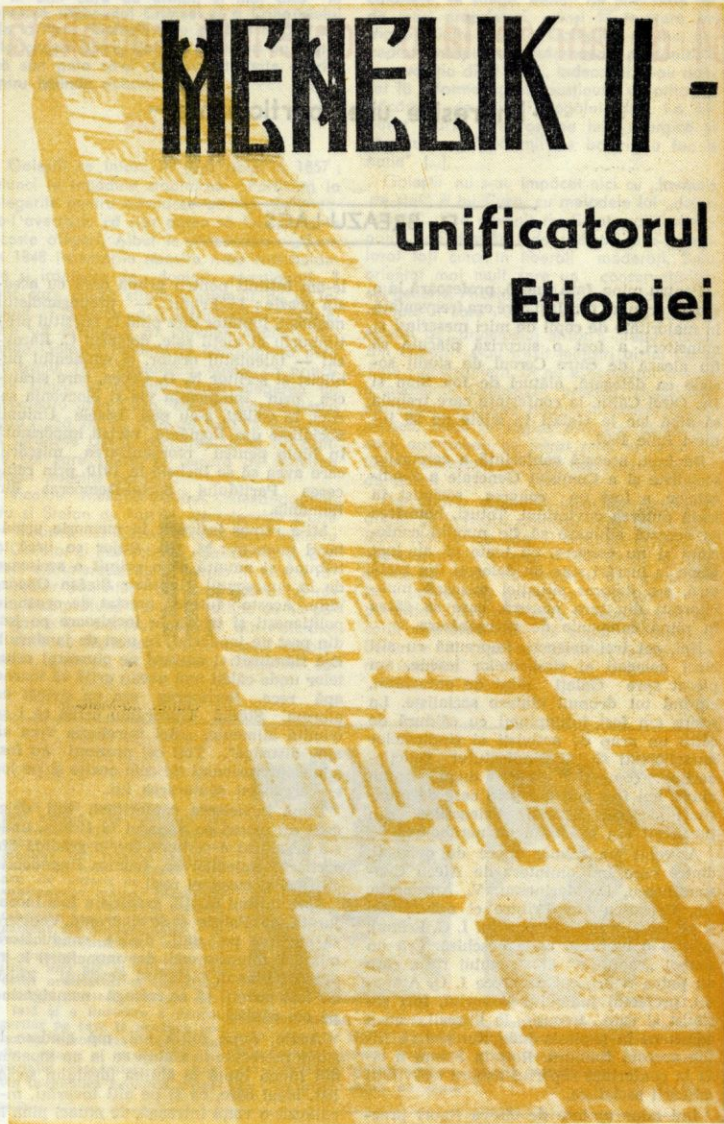
După încheierea conferinței, toți delegații au plecat cu vaporul la Brăila, unde s-a organizat o serbare, într-o grădină din cartierul muncitoresc, frumos împodobită cu flori și steaguri roșii.

Spre miezul nopții, grădina a fost înconjurată de Poliție și de Siguranță. Veniseră să aresteze pe unii dintre conducătorii mișcării muncitorești, dar muncitorii le-au dejucat planul, făcîndu-i nevăzuți. Zbirii au fost nevoiți să se retragă nemaigăsind pe cei căutați.

Acum, după atîția ani, mă gîndesc la zilele petrecute la Galați ca la un moment din lungă luptă în slujba idealului socialist, ideal care, ca și pe alți tovarăși, m-a călăuzit o viață întreagă, de atunci pînă la bătrînețe.

MENELIK II -

unificatorul
Etiopiei



În anii 1935-1936 diviziile fasciste mussoliniene invadeau, fără o declarație prealabilă de război, Etiopia multimilenară. Începea episodul etiopian din prologul la cel de-al II-lea război mondial. Etiopia în sprijinul căreia s-au ridicat cercuri largi ale opiniei publice — intervențiile stăruitoare ale lui Nicolae Titulescu la Liga Națiunilor în favoarea poporului etiopian conjugându-se cu inițierea de către P.C.R. a unor largi acțiuni de solidaritate —, a opus o eroică rezistență invadatorilor. De fapt, ea nu a fost niciodată cu adevărat supusă, o vastă mișcare de partizani continuând lupta până în 1941 când Etiopia a redevenit primul stat eliberat de sub ocupația fascistă pe pământ african. Rezistența îndrăjită opusă vrăjmașilor de către etiopieni își are precedentul într-un alt moment plin de semnificații din trecut, episod pe care-l prezentăm cititorilor revistei noastre.

* * *

În ultimul deceniu al sec. XIX, Etiopia, țară a „ambas“-urilor, denumire în limba amhară a munților înalți cu vîrfuri plate, adevărate fortărețe naturale, personifica împreună cu Liberia, o Africă rămasă în afara sistemelor coloniale. Mult timp s-a scris pe larg despre existența unui miracol etiopian, acela al supraviețuirii în condițiile în care pretenții activi asupra „teritoriilor de peste mări“ încercau să dea viață proiectelor de expansiune colonială transcontinentală. Etiopia se afla desigur prinsă și ea în zona de încrucișare a unor asemenea viziuni de strategie colonială. Totodată, după deschiderea în anul 1869 a Canalului de Suez, toate teritoriile așezate de-a lungul litoralului african al Mării Roșii căpătaseră noi semnificații politico-diplomatice. Cu concursul direct sau subtil al exponenților imixtiunii coloniale, se întreprindeau conflictele sîngeroase între seniorii feudali din Etiopia, se aprinseră ostilitățile cu alte țări africane și, în sfîrșit, se porniră acțiuni militare directe ale diferitelor puteri europene împotriva Abisiniei¹.

Într-un moment cînd sub presiunea intrigilor țesute de colonialiștii europeni devenise acut pericolul dislocării Imperiului etiopian — o construcție străveche dar fragilă, alcătuită din componente nesudate datorită anarhiei feudale —, o personalitate remarcabilă, exponență a sentimentelor naționale începătoare ale amharilor² de credință coptă³, dobîndea tronul de Negusa Nagast (rege al regilor) : Menelik II. El va încerca să scoată statul abisinian din forme vetuste de existență, îl va impune contemporaneității ca o entitate independentă și-și va aduce aportul nemijlocit la înfăptuirea a ceea ce în mod curent s-a numit pe atunci, miracolul etiopian.

Descendent legendar al lui Solomon și al reginei din Saba

Menelik devenise succesorul a doi neguși, Theodor III (1855-1868) și Ioan IV (1872-1889). Nici unul din aceștia nu provenea din dinastia legitimă solomonidă⁴, ajungînd la tronul împărăției în condițiile unor aprige lupte cu alți șefi feudali. Ambii încercaseră însă să-și aducă contribuția la opera de deșteptare a Etiopiei, după trei secole de scufundare într-un izolaționism voluntar total. Dar Theodor, prin fanatismul cu care concepea proiectele de centralizare și înnoire a țării, și îndeosebi prin metodele de îndeplinire a lor, fusese părăsit aproape de toți și într-o bătălie cu trupele anglo-indiene ale generalului Napier, la Magdala⁵, se sinucisese. Moartea lui Theodor va declanșa timp de patru ani un război fratricid între trei pretenșii la tronul imperial, fiecare avînd sprijinul diferitelor puteri europene. Ioan IV, după o cîrmuire zbuciumată, căzuse răpus de un glonte rătăcit la 10 martie 1889, în timp ce-și conducea armatele

în atacarea pozițiilor mahdiștilor sudanezi⁶ din localitatea Gallabata-Metemi.

Altfel Theodor cît și Ioan îl fineau cît mai departe de treburile statului pe Menelik, prînt din dinastia solomonidă. El se născuse în anul 1844. La vîrsta de 21 ani devine ras⁷ de Șoa, regiune istorică situată în partea sudică a platoului abisinian, în care populația trăia aproape independent. Șoanii, mîndri de trecutul lor, trăind cu sentimentul acut al uzurpării, erau rezervați în raporturile cu autoritatea centrală, îndeosebi cu împărăția Theodor și Ioan. Primul a fost nevoit să mute capitala țării la Ankober, pe marea spinare a munților Abisiniei, spre a-i ține sub supraveghere pe șoanii și pe rasul lor; cel de-al doilea, fără a intra vreodată în conflict cu șoanii, îndeosebi pe timpul războaielor cu vrăjmașii din exterior, a trebuit, totuși, în 1878 și în 1882 să încheie acorduri importante cu Menelik : Ioan era recunoscut ca împărat al Etiopiei, ambu urmau să se sprijine în cazul unui pericol din afară, Ioan îl încorona pe Menelik ca nguse⁸ — al doilea titlu de cîrmuitor după cel de împărat; între fiul lui Ioan și fiica lui Menelik se contracta o căsătorie.



Intemeietorul dinastiei solomonide, Menelik I, fiu al regelui Solomon și al reginei din Saba, înconjurat de curtea sa imperială, subiect frecvent de inspirație pentru miniaturistica etiopiană (în pag. 60, obeliscul din Aksum, de 24 metri înălțime, un monument al istoriei etiopiene de acum peste două milenii)

Dotat cu largi cunoștințe din domeniul istoriei și al geografiei, Menelik nutrea o veche atracție și față de evenimentele care nu aveau tangență cu Etiopia. Astfel, impresionat de înfringerea Franței în 1870-1871 de către prusaci, și-a exprimat dorința de a trimite învingătorilor mai multe mii de taleri, contribuția lui ridicându-se la suma de 5 000 000 franci.

Menelik observa atent politica engleză față de Etiopia: sprijinindu-l aparent pe Ioan în aspirațiile sale de menținere cu orice preț a integrității teritoriale a statului abisinian, Marea Britanie își concentra de fapt eforturile în scopul de a înlătura nu numai influențele Franței și Italiei din imperiu, dar și de a dejuca intențiile negusului privind obținerea unui coridor la mare. De pe urma fisurilor existente în relațiile dintre Menelik și Ioan, încercau să profite cercurile colonialiste franceze și italiene. Asupra ngusului șoan se îndreptau armele obținute de la diferiți traficanți, consilieri, negustori ș.a. Astfel, la 27 noiembrie 1882 agentul consular britanic pentru coasta Somaliei, Hunter, scria, într-un raport adresat Foreign-Officeului, că arme italiene și franceze pornesc spre Șoa, fiind achiziționate în porturile Assab și Obok. În acest trafic fusese implicat și precursorul supra-realismului, poetul francez Arthur Rimbaud: cumpăra puști în Europa cu 7-8 franci, pe care le vindea apoi în Harrar sau în Șoa cu 40 franci. Dar tot el s-a pus apoi, pentru câțiva timp, în serviciul lui Menelik...

De la curtea sa șoană, Menelik încerca totodată să se apropie de acele grupări influente ale societății abisiniene care doreau să creeze o Etiopie unită și indepen-

dentă și, pe cât posibil, eliberată de cele mai arhaice și anacronice instituții și relații sociale. Acceptase sprijinul propus de Italia, dându-și însă seama că i se va prezenta imediat factura după ce se va înscăuna vreadată pe tronul Etiopiei; în același timp, spera că, suzind și întregind imperiul, se va angaja mai lesne pe calea eliberării Abisiniei de „prieteni” italieni. Evenimentele i-au confirmat previziunile.

Tratatul de la Ucciali: faimosul articol 17...

După înscăunarea sa, în martie 1889, ca Negusa Nagast al întregii Etiopii, guvernul de la Roma își pusese mari speranțe în Menelik II. Italia îl ajutase în reutilizarea armatei ca și în lupta contra unor feudali locali. La 2 mai 1889, deci la numai 40 zile după încoronarea negusului, între Italia și Etiopia se semna tratatul de la Ucciali. Articolul 1 al tratatului proclama „pace veșnică și prietenie între Italia și Etiopia”. Erau cedate Italiei unele provincii din nordul Abisiniei, guvernate de rivalii lui Menelik, în schimbul unei sume de două milioane lire, a 30 000 puști și 28 tunuri. Tratatul a rămas celebru în analele diplomației datorită faimosului articol 17: textele în amhară și în italiană ale articolului nu s-au dovedit a fi identice. Dacă în amhară se arăta că partea etiopiană „poate” să recurgă la serviciile guvernului italian în toate relațiile cu



Încă o mărturie a civilizației vechii Etiopii : monedă de aur a împăratului Uash, având unele caracteristici comune cu acelea ale monedelor bizantine

alte puteri și guverne, în versiunea italiană cuvîntul „**poate**” a fost înlocuit cu **este de acord** și interpretat ca o **obligatie**. Pe baza tratatului de la Uacciali, guvernul de la Roma s-a grăbit să porceadă imediat la extinderea posesiunilor italiene : s-a constituit colonia Eritreea din teritoriile nord-etioپیene, a fost ocupată Adua, capitala provinciei Tigre. Totodată, la sfîrșitul anului 1890, guvernul italian proclama — în virtutea articolului 17 — recunoașterea de către Etiopia a protectoratului Romei.

Menelik II a reacționat imediat. Într-o scrisoare din aprilie 1891, adresată tuturor puterilor europene, el a protestat energic împotriva falsificării textului de către guvernul de la Roma și a declarat, cu acest prilej, fără echivocuri : „Nu am intenția de a privi cu brațele încrucișate puterile sosite de peste mare cu speranța de a împărți Africa”. Franța și Rusia au refuzat să recunoască protectoratul italian asupra Etiopiei, sprijinindu-l ulterior pe Menelik în rezistența sa armată ; Anglia, prin acordurile din 1891 și 1894 încheiate cu Italia, realiza însă o repartitie a sferelor de influență în nord-estul Africii.

În august 1894, șeful guvernului italian i-a adresat generalului Oreste Baratieri, comandantul Corpului expediționar din Africa, o telegramă din care reproducem : „Cînd Menelik va dispărea, imperiul s-ar putea împărți în două state, sub înalta protecție a Italiei : unul la nord, altul în sud. Nu sînt excluse și alte combinații, mai avantajoase”.

Baratieri a conjugat operațiunile militare cu trimiterea unui mare număr de emisari la diferite notabilități etiopiene, candidați potențiali ai lui Crispi pentru titlul de negus : dar ei nu au acceptat rolul îngrat de... monarh federat. Trupele italiene s-au văzut nevoite să angajeze treptat lupte directe cu etiopienii, fără a fi însoțite de renegați.

Un Waterloo al speranțelor coloniale

În ziua de 17 septembrie 1895, împăratul, intuind primejdia gravă prin care trecea țara, a chemat poporul printr-un manifest la o rezistență totală. „Adunați armata [...]”. De peste mare au pătruns la noi vrăjmași ; ei încalcă frontierele noastre sacre și caută să nimicească credința noastră, patria noastră. Omule al țării mele ! Ajută-mă ! Tu, cel puternic, să mă sprijini cu forța ta ; tu, cel slab, să mă sprijini cu ruga ta... Nimeni să nu rămînă acasă, toți sînt datori să intre în acțiune pentru apărarea patriei și vetrelor !”

Agresiunea colonială a strîns rîndurile întregului popor. O contribuție extraordinară — doi taleri de fiecare pereche de boi — pentru înzestrarea armatei, a adus țării peste două milioane taleri. Din toate părțile imperiului seoseau spre Addis Abeba mii și mii de luptători, în frunte cu căpeteniile lor. S-a putut alcătui o armată de 112 000 oameni, înzestrată cu 42 tunuri cu tragere rapidă.

Ofensiva Corpului expediționar al generalului Baratieri a fost oprită, și la 7 decembrie 1895, prin căderea în minile etiopienilor a localității Amba Alagi, începutul suitei de înfrîngerii, care a culminat cu pregătirea minuoasă a Waterloo-ului speranțelor colonialiste italiene în Etiopia. Printr-o succesiune de manevre inteligente, folosindu-se de o tactică abilă, cîrmuirea abisiniană și-a adus cea mai însemnată parte a armatei la Adua, unde deținea poziții mai bune și unde urmau să seosească încă 20 000 ostași ai rasului Gadjamei ; aici a fost atrasă și armata italiană, asupra mișcărilor căreia comandamentul etiopian era ținut mereu la curent.

Deznodămîntul s-a produs în zilele de 1 și 2 martie 1896. Superiorității tehnice a armatei lui Baratieri, etiopienii îi opuneau numărul lor (60 000 abisinieni față de 17 000 italieni), încrederea neștrămutată în dreptatea cauzei lor și o strategie excelentă. Pierderile italiene au fost catastrofale : 11 000 morți, 4 000 prizonieri, întreaga artilerie și întregul echipament de război au fost captu-

rate de etiopieni. Pierderile etiopiene se ridicau la 6 000 morți și 10 000 răniți.

Bătălia de la Adua a avut urmări considerabile. Prestigiul intern și internațional al Etiopiei ca și al suveranului ei au crescut imens. Adua a simbolizat totodată și marile posibilități ale africanilor de a obține victorii împotriva colonialiștilor. Datorită ei, popoarele Etiopiei au întârziat cu 40 ani pătrunderea italiană în acest spațiu. În Italia, catastrofa de la Adua a dus la răsturnarea imediată a guvernului lui Crispi: în orașe, manifestații strigau: „Trăiască Menelik I”.

Socotită drept „evenimentul anului”, înfrângerea Italiei a polarizat atenția observatorilor diplomați din „cetatea eternă”. În această ordine de idei, Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotențiar al României la Roma, a zugrăvit în următoarele cuvinte consecințele celebrei victorii de la Adua: „Efectul moral produs în Italia e imens — comunica scriitorul-diplomat la București —, ministerul Crispi, răsturnat; la Milano și Pavia, neorânduiri grave, răniți și morți; nenumărate familii în doliu și, cei mai tristi, prestigiul armatei atins”.

La 26 octombrie 1896 se semna la Addis Abeba tratatul de pace cu Italia prin care guvernul de la Roma recunoștea „independența totală a Imperiului etiopian ca stat independent și suveran” și se angaja să-i verse o contribuție. Cu acest prilej, Zamfirescu remarcă, într-un raport din 7/19 noiembrie 1896: „Poporul italian [...] n-are motive serioase de a fi nemulțumit de condițiunile păcii, luate în sine, deoarece trebuie să se recunoască moderațiunea pretențiunilor lui Menelik, în tot ce ar fi putut atinge amorul propriu italianesc [...]. Negreșit, nu e tocmai plăcut pentru Italia, conchidea Zamfirescu, de a fi silită să comunice puterilor textul tratatului de față, prin care se anulează tratatul de la Ucciali și se recunoaște absoluta independență a Etiopiei, cînd este știut că osteneală își dase în trecut spre a impune Europei și, în special Franței și Rusiei, pe același Menelik de astăzi, independent și triumfător, ca un rege semi-vasal al Italiei”. Era un fapt remarcabil al relațiilor internaționale ca în vremurile colonialismului dominant, o parte restrînsă a Africii — Etiopia, să-și conserve existența de sine stătătoare.

După bătălia de la Adua, negusul s-a îndreptat înspre desăvîrșirea procesului de întregire a țării în condițiile dificultăților create Marii Britanii — prin desfășurarea insurecției mahdiste, și Franței — prin cam-

paniile generalului Gallieni din Madagascar.

Acțiunea de întregire a Etiopiei s-a sfințit. În 1897, abisinienii au încheiat cu Anglia și Italia un acord asupra demarcării definitive a frontierelor. Londra a recunoscut dreptul Abisinieii asupra provinciei Harar și regiunii limitrofe cu țara Somalilor ce se afla sub stăpînirea engleză, dar s-a ab-



Negusul Theodor, unul din predecesorii țafă de care Menelik II nutrea admirație

ținut să înglobeze în același acord fixarea granițelor apusene ale statului etiopian, în speranța că Addis Abeba va profita de o asemenea „omisune” pentru a deschide un front de anvergură împotriva mahdiștilor. Împăratul s-a mulțumit să ocupe provinciile muntoase ale Etiopiei de vest și sud-vest — Ogadin, Timirra, Kaffa, Aussa, dar nu s-a angajat în ciocniri directe cu mahdiștii: în ultimele sale campanii militare el a avut parte de sprijinul Franței și al unui grup de consilieri ruși, din care N. Leontiev a intrat în serviciul personal al negusului și în 1899 a devenit guvernator general al provinciilor sudice. Ca și în anii anteriori războiului cu Italia, Parisul și St. Petersburgul se întreceau în a disputa o poziție influentă în anturajul lui Menelik, competiție din care negusul dobindea avantaje importante în opera de consolidare și de înnoire a Etiopiei.

Arhitectul renașterii etiopiene

Menelik îi impresiona pe observatorii străini — diplomați, militari, oameni de afaceri —, oaspeți ai curții sale, prin înțelegerea problemelor complexe care decurgeau din eforturile de întregire și modernizare a Abisiniei, prin sesizarea contradicțiilor dintre puterile coloniale, de care se folosea cu abilitate în interesul conservării



Menelik II, în costum de ceremonie la curtea sa imperială

independenței imperiului, prin inteligența și talentul cu care deschidea „ferestre” spre lumea exterioară. Diplomatul britanic Renel Rodd, care, în 1897, negociaze cu Menelik un tratat, scria că „energia sa e stupefiantă, personalitatea sa simbolizează ordinea”. Doctorul Lincoln de Castro, atașat al Legăției italiene, după ce sintetiza remarcile în formula „Etiopia lui Menelik este Japonia Africii”, releva apoi modul specific al împăratului de a reacționa față de asimilarea civilizației dominante a timpului cu care era contemporan: „Eu și poporul meu am fi putut continua și-n viitor să mîncăm, să construim, să dormim și să ne îmbrăcăm ca și pînă în prezent — susținea Menelik, cu elocvență demnită și reținută ironie. Dacă europenii vin la noi pentru a introduce civilizația, noi le mulțumim, dar ei să știe că o introduc fără pierderea suverani-

tății din partea noastră”. Studia atent trecutul și evoluția Rusiei, Indiei, Chinei și Japoniei, viața de curte a monarhilor acestor state.

Istoricul Richard Pankhurst, reputat cercetător al trecutului Etiopiei, consemnează sensibilitatea cu care reacționa Menelik față de evenimentele tragice ce se desfășurau pe continentul african. Îi întreba pe diferiții călători asupra mișcării de rezistență din Algeria și Tunisia, asupra avuțiilor acestor țări, se declara de partea burilor în războiul lor contra englezilor, își exprima satisfacția pentru incapacitatea Marii Britanii de a obține o victorie imediată, voia cit mai multe amănunte despre campania Franței din Madagascar, despre posibilitățile de supraviețuire ale regatului din Tananarive. Totuși, Menelik decepționase speranțele unor adepți ai panafricanismului? de a-l așeza în fruntea acestui curent de regrupare a negrilor din diaspora, de fuzionare a lor cu populația Africii. Robert Skinner, care în 1903-1904 a condus prima misiune diplomatică americană în Etiopia, relatează că, cu puțin timp înaintea călătoriei sale, haitianul Benito Sylvain îl vizitase pe Menelik spre a-l ruga să patroneze o viitoare societate „pentru îmbunătățirea situației rasei negre”. Negrului celui mai marcant al universului i s-ar cuveni președinția de onoare — i-ar fi făcut propunerea Benito Sylvain. Menelik ar fi răspuns: „Ideea voastră e foarte bună... E nevoie să îmbunătățim condiția umană a negrilor, vă urez toate succesele posibile, dar să nu mă puneți în fruntea mișcării”.

Moștenitoare a unei civilizații străvechi de peste două milenii și jumătate, de origine sabeano-hamitică, fidelă credinței copte, ieșită intactă din încercuirea musulmană de aproape cinci secole, din invazia triburilor galla” și din confruntarea armată cu colonialiștii italieni, Etiopia încerca să dea prioritate dialogului început cu lumea exterioară. Dar, instituții desuete, învățămînt laic inexistent, mijloace de comunicații moderne cu totul simbolice și îndeosebi structuri și relații sociale arhaice constituiau tot atâtea frîne în obiectivele urmărite de Menelik, care încerca să așeze Etiopia în același rînd cu toate statele moderne ale lumii.

Înnoui și structuri conservatoare

În programul de înnoire al societății etiopiene reluat după anii 1895-1896, negusul se sprijinea pe o componență heteroclită, alcătuită din grupul progresist al proprietarilor funciari omhari, legați de capitalul negustoresc indigen și străin, din burghezia comercială încă insuficient de influentă, din intelectualii cei mai luminați care aveau ca

fel crearea unei națiuni etiopiene unită și independentă, atrasă în orbita capitalismului mondial și a culturii europene. Toți acești „juni etiopieni”, care nu-și propuneau eliminarea regimului feudal prin violență, ci reformarea lui și limitarea autorității sale, cooperau cu nobilii șoani, din mediul cărora se trăgea Menelik: șoanii îl sprijineau însă pe împărat doar în acțiunile militare și diplomatice de alipire a noi teritorii, pronunțându-se pentru menținerea pur formală a unității statului. Grupajii în jurul împăratului Taitu, soția lui Menelik, „bătrânii etiopieni”, cărora li s-a alăturat clerul copt, trăiau tot timpul cu obsesia că negusul merge prea departe cu reformele sale.

În sfârșit, grupul cel mai ostil lui Menelik era alcătuit din feudali neșoani, „ofensați” și suspectați de împărat, din burghezia comercială a provinciilor locuite de musulmani și din șefii triburilor supuse recent; acest grup extrem de reacționar, care căuta să restabilească destrămarea feudală a țării și toate privilegiile seniorilor locali, era strâns în jurul rasului Michael, ginerele negusului și șeful provinciei Uallo.

Iată deci că autoritarul împărat, dacă a reușit să obțină cvasiunanimitatea supușilor săi pentru cucerirea independenței și înfăptuirea unității țării, el nu a dispus de suficiente posibilități pentru a scoate Etiopia din înapoierea seculară.

Atenția și-a îndreptat-o în primul rând spre instituirea unei administrații centralizate. De la Addis Abeba, Capitala întemeiată de Menelik, așezată la o altitudine de 2 400 metri, negusul îi numea pe guvernatorii provinciilor și regiunilor, unități administrative care nu mai constituiau senioriile absolute ale rasilor: în unele cazuri, rasii puteau rămâne în locurile lor de baștină, dar cu condiția recunoașterii depline a autorității imperiale și a acceptării statutului de funcționari imperiali. Sub el s-au creat, pentru prima oară în Etiopia, ministerele.

Menelik a promulgat un decret de abolire a sclaviei, a introdus învățământul laic obligatoriu. Cu sprijinul lui direct, Etiopia a fost înzestrată cu primele drumuri moderne, cu linii telegrafice și a aderat la Uniunea poștală internațională. S-a schimbat moneda și s-a încurajat prin diferite măsuri dezvoltarea comerțului. În noile teritorii s-a aplicat pe scară largă sistemul ghebhar, practicat în vechime de către împărații etiopieni: esența lui consta în întreținerea garnizoanelor militare și a întregului aparat administrativ din noile regiuni de către țărani indigeni. Deși în situația țărănimii aservite — populația covârșitoare a imperiului lui Menelik —, nu s-a ivit nici un fel de ameliorare serioasă, deși reformele negusului nu au afectat temelia sistemului



Menelik II în ultimii săi ani

de exploatare feudală, totuși ele au contribuit la întărirea statului, la modernizarea ulterioară a societății etiopiene.

Misiune specială în România

Diplomația reprezenta pentru Menelik nu numai o artă de care s-a folosit magistral pentru a transforma cursa puterilor străine pentru implantarea lor în spațiul etiopian într-o sterilă goană după fata morgana, ci și una din componentele de prim ordin ale programului său larg de reforme. După semnarea tratatului de pace de la Addis Abeba, cîrmuirea etiopiană a inițiat acțiuni diplomatice importante concretizate prin semnarea unor acorduri de comerț și prietenie cu Franța în 1897 și 1908, cu Anglia în 1897 și 1902, cu Italia în 1906, precum și cu alte puteri ca Germania, Austro-Ungaria, S.U.A., Japonia. În anul 1897 începe construirea, cu sprijin financiar francez, a căii ferate Djibutti-Addis Abeba. Profesori, ingineri, medici străini devin prezențe tot mai frecvente în școli, spitale și construcțiile de tot felul ce apar în principalele centre ale țării. Numeroși tineri



La două generații distanță, Etiopia a avut de înfruntat o nouă agresiune: nepotul lui Menelik II, Haile Selassie, pe frontul de luptă împotriva invadatorilor fasciști

Un epilog învăluit în mister

etiopieni sînt trimiși să frecventeze cursurile universitare din Europa.

În anul 1905 o misiune specială a negusului s-a îndreptat spre România. După o vizită de cîteva zile la Constantinopol, Ato Haile Miriam, secretar particular al lui Menelik II, a sosit în fruntea unei suite, în ultima săptămînă a lunii septembrie, la București. De la Legația României din capitala otomană, se comunica, printr-o telegramă, la 19 septembrie 1905, că misiunea abisiniană urmărea să prospecteze piața românească a petrolului și cerealelor în vederea unor tranzacții.

Delegația abisiniană s-a bucurat de o primire atentă. Ato Haile Miriam a fost invitat să participe la o paradă militară organizată la Botoșani și apoi, după ce a vizitat Ocenele Mari, Iași și Curtea de Argeș, a fost primit de capul statului. Această vizită exploratorie n-a rămas fără urmări: corespondența diplomatică cu Addis Abeba a continuat și în anul următor, pînă la 17 octombrie 1906, data cînd a sosit la București o scrisoare a lui Ato Haile Miriam, prin care el informa că, din ordinul lui Menelik, era interpretul unei propuneri a negusului privind modalitatea discutării clauzelor unui tratat de comerț româno-abisinian.

O dată cu sfîrșitul anului 1906, în încănta palatului imperial Guebi din Addis Abeba se consuma pare-se una din acele drame pe care istoria uneori le consemnează pentru a arăta lipsa de înțelegere și de grațitudine față de personalități remarcabile, din partea contemporanilor acestora. Deși cu numele continua să dețină titlul de negus, de fapt, timp de șapte ani, pînă la încetarea sa din viață în împrejurări obscure, Menelik n-a mai luat parte la conducerea afacerilor țării. Nici pînă astăzi nu s-au putut stabili cu un oarecare coeficient de certitudine cauzele plecării sau îndepărtării sale din fruntea imperiului, căci — s-a susținut insistent de rudele lui Menelik —, el s-ar fi retras într-o izolare totală. Au fost puse în circulație diferite versiuni asupra rațiunilor dispariției lui Menelik: s-a invocat starea sănătății sale, s-a afirmat că contractase o boală psihică. Dar, atît misterul creat de cercurile guvernante în jurul persoanei sale, cit și circumstanțele în care era de fapt uzurpat — nimeni nu știa unde se află locul său de reședință, data morții sale nu poate fi stabilită nici acum cu deplină autenticitate —, ne determină să avem îndoieli asupra veracității versiunii oficiale.

Independent de maladiile — reale sau imaginare — invocate, unele ipoteze privind fundatul eliminării lui Menelik merită a fi luate în considerație.

Tendința tot mai accentuată a lui Menelik de a-și asigura independența, ca și recrudescența infiltrării germane în Etiopia au determinat Anglia, Franța și Italia să încheie în anul 1906, la Londra, un acord de împărțire a Imperiului abisinian în „zone de influență”. Anglia își preciza interesele, împreună cu Egiptul, în bazinul afluenților Nilului din pantea de vest și de nord-vest a Etiopiei; Italia își mărturisea atracția pentru nordul imperiului și pentru provinciile situate la vest de Addis Abeba, iar Franța se oprea asupra regiunilor din vecinătatea Obokului și de-a lungul căii ferate Djibouti-Addis Abeba. Protestul vehement al negusului împotriva acordului de la Londra a fost ultimul său act diplomatic. El s-a conjugat cu o acțiune a grupării de feudați șoani, care a găsit că Menelik mersese

prea departe pe drumul aplicării reformelor sale, de altfel incipiente, ajungând la concluzia oportunității îndepărtării efective a negusului.

Prin „neutralizarea” lui Menelik, puterea trecuse în mâinile „bătrînilor etiopieni”, care au încredințat regenza rasului Tasamu; în realitate, împărăteasa Taitu dirija treburile statului. În 1910 avusese loc o lovitură de palat pusă la cale de rasul Michael și de fiul acestuia Lidj Yassu, partizanii lor dobindind principalele locuri din guvern. În 1913, o nouă lovitură de stat, inspirată de aceleași persoane, îl aduse în fruntea imperiului pe Lidj Yassu. Împărăteasa Taitu, fiica ei Zauditu și Menelik — susțin sursele timpului — au trebuit să se ascundă. În aceste împrejurări obscure, Menelik II dispărea din viață, dar rămîne în istorie...

¹ **ABISINIA** — vechea denumire a teritoriilor etiopiene, locuite de populațiile semito-hamitice-amhari, tigrene și șoani, întemeietoare ale statului antic, Aksum. La sfîrșitul deceniului al treilea din sec. XIX se părăsesc oficial numele de Abisinia de către cîrmuirea etiopiană. Etiopia își are originea în numele grecesc al abisinienilor — Aithiopes, ceea ce înseamnă „obraze arse”.

² **AMHARI** — locuitori de religie creștină-coptă din provincia istorică Amhara, situată în nordul Etiopiei, cuprinzînd bazinele lacului Tana și fluviul Albara, afluent al Nilului. Limba amhară este limba oficială a Etiopiei.

³ **COPTI** — nume purtat de creștini ortodocși din Egipt și Etiopia. Sînt dependenți de patriarhul copt ce își are reședința la Alexandria. Sub împăratul Ezana, contemporan cu Constantin cel Mare, în anul 348, are loc trecerea etiopienilor la creștinism.

⁴ **DINASTIA SOLOMONIDĂ** — i se atribuie ca origine legătura amoroasă dintre regina din Saba și regele Solomon; fiul lor, Menelik, ar fi strămoșul tuturor împăraților Aksumiți, al dinastiei actuale în fruntea Etiopiei.

⁵ **MAGDALA** — fortăreață etiopiană din Galla, în care negusul Theodor se refugiase cu ultimii săi fideli, aproximativ 6000 oameni. Artileria generalului englez Napier a distrus-o în două ore.

⁶ **MAHDISTI SUDANEZI, SAU INSURECȚIA MAHDISTĂ** — mișcare începută în anul 1881, în Sudan, împotriva administrației anglo-egiptene. Fondatorul ei, Mohammed Ahmed, pretindea că e Mesia-Mahdi, chemat să restabilească justiția și credința pe pămînt. Din predicator fanatic, el a devenit conducător al unei insurecții de largi proporții, de inspirație religioasă. La cîteva luni după căderea Khartumului în mîinile mahdistilor, șeful lor moare (iunie 1885), preînd destinele statului sudanez, creat pe această cale, „primului calif” Abdulah. Puterile coloniale s-au folosit de erorile acestei mișcări determinate de un fanatism exacerbat, pentru a întîrzi conflicte între

mahdisti și etiopieni. Trupele anglo-egiptene, conduse de generalul Kitchener, reprimă în anii 1898-1899 cu cruzime mișcarea mahdistă.

⁷ **RAS** — înalt titlu nobiliar militar în Etiopia, rezervat de regulă căpeteniilor de provincii istorice.

⁸ **NGUSE** — titlu nobiliar imediat următor celui de negus, echivalent cu un rege aflat în unele raporturi de subordonare față de împărat.

⁹ **PANAFRICANISM** — la origine o manifestare de solidaritate frățească între negrii de ascendență africană din Antilele britanice și din S.U.A. Precursorii acestui influent curent de comuniune a negrilor erau Sylvester Williams, un avocat din Trinidad, dr. W.E.B. Dubois, din S.U.A., primul mare teoretician și animator al mișcării panafricanice, și Marcus Garvey, din Jamaica. Panafricanismul a deîntînit un loc major în întîrînerea luptei pentru dobîndirea independenței naționale de către statele africane.

¹⁰ **GALLA** — populație hamită negritizată care a pătruns în a doua jumătate a sec. XVI în Etiopia, în marea ei majoritate musulmană. Cu timpul s-a produs o apropiere între amhari și galla.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Guébré Selassié, *Chronique du règne de Melenik II*, 2 vol., Paris, 1930-1931; Endre Sik, *Histoire de l'Afrique noire*, 2 vol., Budapest, 1962-1964; *Istoria Africii V XIX — naționale XX v.*, Moscova, 1967; J. Ganiage, H. Deschamps, O. Guitard, *L'Afrique au XX^e siècle*, Paris 1966; F. Crispi, *La prima guerra d'Africa*, Milano, 1939; Louis C. D. Joos, *Scurta istorie a Africii negre*, București, 1966; Arhiva M.A.E., fond Italia; R. Pankhurst, articole despre Etiopia apărute în „*Présence africaine*”.

microarhiva magazin istoric

Prof. univ. dr. docent
AUGUSTIN Z. N. POP

I. VASILE ALECSANDRI ȘI PROPAGANDA ÎN FAVOAREA UNIRII

La cele ce se știau despre activitatea februară a lui Vasile Alecsandri pentru Unire se adaugă acum un nou document ce reliefează capacitatea sa organizatorică și zelul lui prounionist: o scrisoare conspirativă adresată lui Costache Negri, atunci la Constantinopol, prin care-l înștiințează că a reușit să organizeze în principate „birouri de corespondență” și să trimită de două ori pe săptămână lui Ubicini, fostul secretar al guvernului provizoriu din Tara Românească la 1848 și al locotenenței domnești, știri de inserat și de comentat în presa franceză între 1856-1859, în sprinjinul cauzei românești.

Publicistul Jean-Henri-Abdolonyme Ubicini (1818-1884), deprinzând între români limba noastră, prefăcuse în franțuzește, la Paris, în 1855, o selecțiune din culegerea *Balade și cintece populare ale României* a lui Vasile Alecsandri în care făcea dovada atenței cunoașteri a literaturii române de atunci și, peste un an, în celebra colecție *L'Univers ou Histoire et description de tous les peuples*, imprimă o valoroasă sinteză asupra *Provinciilor de origine română (La Moldo-*

Valachie), bine descrise geografic și economic, cu o prezentare judicioasă a claselor sociale, pentru ca, după un tur de orizont asupra puterilor în stat, să expună istoria românilor de la „Dacia independentă” și pînă la consecințele convenției de la Balta-Liman. Bineînțeles, abundă relatările directe despre revoluția de la 1848, paginile în speță căpătînd valoarea unor memorii revelatoare. Nu lipsește în ultimul capitol al cărții acesteia, rară astăzi, noțiuni și deslușiri în privința antichităților și monumentelor românești, asupra etnografiei, literaturii și muzicii populare locale, „expresie a geniului antic și al sentimentului național”. Deopotrivă prieten cu toți scriitorii români contemporani lui, în primul rînd cu Vasile Alecsandri, N. Bălcescu, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, Ubicini servise revendicările românești printr-un memoriu justificativ al Revoluției române (1849), prin două volume de *Scrisori asupra Turciei*, apărute între 1847-1851, prin monografiile *Chestiunea Orientului în fața Europei* (1854) și prin *Chestiunea Principatelor Dunărene în fața Europei* (1858).

Gazetar cunoscut, numele lui Ubicini se întîlnește în paginile periodicele „La Presse”, „Le Siècle”, „Le Courrier de Paris”, „La Revue de l'Orient” ș.a.

Alături de Ed. Quinet, Leon Plée, Paul Bataillard și alți gazetari parizieni, Ubicini ne susținea drepturile cu înțelegere și zel prietene, în coloane ce dezbăteau frecvent problema Principatelor dunărene în consensul patrioților din Muntenia și Moldova.

Costache Negri, pe adresa căruia este expedit biletul inedit, era rugat să trimită mai departe materialul destinat lui Ubicini, indicîndu-i-se calea serviciului poștal maritim. Un oficiu similar pusesse la cale poetul *Horei Unirii* și prin Agenția din Constantinopol. Alecsandri avea temei să nu se îndoiască de bunele servicii făcute astfel patriei și frontului „partidei naționale”, ținînd totodată la curent, prin corespondența de amănunt destinată agitației în străinătate, pe bunul amic de la Tg. Ocna, atunci cu misiuni diplomatice în capitala imperiului turcesc.

Scrisoarea * — originalul ce-l avem în limba franceză — are următoarea traducere:

Scumpul meu Negri,

Esti rugat să expediezi scrisoarea alăturată, pe calea mării, și să-i plătești transportul pînă la Paris. Ea duce lui

* Scrisoarea nu este datată, dar cuprinsul ei permite stabilirea anului 1856. Semnătura se confirmă prin examenul grafologic al textului.

*Tu es fier d'espérer la lettre enlaidie, pour
une douleur et d'un poète le poète, jusqu'à...*

*Poète. Il se fait à l'échec de la mort
de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme...*

*J'ai regardé de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme
de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme...*

*J'ai regardé de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme
de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme...*

*J'ai regardé de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme
de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme de l'âme...*

*Tu es fier d'espérer la lettre enlaidie, pour
une douleur et d'un poète le poète, jusqu'à...*

Alina Rău

Ubi sunt știri din Țara Românească menite
să fie publicate.

Am organizat birouri de corespondență
cu sarcina de a trimite cu regularitate de
două ori pe săptămână lui Ubicini mate-
riale pentru jurnale și eu cred că este un
adevărat serviciu făcut Principatelor.

Totodată, am organizat o corespondență
asemănătoare și eu Agenția din Constan-
tinopol.

Vei avea deci, prin fiecare cursă, ample
amănunte asupra a tot ce se petrece aici.

Bun rămas
Alecsandri

II ȘEDINȚA CAMEREI DEPUTAȚILOR DIN 2 MARTIE 1888

Din înălțările și din prăbușirea tragică
a lui Alexandru Davila vom contura aici,
pe temeiul unei corespondențe neștiute,
un episod patetic legat de avaturile
anilor din urmă ai lui Eminescu.

Nepot al lui Franz Liszt dinspre tată și
strănepot dinspre mamă al fraților Golești,
fiu al lui Carol Davila, celebrul medic
ofițer din veacul trecut, creatorul Fa-
cultății de medicină din București, Alexan-
dru Davila, autorul Baladei strămoșilor

și al lui Vlaicu Vodă, a fraternizat în
1888 cu suferința lui Eminescu. În mo-
mentul când Iacob Negruzzi citea la tri-
buna Adunării Deputaților, la 2 mar-
tie 1888, propunerea pentru acordarea
unei pensii viagere de 250 lei nefericitu-
lui poet, Davila aplauda cu atita însufle-
țire gestul de solidaritate umană, încât
președintele Camerei s-a văzut silit să-l
cheme la ordine, invitându-l să părăsească
incinta.

Domnilor — spunea Negruzzi — sint
însărcinat din partea unui foarte mare
număr de cetățeni din deosebite părți ale
țării, să depun o petițiune pe biroul ace-
stei Onor. Camere, prin care se roagă ca



Cu nefericirea marelui Eminescu...

să se acorde un ajutor viager nefericitu-
lui poet național Mihail Eminescu.

Domnilor, precum vă este cunoscut tu-
toror, Eminescu, unul din talentele noas-
tre poetice cele mai mari, se găsește astăzi
lovit de o boală grea și cumplită, și în
același timp în cea mai mare sărăcie.

Din această cauză, comuna orașului său
natal, Botoșani, dupe indemnul concetă-
țenilor compătimitori, înscrisese în buge-
tul ei o modestă sumă de 100 lei pe lună,
cu care să poată veni în ajutorul celui
fiu talentat dar nenorocit al ei, însă fos-
tul ministru D. Radu Mihai, nesciind sau
poate nevoind să priceapă ce însemnătate
are un mare talent poetic pentru un po-
por, a șters din bugetul comunei Botoșani

acea modestă sumă, ce o hotărîse comuna ca ajutor pentru Eminescu [...]

De aceea vă rog, Domnilor Deputați, să vă uniți cu mine și să cerem ca de urgență să se dea o soluțiune favorabilă acestei petițiuni, și sunt gata a depune chiar un proiect de lege în privința aceasta. Fac apel la toți domnii deputați pentru că în această chestiune nu poate să fie vorba nici de majoritate nici de minoritate. Și în rîndurile dumneavoastră văd autori cu talent aici, poeți ca Domnii Pruncu și Nenîescu, văd scriitori însemnați ca Domnii Gane și Xenopol, la Dumnealori mă adresez ca să vie în ajutorul meu, fac apel la banca ministerială, căci am onoare să număr pe dînsa doi colegi ai mei, membri ai Academiei Ro-

La memorabila ședință, Davila participă în calitate de redactor al ziarului conservator „Epoca”. Și numai datorită lui Mihail Kogălniceanu (președinte al Academiei Române și sprijinitor al propunerii lui Negruzzi), care a spus președintelui (la ureche) că nu se poate să aplice regulamentul cuiva care aplaudase în asemenea împrejurări, viitorul dramaturg n-a fost dat afară din incinta Camerei deputaților de către chestorii de serviciu în acea zi.

Scrisoarea pe care o reproducem, adresată lui Iacob Negruzzi cu apelativul de familiaritate „Dragă nene Jack”, peste patru decenii de la întîmplare, și tocmai prin aceasta valoroasă, este înedită și interesantă prin comunicarea directă:

15 iunie 1928

Dragă nene Jack,

Am citit cu emoție nemărginită în ziarul „Dimineața” de azi discursul ținut de D-ta la Cameră acu 40 de ani, discurs sprijinind proiectul de lege prezentat de D-ta pentru a se acorda o pensie lui Eminescu, muritor de foame.

Coincidență bizară: acum 40 de ani eu făceam la „Epoca” dările de seamă ale Camerei, încît am auzit cu urechile mele și comunicat ziarului „Epoca” discursul d-tale și proiectul de lege. Era chiar, cît p’aci, să fiu dat afară din incinta Camerei, pentru că am aplaudat. M’a scăpat Miha-lache Kogălniceanu, care a spus președin-telui (la ureche) că nu se poate să aplice regulamentul cuiva care aplaudase în ase-menea împrejurări.

De atunci au trecut și timp și fapte. Astăzi, ca și Eminescu, dacă n’aș avea ajutoare de la familie, aș fi și eu muritor de foame.

Epistola poartă data de 15 iunie, zi de comemorare eternă a morții lui Eminescu și care în 1928, sensibilizîndu-l, îi va fi impus autorului lui Vlaicu Vodă legitima depănare a amintirilor legate de trista existență a lui Eminescu în finalul vieții acestuia.

În partea a doua a scrisorii, dramaturgul suferind, într-o stranie confruntare cu destinul lui Eminescu, se spovedește ministrului Alexandru Lapedatu de încercările sârăciei prin care trecea.

Începutul scrisorii trimisă lui Iacob Negruzzi îl alătură documentar pe Alexandru Davila, peste o generație, de Eminescu, sub aura aceluiași martiraj și dă istoricitate ședinței parlamentare de la începutul lui martie 1888, cînd s-a votat o pensie viageră de 250 lei, de care însă poetul nu s-a putut bucura niciodată.



...a fraternizat Al. Davila

măne, pe Domnii Sturdza și Aurelian, fac apel la D. Chițu, membru al Academiei, care ne prezintă astăzi și la însuși Domnul președinte al Academiei, pe care avem fericirea și onoarea de a-l vedea în mijlocul nostru, la Domnul M. Kogălniceanu, ca să binevoiască a se uni cu mine, ca chiar simbăta viitoare dacă este cu putință să ne ocupăm de această ces-tiune. Merg și mai departe și fac apel la toți membrii tineri din această Cameră, de la cei cu ideile cele mai înaintate: D. V. Morțun, întîiul socialist intrînd în reprezentățiunea țării [...], pentru ca toți să ne unim și să venim cît mai curînd în ajutorul lui Eminescu...

SOLI ȘI SPIONI LA CURTEA LUI MIHAI VITEAZUL



Mihai Viteazul, în viziunea sculptorului Marius Butunoiu

Prof. univ. dr. docent
CAROL GÖLLNER
membru al Academiei de Științe Sociale
și Politice

În dezlegarea numeroaselor și complicate probleme diplomatice pentru înțelegerea alianțelor în vederea unirii celor trei țări române, i-au fost desigur de folos lui Mihai Viteazul anii de tinerțe petrecuți la Constantinopol, unde se păstra, printre grecii din Fanar, tradiția diplomației bizantine, cu ingeniozitatea ei de a iniția subtile acțiuni menite să dezbină tabăra adversarilor politici. Dar, în explozii de legitimă minie, temperamentul său vijelios, cu imprevizibile ieșiri răscolitoare, sfărâma mari acțiuni diplomatice pregătite cu multă migală și dibăcie. Asemenea furtuni pline de vigoare, se dezlănțuiau mai ales atunci când paloșul nu mai vorbea, ivindu-se în schimb fisuri ale aparatului său diplomatic, încă rudimentar, și în care adesea se cuibărea

trădarea. Atmosfera aceasta era alimentată de împăratul Rudolf, care, înconjurat de alchimiști și astrologi urmărea mereu în așteptarea conjunctura favorabilă și asemenea unui păianjen cu pinza întinsă aștepta în palatul Hradčany (Praga) rapoartele informatorilor săi, dându-i mereu domnitorului muntean răspunsuri evazive. Lui Mihai, care era prea semeț pentru a fi un simplu pion, manevrele de tergiversare ale lui Rudolf îi provocau adesea momente de minie teribilă, în care nu pregeta să-l numească pe împărat un ciine turbat, despre care nu se știe dacă e bărbat sau femeie.

„A trecut — scrie N. Iorga — peste metodele pe care le cunoștea și era în stare să le practice, pentru a se înălța la aceea sinceritate superioară și absolută, fără care

Într-o domnie de numai opt ani, Mihai a schițat, și în mare parte înfăptuit, un plan îndrăzneț, menit să redobândească independența românilor. Cu aceeași tenacitate Mihai Viteazul a înfăptuit și prima unire a celor trei țări române, Moldova, Țara Românească și Transilvania. Faptele sale au trezit speranțe noi vecinilor aflați sub stăpâniri străine. În tumultuoasa lui activitate, care cerea aproape zilnic decizii rapide, în împrejurări nu rareori dramatice și întotdeauna extrem de incilcite, s-a bizuit pe oameni de încredere și destoinici, pe care a știut să și-i aleagă. Dar domnia prea scurtă nu i-a dat răgazul recrutării și formării unui „aparat” de guvernare perfect. Era, în primul rând, o chestiune de timp și de experiență.

„Aparatul” diplomatic al lui Mihai a existat, totuși, și a acționat. Cum și de ce a făcut-o într-un anume fel, iată întrebări cărora încearcă să le răspundă studiul de față. Important ni se pare însă a sublinia faptul că, incomplet sau improvizat, perfect sau mai puțin perfect, acest „aparat” a fost folosit de către domnitor în scopul traducerii cât mai grabnice în faptă a planurilor sale îndrăznețe. De puține ori în istoria de până atunci a poporului nostru, solii unui domnitor român au călcat cu atita insistență drumurile Europei. Aceste itinerare diplomatice, afirmam, în condițiile epocii, drepturile poporului român în marea familie a libertății și independenței europene.

M. ȘT.

În istorie nu se îndeplinesc faptele mari”.

Cine însă era să exprime în mediul acesta al înșelăciunii, al combinațiilor perfide, în mijlocul unei boierimi uneltitoare, deprinsă atât de des a-și trăda domnii unul după altul, mărturisirea dreaptă a scopurilor sale politice? La Constantinopol, Mihai Vodă învățase grecește și turcește¹, dar nu cunoștea, din nefericire, limba latină sau vreo limbă occidentală. Iată de ce, pe lângă Stoichiță vistierul, i-a servit ca interpret în convorbirile cu solii străini și logofătul Teodosie Rudeanul. Pentru diferite misiuni diplomatice, Mihai a făcut apel de asemenea la banul Mihalcea, bun cunoscător al limbii italiene.

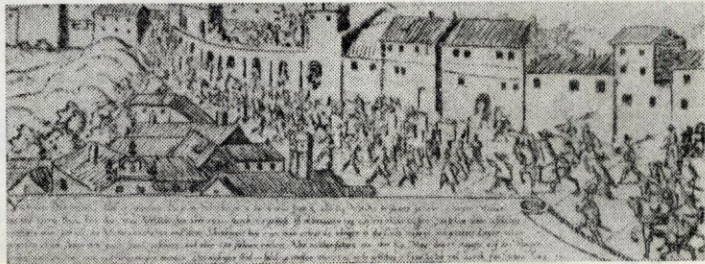
Tainele domniei

Dar celor mai mulți dintre boieri lipsindu-le știința limbilor apusene, cit și experiența delicatelor misiuni diplomatice², domnitorul a fost nevoit să recurgă, pentru

tratatările angajate la Viena și Praga, la ajutorul unor străini: ciprioți, raguzani sau unguri. Cunoaștem astfel, ca „agenți diplomatici” ai domnitorului, pe Grigore Bălogh, Ștefan Petneházy, Ioan Bernardffy și Gheorghe Rác. Pe lângă aceștia Mihai s-a folosit de cipriatul Hector Varsi, medicul italian Giovanni Muralto și grecul Pantazi. La Constantinopol, Mihai Viteazul a fost reprezentat de grecul Dimo Celebi și de raguzanul Nicolo di Luca Lovicali. Și Dionisie Rali Paleologul a adus servicii importante domnitorului român, el fiind acela care i-a asigurat legătura cu popoarele balcanice. Din nefericire, însă, Rali Paleologul n-a fost un sfetnic devotat, încercând adesea să imprime tratatelor propriul său punct de vedere.

Cel mai abil „diplomat” al lui Mihai Viteazul a fost, fără îndoială, Petre Grigorevici „Armeanul”, originar din Liov și de meserie pictor de icoane. Banul Mihalcea insinua însă că nu se poate bizui nici pe acest om, el fiind mai de grabă credincios împăratului decît stăpînului său. Această bănuială este confirmată de faptul că agenții imperiali primeau anumite informații confidențiale de la Petre „Armeanul”, iar după moartea lui Mihai îl găsim pe

Steagurile capturate în bătălia de la Gorăslău au fost trimise de către Mihai la Praga (detaliu dintr-o gravură de epocă)



Grigorevici în slujba lui Basta și a împăratului Rudolf².

Trădător a fost și Rácz, despre care amintește în relatările sale Ioan Darahy. Rácz, în calitate de secretar al cancelariei domnești, avea posibilitatea să afle toate tainele stăpînului său, pe care le transmitea apoi dușmanilor țării. Cardinalul Andrei Báthory a aflat astfel de la Rácz planul unirii cu Transilvania, iar agenții domnitorului român, care se întorceau de la Praga, au fost arestați și duși la Alba Iulia, în fața lui Andrei Báthory, tot în urma trădării lui Rácz⁴.

Iată un alt caz de trădare al „diplomatului” Rácz. În anul 1598, Mihai Viteazul prețindea comisarilor imperiali să vină la Tirgoviște, nevoind să se ducă personal dincolo de hotarele țării. Bcierul Miroslav sprijinea cu toată căldura această legitimă dorință a domnitorului, arătînd că, din cauza unui accident de vîntătoare, se poate deplasa foarte greu. Toate aceste străduințe au fost însă periclitate de Rácz, care a înștiințat, prin scrisori secrete, pe comisarii imperiali despre sănătatea domnitorului, nu atît de rea încît să nu poată călători pînă la Brașov⁵.

La Constantinopol, Aga Leca complota și el împotriva stăpînului său. Nu trebuie trecută cu vederea nici activitatea diplomatică a lui Giovanni de Marini Poli, cunoscut în Țara Românească sub numele de „Giva”. Acest raguzan in-

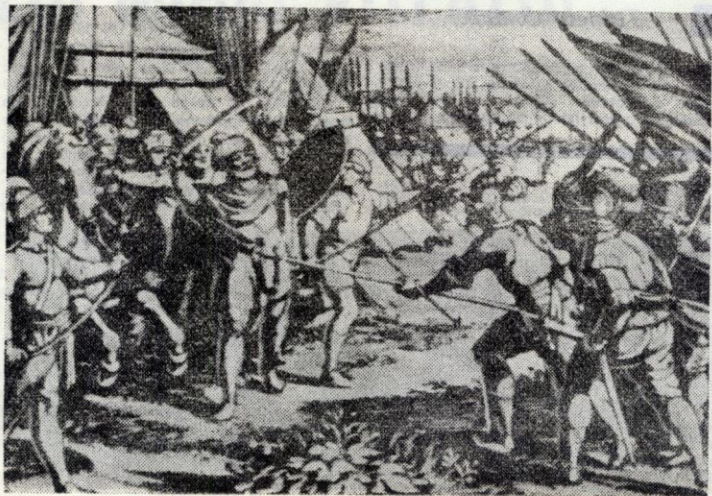
teligent, care cunoștea limba slavă și vorbea foarte bine românește, a intrat — după un timp petrecut în Moldova — în serviciile imperiale, iar pe urmă a devenit confidentul lui Mihai Viteazul și agentul său diplomatic în Transilvania și la Viena. Atîta timp cît interesele Țării Românești concordau cu cele imperiale „Giva” a avut o atitudine leală față de Mihai; atunci cînd încep însă primele fricțiuni și animozități, el acționează ca exponent al curții imperiale.

Traduceri tendențioase

„Diplomații” din serviciul lui Mihai erau și prea puțin discreți. Ceea ce nu se putea afla prin indiscreții plătite se afla uneori de la unii dintre solii guralivi⁶. Secretul tratativelor duse de Mihai n-a fost păstrat nici de polonezi, nici de austrieci, curtea imperială aflînd de la cea polonă despre intențiile lui Mihai⁷.

O scrisoare adresată de domnitorul român patriarhului de la Constantinopol ajunge în mîna lui Girolamo Capello — reprezentantul Veneției la Poartă — care se gră-

Tragica moarte a eroului (gravură contemporană)...



bește s-o anexeze, în copie, unui raport al său din 11 mai 1595, înaintat dogelui.

Pregătirea insuficientă a „diplomaților” folosiți de Mihai Viteazul a fost de asemenea cauza multor neînțelegeri și certuri dăunătoare nu numai reputației lor personale, ci mai cu seamă prestigiului domnitorului. Toate acestea au fost relateate cu amănunte, desigur de multe ori neveridice, în rapoartele agenților străini. Este ușor de închipuit impresia penibilă provocată de o ceartă între banul Mihalcea și logofătul Teodosie, în timpul căreia acesta din urmă este defăimat comisariilor imperiale ca un incapabil de către cel dintâi⁸. Petre „Armeanul” părăsește la rîndul său pe Mihalcea ca fiind spiritul cel rău din preajma lui Mihai și dușman neînduplecat al casei habsburgice⁹.

Cu această pestriță echipă de „diplomați”, Mihai Viteazul avea să facă față celor mai complexe și mai delicate probleme de politică externă.

Instrucțiunile încredințate solilor erau redactate în limba română, ca de exemplu: „Învățătura Domnului lui Mihai Voievod al Țării Românești, ce au dat solilor ce au trimis la craiul leșescu”¹⁰, iar răspunsurile aduse de soliile lui Mihai au fost de asemenea traduse în limba română. Aceste traduceri nu corespundeau deseori textului

original, ci erau întocmite în așa fel, încît să fie mai pe placul domnului. Se pare că și soli îi informau pe Mihai tendențios asupra tratatelor duse de ei în străinătate. Revenind la asemenea traduceri fie greșite, fie tendențioase, David Ungnad relatează într-un raport al său: „Deoarece am remarcat adeseori cit de greșit i-au fost traduse dorințele noastre și scrisorile imperiale, schimbîndu-le deseori sensul, am dispus să fie traduse mai întîi de Moise Székely¹¹ în limba maghiară”. Iar cînd Petre „Armeanul” traduce lui Mihai Viteazul textul unei scrisori, intervine Ungnad, explicîndu-i cuvintele și circumscriind sensul lor. Era greu, dacă nu imposibil, pentru domnitorul român să clarifice în asemenea împrejurări chestiuni dificile și delicate, unde chiar semnificația unui singur cuvînt putea să fie hotărîtoare pentru tratativele în curs. Mihai n-a putut interveni cu autoritatea lui în discuțiile înfierbîntate cu comisarii imperiale, el, care vorbea atît de frumos și convingător, încît Carlo Magno pretindea că i-ar fi ajuns cuvintele voievozului la inimă, chiar dacă „ar avea zece paveze pe piept”.

...și amintirea lui într-o troiță de lemn ridicată pe locul unde a fost ucis



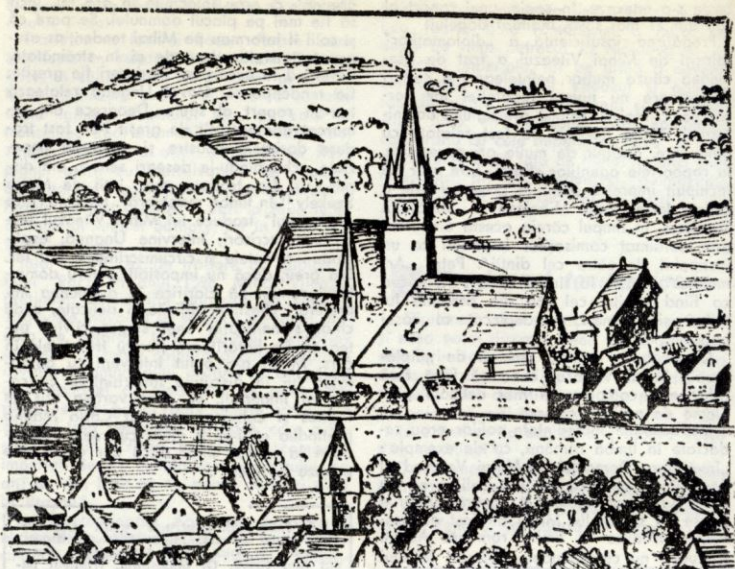
⁸ În iulie 1595, pentru a evita indiscrețiile unui talmac, Mihai Viteazul discută turcește cu solul polon Lubieniecki. Patru ani mai târziu, G. Malespina, trimisul papiei în Transilvania, mărturisește la rîndul său că Mihai cunoaște bine limba turcă.

⁹ Deși au dovedit adesea abilitate diplomatică în sensul propriu al noțiunii, boierii munteni, care au îndeplinit soliile lui Mihai, nu cunoșteau complicatele reguli ale diplomației occidentale din perioada Renașterii.

¹⁰ Banul Mihalcea, fire aprigă și deschisă, devotat domnului său, nu aproba ielul în care Petre „Armeanul” slujea atît interesele lui Mihai cît și pe cele ale împăratului, conflictul dintre ei izbucnind la sfîrșitul anului 1599. După moartea lui Petre „Armeanul” s-au găsit între lucrurile sale acte ale lui Sigismund Báthory care-l priveau pe Mihai, documentele tratatelor dintre împărat și domnul român, alte acte, precum și chitanțe ale sumelor datorate de imperiali pentru serviciile aduse.

¹¹ În urma informațiilor primite de la I. Răcz — „vinzătorul cel mai sigur și mai vădit” al lui Mihai (cum îl caracteriza I. Darab) — Andrei Báthory, acum principe al Transilvaniei, a reținut în vara anului 1599 solia lui Gr. Bălög și Marcu Iovan Dobrovnic trimisă de Mihai la împărat, precum și pe cea a lui Petre „Armeanul” și St. Petneházy. În drum spre reședința lui Báthory, cel din urmă, neputînd ascunde scrisoarea imperială către Mihai, a înghițit-o, dar Petre „Armeanul” a știut s-o păstreze cu dibăcie pe a sa, predînd-o mai târziu domnului. Prinzînd o scrisoare a lui I. Răcz către Andrei Báthory, Mihai îl încheie pe trădător, confiscîndu-i averile, și numai rugămintile oștenilor unguri din Țara Românească îl scapă de la moarte.

¹² În aprilie 1598 trimiși imperiali au sosit la Brașov pentru a încheia aici un



La Cluj, în ziua de 5 februarie 1601, Mihai a pierdut pe unul din cei mai deștoinici generali ai săi: Baba Novac (orașul înfățișat într-o stampă contemporană)

tratat cu Mihai Viteazul. Din considerente de prestigiu Mihai a refuzat să iasă din țară, pretextând un accident de vinătoare. Miroslov logofăt și Radu Buzescu au arătat că Mihai nu poate părăsi Tirgovitea, nici măcar până la notare. În cele din urmă punctul de vedere a lui Mihai a fost acceptat și trimișii imperiali au sosit la Tirgoviste, tratatul încheindu-se la 30 mai 1598.

* Comisarii imperiali (reprezentanții împăratului) din Transilvania obișnuiau să interogheze solii trimise de Mihai la Viena ori Praga asupra conținutului misiunii lor.

7 Este vorba de tratativele pentru recunoașterea stăpînirii Transilvaniei, purtate secret de Mihai Viteazul cu polonii. Spionii împăratului, recrutați din rîndul acestora, s-au grăbit să informeze curtea imperială despre aceste tratative.

* În 1600, din însărcinarea lui Mihai, plecat în campania din Moldova, banul Mihalcea reproșează logofătului Teodosie Rudeanu, loctiitorul domnului în Transilvania, atitudinea sa față de comisarii imperiali, pe care mai întîi îi arestase, iar mai apoi le îngăduise libertate de mișcare prin țară. În realitate, Teodosie acționa din porunca lui Mihai, pentru a împiedica pe oamenii împăratului să-l urmeze pe domn în Moldova. După ce fuseseră puși în libertate, reprezentanții imperiali au luat legătura cu nobilii transilvăneni nemulțumiți

de stăpînirea lui Mihai Viteazul. Acuzațiile aduse de banul Mihalcea logofătului Teodosie înaintea comisarilor aveau menirea să justifice poziția lui Mihai față de aceștia, aruncînd toată vina pentru arestarea lor asupra logofătului.

* Banul Mihalcea — după cum mărturisește și cronicarul St. Szamosközy — a susținut cu tărie ca Mihai Viteazul să nu cedeze Transilvania împăratului. În aprilie 1600 Petre „Armeanul” se plînge comisarilor imperiali din Transilvania că bătrînul ban persistă în atitudinea sa, deci pune în trezere lui Mihai Viteazul mai presus de cele ale imperiului.

19 Aceștia erau Gh. Răcz și Stroe Buzescu, dar sîlla lor la Sigismund III, căruia trebuiau să-i explice motivele pentru care a organizat Mihai Viteazul campania din Moldova (1600), a fost oprită de nobilii din nordul Transilvaniei, răsculați împotriva domnului.

20 Căpitan secul din tabăra imperialilor și a lui Mihai Viteazul, care l-a înălțat la gradul de „mare general”; a trecut de partea lui Sigismund Báthory și a nobilimii transilvănene răsculate împotriva domnului român, în toamna anului 1600. În 1603, cu ajutorul turecilor, ajunge principe al Transilvaniei, dar în același an își pierde viața, în bătălia de la Brașov cu Radu Șerban, adevăratul urmaș al lui Mihai.

(Notele aparțin redacției)



Trimiși ai lui Mihai pe drumurile Europei

C. REZACHEVICI

STOICA DIN STRIMBA — cunoscut și sub numele de Stoichiță din Strimba, după numele satului și al mănăstirii din județul Gorj, pe care a reînălțat-o — s-a născut într-o familie necunoscută, ridicându-se prin meritele sale, în timpul lui Mihai Viteazul, la rangul de logofăt al doilea. Între anii 1597-1599 a fost mare vistiier, pentru ca apoi să devină mare postelnic în sfatul lui Mihai din Transilvania. În iulie-august 1599 a fost trimis, împreună cu Petre „Armeanul”, la împăratul Rudolf II, spre a-l informa asupra intenției lui Mihai de a cuceri Transilvania. Misiunea a fost încununată de succes. În noiembrie 1599, împreună cu banul Mihalcea, la drumul curții imperiale, pentru a cere, în numele domnului său, recunoașterea stăpînirii Transilvaniei. Instrucțiunile sale prevedeau ca Mihai să fie recunoscut guvernator al țării, cu titlul „de print, de duce sau chiar de rege”. În februarie 1600 se întoarce la Alba Iulia, rămînînd în preajma lui Mihai, pe care nu încetează a-l sfătui să păstreze Transilvania, cucerită cu atitea jertfe. După moartea lui Mihai Viteazul urmează o carieră plină de peripeții, fiind propus candidat la domnie. Apreciindu-l ca lăcom și știința de carte, Radu Serban, urmașul la tron al lui Mihai, îl numește mare logofăt (1602-1608). De altfel, din 1614 Stoica l-a urmat în exil, pe Radu Serban prin țările împăratului, îndeplinind numeroase misiuni diplomatice la curtea imperială, unde se bucură de multă trecere. Sîla „sirbește”, adică slavonește, căci la 6 martie 1600 traduce din românește în această limbă textul unui document diplomatic pentru comisarii imperiali din Transilvania.

TEODOSIE RUDEANUL (din Ruda) — făcea parte dintr-o veștită familie boierescă. Sub Petru Cerceș, prin 1584, ajunge mare spătar, iar în timpul lui Mihai Viteazul mare vistiier (1594-1596), pentru ca între anii 1596-1600 să fie mare logofăt, dregătorie pe care a deținut-o în același timp și în Transilvania cucerită de domnul român. I se atribuie „cronica oficială a domniei lui Mihai, păstrată în traducerea latină a lui Baltazar Walter”, după cum arată P. P. Panaitescu. În aprilie 1598, din însărcinarea lui Mihai, a purtat tratative la Brașov cu solii împăratului aflați în drum spre Tara Românească. În 1600, Mihai Viteazul l-a lăsat ca locțiitor al său în Transilvania, pe

timpul campaniei din Moldova, tot în același an încredințându-l și o solie diplomatică la Rudolf II.

BANUL MIHALCEA — s-a născut în Chios, dintr-o familie de rînd, fiind mai apoi unul din boierii credincioși ai lui Mihai Viteazul. Venind în Tara Românească ca negustor, s-a ridicat, la curțile lui Petru Cerceș și Mihnea Turcitul, pînă la dregătorie de mare ban (1583), în care l-a așezat și Mihai Viteazul în anul 1596. Și-a căsătorit fiicele cu boieri pămînteni, înrudindu-se cu frații Buzescu. La începutul domniei lui Mihai, Mihalcea s-a remarcat ca un ostas viteaz în luptele de la Silistra și Vidin și totodată ca un diplomat hotărît în acțiunile sale. Încă din 1595, Mihai îl trimite la Rudolf II, iar doi ani mai tîrziu îndeplinește o nouă solie, reușită și aceasta, la curtea din Praga, unde a rămas timp de șase săptămîni. În noiembrie 1599, împreună cu Stoica vistiierul apucă din nou drumul curții imperiale pentru a trata condițiile stăpînirii Transilvaniei de către Mihai. Rămîne aici pînă în martie 1600, apărînd cu strășnicie interesele domnului său. L-a însoțit apoi pe Mihai în campania din Moldova, rămînînd și unul din sfetnicii săi credincioși în sfatul Transilvaniei. Ucigașii lui Mihai l-au aflat alături de domnul său, a cărui soartă a împărțit-o. Cronicarul Ștefan Szamosközy, care l-a cunoscut, afirmă că știa limba italiană.

Dan Mihalcea

GRIGORE BALOGH — împreună cu Marcu Iovan Dobrovnic (Raguzanul), a fost trimis de Mihai la împăratul Rudolf, spre sfîrșitul lunii noiembrie 1598. El aducea împăratului steagurile cucerite de Mihai în luptele din sudul Dunării și avea misiunea de a cere imperiilor

să-și îndeplinească obligațiile asumate prin tratatul încheiat la 9 iunie 1598 cu domnul Țării Românești. În aprilie 1599, cel doi trimiși au pornit înapoi, spre Țara Românească.

STEFAN PETNEHÁZY — a fost trimis de Mihai la curtea imperială în anul 1598, pentru a expune punctul de vedere al domnului față de Sigismund Báthory, care, revenit în Transilvania pentru a doua oară, era înclinat să ia legătură cu turcii. Prin trimisul său, Mihai declară hotărât că nu va recunoaște autoritatea lui Sigismund Báthory asupra sa, și la nevoie îl va alunga din țară.

IOAN BERNARDFY — secretar transilvănean, „specialist” în probleme orientale — a fost trimis de Mihai Viteazul, împreună cu Gh. Răcz, la hanul tătarilor, către sfârșitul anului 1597 și începutul anului următor, pentru a încerca să-l determine pe acesta să rupă legăturile cu turcii. Scopul real al misiunii era însă de a adormi bănuielele tătarilor, domnul muntean plănuiind între timp o puternică ofensivă la sudul Dunării. A rămas la țărița agent al reprezentanților împăratului din Transilvania, până în mai 1598, luând parte la negocierile de pace dintre țări și imperii. În vara anului 1600 a fost trimis, împreună cu Dimo Celebi, într-o solie la marele vizir Ibrahim.

GHEORGHE RĂCZ — probabil sîrb de origine, după cum îl arată numele (răcz-rasc=sîrb) — a fost un vestit căpitan de haiduci (ostași unguri sau sîrbi). La sfîrșitul anului 1597 și începutul lui 1598 a îndeplinit o solie la hanul tătarilor, ocupîndu-se în continuare de probleme care priveau legăturile diplomatice cu acești vecini puțin credincioși înțelegerilor încheiate. Tot în 1598, a fost trimis în misiune la turci și din nou la țăriți, pe ai căror soli i-a condus apoi la curtea din Viena. În 1599 era ajutor al banului de Craiova, însoțindu-l apoi pe Mihai Viteazul în Transilvania. De aici, voievodul l-a trimis la Viena și Praga, pentru a cere recunoașterea de către imperii a stăpînirii principatului cucerit cu sabia. În vara anului 1600, urma să fie trimis, împreună cu Stroe Buzescu, la regele Poloniei, Sigismund III, dar soli au fost reținuți de nobilii transilvăneni răsculați împotriva lui Mihai. Moartea eroului l-a surprins la Alba Iulia, unde-l pregătea intrarea triumfală după victoria de la Gorășteu. Mai tîrziu a intrat în slujba lui Radu Șerban, a ajungînd chiar mare comis între anii 1602-1603. S-a distins în bătălia de la Brașov, cu Moise Székely (1603) dar apoi a trecut, cu haiducii săi, în serviciul principelui Gabriel Báthory.

GIOVANNI MURALTO — elvețian de origine italiană — a fost medic la curtea lui Sigismund Báthory. În 1597 a obținut de la principe concesiunea minelor de aur de la Zlatna, situația sa materială devenind înfloritoare. După cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul, a trecut de partea domnului român, care l-a reînnoit concesiunea. Împreună cu fratele său, Hector, a fost trimis de Mihai la Suceava, în martie 1600, în ajunul campaniei asupra Moldovei, pentru a duce tratative cu S. Báthory (care se refugiase aici) și cu Ieremia Movilă. După intrarea lui Mihai în Moldova — care l-a surprins nepregătit pe Ieremia Movilă — Muralto a fost închinat cîteva săptămîni de domnul moldovean, după care a fost eliberat de poloni. Doi ani mai tîrziu a murit la Deva.

PANTAZI — logofăt de cancelarie — a jucat rolul de „curier diplomatic”, fiind trimis de Mihai la curtea imperială, la începutul anului 1600, cu instrucțiuni scrise, adresate solilor săi, banul Mihalcea și Stoica vistiier. Cum aceștia plecaseră din Transilvania încă din noiembrie 1599, noile instrucțiuni reflectau schimbările politice și diplomatice petrecute în lunile următoare și mai cu seamă dorința fermă a lui Mihai ca împăratul să-i recunoască stăpînirea Transilvaniei, căci — scria el — „Ardealul și Țara Românească... se cheamă streile și apărarea a toată creștinătatea; că Dumnezeu să ferească de-a apuca turcul aceste două țări, ar fi pierirea a toată creștinătatea...”

DIMO CELEBI — personaj iscusit în înfrîngi diplomatice, învățat (celebi), cunoscînd și limba turcă — a fost folosit de Mihai Viteazul pentru diferite misiuni în Imperiul otoman. În 1598, de pildă, sub pretextul unor tratative, l-a atras pe Hafiz Ahmet, pașa de Vidin, în Țara Românească, de unde acesta abia a reușit să scape de sabia necruțătoare a lui Mihai. În toamna anului 1600, a fost ucis în chinuri la Constantinopol.

DIONISIE RALI PALEOLOGUL — înrudit cu familia Cantacuzinilor, grec de origine — după ce petrecuse cîteva ani la Roma și în Polonia, a fost, după 1585, trimis mitropolit de Timnovo. În 1599 străbate Moldova, îndreptîndu-se cu o misiune ecleziastică spre Moscova și de atunci a rămas în permanent contact cu țările române. În 1596 trimite soli la Rudolf II sollicitînd ajutor în cazul unei răscoale a bulgarilor. Tot atunci a luat legătură și cu Mihai Viteazul, între ei încheindu-se o trainică înțelegere. Urmărit de turci, s-a refugiat în Țara Românească, devenind un sfetnic apropiat al domnului. Din acest moment eforturile sale au avut un singur tel: să-l determine pe Mihai să dea deosebită atenție pentru eliberarea popoarelor din sudul Dunării, subjugate de turci. După ce însă Mihai Viteazul a trecut la unirea celor trei țări române, pentru a face față mai ușor pericolului otoman, Dionisie Rali, care nu a înțeles orizontul larg al politicii domnului valah, s-a apropiat tot mai mult de imperiul, fără a rupe însă legăturile cu protectorul său. După moartea lui Mihai, a intrat în slujba împăratului, cu sprijinul căruia urmărea să realizeze vechiul său vis al eliberării creștinilor sud-dunăreni. În 1618 aderă cu entuziasm la proiectul de cruciadă al ducelui Carol de Nevers, alături de Radu Șerban.

IOAN DARAHY — nobil din comitatul Satu Mare — a fost trimis de imperiul la Mihai Viteazul, alături de care a rămas timp de șase luni, în 1599. Martor al cuceririi Transilva-

niei de către Mihai și al acțiunilor întreprinse de acesta în lunile următoare pentru a-și asigura stăpânirea principatului, a descris evenimentele într-o serie de rapoarte trimise curții imperiale, de care depindea de fapt. Darahy a fost agent imperial și a slujit lui Mihai doar incidental.

AGA LECA — albanez de neam — a intrat în slujba lui Mihai Viteazul, care-l număra printre sfetnicii săi, încredințându-i, după unele informații, chiar comanda gării sale personale. Trimis, în preajma cuceririi Transilvaniei, la Constantinopol pentru tratative cu tureli, marele vizir i-a promis domnia Țării Românești dacă-l va uide pe Mihai. Aflind despre aceste ueltiri, Mihai Viteazul l-a arestat la înapoiere, dar mai apoi l-a eliberat redându-i încrederea. Aga Leca a luptat alături de Mihai în Transilvania, fiind numit comandant al cetăților Gherla și Uioara. În septembrie 1600, cind nobilimea transilvăneană s-a răsculat împotriva lui Mihai Viteazul, a predat cele două cetăți imperialilor, trecind de partea generalului Basta. Un an mai târziu a luptat, alături de Radu Șerban, pentru cucerirea Țării Românești. Pentru serviciile aduse, Rudolf II îl înobilează la 26 martie 1602, iar Radu Șerban îl numește mare spătar (1602-1604). Pentru acest domn îndeplinește misiuni diplomatice la curtea imperială, în anii 1603-1604, dar din 1603 nu s-a mai întors în țară. Sfirșitul și l-a aflat în 1604, în luptele purtate de Basta lângă Bratislava.

GIOVANNI DE MARINI POLI — mare negustor — a venit în Țara Românească în 1586, căsătorindu-se cu o rudă a lui Mihnea Turcitul. A trecut apoi în Moldova pe timpul domniei lui Petru Șchiopul, de la care a arendat vămile țării, împreună cu fratele său Pascal. După un lung proces judecat în Tirol cu fostul domn al Moldovei, care-și petrecea aici exilul, în legătură cu cheltuielile pentru arendarea acestor vâmi (1593), intră în slujba împăratului. Acesta l-a trimis la Sigismund Báthory, în Transilvania, și la Aron Tirantul, în Moldova, cu care a încheiat de altfel legături de alianță antiotomană (1594). El a fost, de fapt, agent imperial și a slujit în țările române interesele împăratului. În 1594 și 1597 a căutat să ia legătură directă cu Mihai Viteazul, jucind un rol important în încheierea alianței antiotomane a țărilor române. După cucerirea Transilvaniei, Mihai Viteazul l-a folosit ca interpret și agent diplomatic în legăturile sale cu imperialii, fără însă a-i încredința solii importante.

Giovanni de Marini Poli

CARLO MAGNO — agent imperial, originar din Milano — a fost trimis în Țara Românească încă din 1595. La sfârșitul lui decembrie 1599, sosește la Alba Iulia pentru a se informa asupra situației din Transilvania cucerită de domnul român. Admirator sincer al lui Mihai, care l-a redându-i îl prețuia, rapoartele sale îl zugrăvesc pe eroul de la Călugăreni într-o lumină favorabilă. Legăturile lui cu Mihai au conti-

nuat pînă aproape de moartea acestuia. În anii următori, Carlo Magno a purtat tratative diplomatice între imperiali și Radu Șerban, pe care l-a ajutat și în timpul exilului.

PETRE GRIGOROVICI „ARMEANUL” — l-a slujit pe Mihai Viteazul cu sabia (în incursiunile făcute la sudul Dunării) și cu pana (scriind o cronică a faptelor domnului, azi pierdută, dar utilizată în trecut în cronicile lui W. Bettelien și St. Szamosközy). A fost însă, mai cu seamă agent diplomatic, în 1595 fiind trimis în Polonia, mai apoi la Kiev, iar în 1598 la Viena. În anul următor îndeplinește mai multe solii la curtea imperială, vestind cucerirea Transilvaniei de către Mihai. Călătorește repede și se descurca în orice împrejurare, totuși Mihai nu l-a încredințat conducerea unor misiuni solemne, rolul său fiind mai mult acela de curier diplomatic. Intrind în serviciul lui Basta, căruia îi căzuze prizonier după lupta de la Mirăslău (1600), a fost însărcinat mai târziu de către acesta cu diferite misiuni pe lângă Radu Șerban (1604). Pînă la moartea sa, în 1616, el a slujit ca intermediar între imperiali și țările din sud-estul Europei. În primii ani de exil, Radu Șerban a apelat adesea la serviciile sale, pentru tratative cu imperialii.

Petre Grigorovici „Armeanul”

(În cuprinsul articolului: facsimilele semnăturilor Banului Mihalcea, Dionisie Rali Paleologul, Giovanni de Marini Poli și un fragment dintr-o scrisoare a lui Petre Grigorovici „Armeanul”.)

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria românilor, vol. III-2, IV-2, VIII XII; Iorga N., Documente nouă în mare parte românești relative la Petre Șchiopul și Mihai Viteazul, în „Analele Academiei Române”, S. II, t. XX, București, 1898; Veress A., Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, vol. IV-VI, București, 1932-1933; Cernovodanu P. și N. Vătămanu, Un medic elvețian de la curtea din Alba Iulia în slujba lui Mihai Viteazul: Ioan Muraltus (1563-1602), în „Studii și articole de istorie”, IX (1967); Condurachi I. D., Diplomați români în trecut (sec. XIV-XVIII), București, 1937; Gölner Carol, Despre aparatul diplomatic al lui Mihai Viteazul în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, IX (1966); Iorga N., Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul: mitropolitul Dionisie Rali-Paleologu, în „Revista istorică”, V (1919); Iorga N., Istoria lui Mihai Viteazul, București, 1968; Malița Mircea, Banul Mihalcea la curtea lui Rudolf al II-lea, în Pagini din trecutul diplomației românești, București, 1966; Motogna V., Contribuție la istoria lui Mihai Viteazul. Un trădător: Aga Leca, în „Revista istorică”, XX (1934); Panaitescu P. P., Mihai Viteazul, București, 1936; Sirbu I., Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești, 2 vol. București, 1904-1907; Ștefănescu St., Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul, „Studii și materiale de istorie medie”, V (1962).

AGENTUL SECRET AL SECOLULUI



IURI KOROLKOV

Ei
s-au
jertfit
pentru
victorie

În numărul trecut al revistei noastre, cititorii au putut face cunoștință — prin intermediul cărții lui Iuri Korolkov: **STRICT SECRET, ÎN CAZ DE PERICOL SE VA ARDE** — cu începutul activității desfășurată în Japonia de lucrătorul serviciului de informații sovietic, Richard Sorge.

La puțin timp după nașterea lui Richard (tatăl acestuia era de naționalitate germană), familia Sorge se stabilește la Berlin. În 1925 Sorge pleacă la Moscova, unde lucrează în aparatul Biroului Executiv al Internaționalei III. Din anul 1929 face parte din serviciul de informații sovietic. În 1930 îl întâlnim în China, în calitate oficială de corespondent al unor ziare germane și de împuternicit al Societății de chimie din Germania (Sorge își păstrase naționalitatea germană).

În 1933, „Centrul” de la Moscova îl trimite pe Sorge în Japonia; el are acum calitatea de corespondent al ziarului „Frankfurter Zeitung”. Operația „Ramsai” — cuvînt care includea inițialele lui Richard Sorge — avea misiunea de a transmite „Centrului” știri despre atitudinea Japoniei militariste față de Uniunea Sovietică, despre dotarea sa tehnico-militară, ea și despre relațiile ei cu cel de-al III-lea Reich. În misiunea sa, Sorge este ajutat de ziaristul francez de origine sîrbă Branko Vukelić și de japonezii Hozumi Ozaki și Miaghi. Sorge cîștigă încrederea ofițerului nazist Eugen Ott, atașat militar al Germaniei hitleriste în Japonia, și în general reușește să se introducă atît între membrii ambasadei și coloniei germane, cît și în cercuri importante japoneze.

„În vara anului 1934 — ne spune Iuri Korolkov — grupul «Ramsai» era încă incomplet. Ce-i drept, Ozaki, Vukelić și Miaghi, cu porecele lor respective «Otto», «Gigolo» și «Jo», nu-și îrosiseră vremea și stabiliseră legături importante. Le lipsea însă un radiotelegrafist cu experiență...”.

După ce fusese rechemat din Șanghai, Max Klausen se stabilise în orașul Krasnii Kut, lângă Saratov. Lucra într-o stațiune de mașini și tractoare, dar orele libere le le consacra pasiunii lui dintotdeauna, radiotelegrafia. Își amintea din ce în ce mai rar de activitatea lui din China și fu aproape mirat când primi înștiințarea că „Centrul” avea iarăși nevoie de serviciile lui.

Metamorfoza unui turist

Nu trecu mult timp și la hotelul „Londra” din Odesa descinde un oarecare Mister Fife, industriaș din Montreal. Se întorcea dintr-o călătorie turistică pe ruta Leningrad-Moscova-Kiev-Odesa. În așteptarea vaporului care avea să-l ducă la Pireu, de unde urma să-și continue drumul la bordul unui transatlantic, Mister Fife hoinărea prin oraș, iar când căldura devenea insuportabilă, se refugia în camera de la hotel.

În cele din urmă, veni și ziua plecării. Mister Fife privi nerăbdător prin fereastra sălii de așteptare. Rînd pe rînd călătorilor li se restituiau pașapoartele și încăperea se golii. Sirena vaporului sună de două ori. Abia atunci un funcționar se apropie de turistul canadian și-l invită la postul de grăniceri al portului Odesa.

— Pașaportul dv. nu e în regulă, i se adresă căpitanul de grănicieri. Unde ați obținut viza de intrare în U.R.S.S. ?

O obținuse de la consulul sovietic din Viena. Grănicerul ridică din umeri :

— La Viena nu-i nici un consul sovietic cu acest nume...

De data aceasta, Mister Fife nu știu ce să răspundă. „Cum de-au putut săvîrși o greșeală atât de grosolană ?”, gîndi în sinea lui, înclădat. Sirena vaporului sună de trei ori. Mister Fife nu mai avea timp de pierdut. Își luă inima în dinți și-i spuse grănicerului în limba rusă :

— E o încurcătură la mijloc, tovarășe căpitan. Numele meu adevărat e Max Klausen. Vă rog să luați legătura cu Moscova...

Vaporul plecă spre Pireu fără Mister Fife. Curînd, însă, lucrurile se lămuriră. Numele consulului sovietic la Viena fusese doar un pretext. Grănicerilor le păruse suspectă ștampila de pe ultima pagină a pașaportului. Și, într-adevăr, la o examinare atentă se dovedi că tehnicianul care lucrase pașaportul așa-zisului industriaș canadian aplicase ștampila greșită.

Max Klausen trebui deci să facă cale întoarsă la Moscova și să aștepte un alt pașaport și o altă identitate.

Astfel, după mai bine de o lună și jumătate de la plecarea lui Sorge la Tokio, un alt turist străin părăsi portul Leningrad cu destinația Helsinki. De acolo el se îndreptă spre Stockholm, apoi spre Amsterdam și, în cele din urmă, ajunse la Paris. Din fericire, de-a lungul întregii sale călătorii, n-urmaser nimeni.

O dată ajuns în capitala Franței, prima grijă a turistului fu să rupă vechiul pașaport și să scoată dintr-o ascunzătoare unul nou. Pe urmă el plecă la Viena, reveni în Franța și abia atunci cumăară un bilet pentru transatlanticul LA FAYETTE cu destinația Statele Unite ale Americii.

De data aceasta călătorul se numea Hanemann. Ajungînd cu bine la New York, răsuflă ușurat cînd se văzu în holul hotelului și semnă în registru cu primul nume american care îi veni în minte : Nixon. În zilele următoare îl mai aștepta însă o încercare, și nu una dintre cele mai ușoare. Pentru a redeveni Max Klausen, trebuia să se prezinte la Consulatul german și să ceară preschimbarea pașaportului vechi și complet uzat. În ultimele luni lucrase ca timpilar la un motel — avea să spună Klausen la consulat — iar înainte fusese marinar pe un cargou american care făcea curse în Europa și America de Sud. Acum intenționa să plece în China și de acolo în Japonia. Îi expirase însă pașaportul, care, de altminteri, era atît de împeștriat de felurite vize și atît de ferfenițit, încît ar fi fost bucuros să capete unul nou...

După 24 ore de așteptare Max Klausen se afla în posesia unui pașaport nou-nouț. Radiotelegrafistul lui Richard Sorge putea să plece, în sfîrșit, spre Orientul îndepărtat cu acte în perfectă regulă.

Mister Fife, alias Herr Hanemann, de fapt radiotelegrafistul Max Klausen



Bolnavul invizibil

Acum, grupul „Ramsai” era complet. Max Klausen avea însă nevoie de o ocupație oficială. Curînd el deveni proprietarul unui atelier de fotocopii utilat cu aparate moderne, comandate în Germania. Firma „Klausen et Co.” prosperă rapid, încît proprietarului ei își putu permite să deschidă o filială la Mukden și un nou cont la banca din Șanghai. Dar firma lui Klausen mai aducea, pe lângă avantaje materiale, și surse suplimentare de informații. Calitatea ireproșabilă a lucrărilor executate în atelierele firmei ademini clienți deosebit de interesați pentru grupul „Ramsai” ca, de exemplu, birourile de proiectare ale unor uzine de armament, care construiau tancuri, avioane, nave. După scurt timp, la serviciile lui Klausen începură să apeleze și unități ale flotei maritime și chiar unele secțoare ale statului major al armatei japoneze. În felul acesta, Sorge și colaboratorii lui obținură informații despre orientarea și dotarea tehnică a industriei de război japoneze.

O boală grea îl doborî însă pe Sorge tocmai cînd „turnul lui de observație”, înălțat cu atîta răbdare și migală, începuse să funcționeze ireproșabil. Nu-i plăcuse niciodată „să se doborîcească”. Dusesse pe picăoare o gripă în aparență banală, care, neîngrijită, evoluase într-o dublă pneumonie.

Ozaki îl vizita deseori. Internarea lui Sorge în spital ar fi fost riscantă. Agenții de poliție mișunau pretutindeni, iar un bolnav în delir putea spune lucruri ce nu trebuiau spuse în nici un caz. Ozaki își aminti atunci de medicul curant al pictorului Miaghi, care suferea de tuberculoză pulmonară. Își mai aminti că doctorul lasuda era nu numai un medic cu experiență, dar și un om cu vederi largi. Miaghi îi reproduse odată o discuție avută cu doctorul lasuda:

— Oameni de încredere mi-au spus, lasuda-san *, că noi doi am putea discuta nu numai despre medicină.

— Evident! Putem discuta și despre artă. Nu, lasuda-san, nu despre artă. Mă interesează părerea unui om ca dv. despre instaurarea fascismului în Germania.

— O, Germania e altă de departe! În imediata noastră apropiere se petrec lucruri care mă interesează mult mai mult.

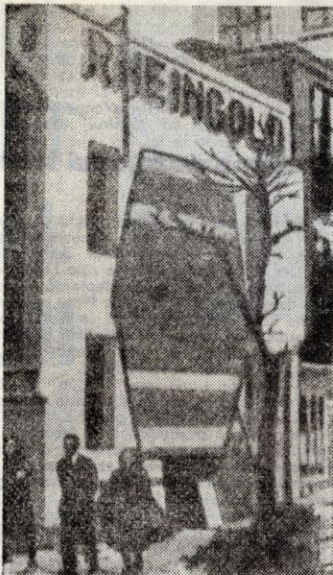
Și doctorul lasuda se lăsase antrenat într-o lungă discuție despre militarizarea Japoniei, despre evenimentele din Manciuria și consecințele lor posibile. În cele din urmă, pictorul Miaghi îndrăznise să-l întrebe dacă ar fi fost dispus să-i ajute să abată Japonia de pe drumul unei noi conflagrații.

— Pe cine anume să-i ajut, Miaghi-san?

— Pe cei ce sînt împotriva războiului și a fascismului.

În acea zi, doctorul lasuda nu-i dăduse un răspuns ferm. În întîlnirile lor ulterioare,

* Vocabula san, adăugată la sfîrșitul unui nume, este o formulă japoneză de politețe corespunzînd aproximativ termenului „stimate” (n.r.).



Micul restaurant „Rheingold” din Tokio: Richard a cunoscut-o aici pe Isii

însă, doctorul îi relată, în trecut, noutățile aflate de la pacienții lui sus-puși. Căci doctorul lasuda, unul dintre cei mai buni medici din Tokio, se bucura de încrederea multor personalități din acei ani.

Ozaki își aminti de toate acestea stînd de veghe la căpățiul prietenului său bolnav. Și, totuși, nu putea să riște prea mult. Doctorul lasuda nu trebuia să știe că Miaghi și el, Ozaki, erau buni prieteni cu Sorge. Și cu atît mai mult nu trebuia să știe de ce un om cu reputația lui Richard Sorge nu avea voie să fie internat în spital. În cele din urmă, Ozaki alese o variantă icare avea să-l convingă, foarte curînd, că nu greșise. El se adresă doctorului lasuda cu rugămîntea să trateze „un prieten” bolnav de pneumonie. Apoi adăugă că acest prieten nu trebuia văzut de nimeni. Doctorul ezită. În lunga lui carieră medicală nu i se întîmplase încă să trateze un pacient de la distanță.

— Acest om n-are dreptul să fie văzut, doctore, insistă Ozaki.

Peste puțin timp, doctorul lasuda îi procură un medicament nou, încă inexistent în farmacii și rezervat doar anumitor cercuri. Medicamentul ajunse la Sorge prin sora me-

dicală Isii Hanako. Pentru a evita orice bănuieți, colaboratorii lui Sorge hotărâră să nu-l mai viziteze, lăsându-l în grija lui Isii.

Chelnerița de la „Rheingold“

În copilărie, Isii studiase muzică. Mai tirziu, se înscrisese la școala de surori medicale și lucrase un timp la clinica universitară din orașul ei natal, Kuroshika. Apoi se văzuse nevoită să plece la Tokio, în căutare de lucru. Muncind din greu câteva luni, în spălătoria restaurantului „Rheingold“, dar în cele din urmă norocul îi surisese: se eliberase un loc de chelneriță și papa Ketel, proprietarul restaurantului, o angajase pe Isii Hanako.

Atunci, în toamna anului 1935, Isii avea 27 ani.

Chelnerițele lui papa Ketel nu trebuiau să poarte nume japoneze, pentru a nu contrasta cu atmosfera specific germană a localului. Ce-i drept, toate acele Bertha, Ilse sau Grete aveau ochi suspect de negri și de oblici, dar știau să-și poarte cu grație costumele bavareze și să pronunțe corect „Guten Tag“ (Bună ziua) și „Was wünschen Sie?“ (Ce doriți?). Isii deveni deci Agnes și învăță o seamă de cuvinte și expresii în limba germană, pe care papa Ketel i le scriese pe o listă.

Isii-Agnes se obișnuie curind cu noua ei înfățișare și ajunsese să-i cunoască din vedere pe toți clienții obișnuiți ai restaurantului. Îl remarcă și pe bărbatul acela înalt, care de cele mai multe ori ocupa masa din colț, lângă fereastră. Uneori el se alătura societății zgomotoase a ofițerilor germani, alteleori, însă, își sorbea singur halba de bere și pleca grăbit, schiopătind ușor. Isii nu avusese încă prilejul să-l servească. Dar, într-o seară, papa Ketel îi spusese să preia mesele de lângă fereastră.

— Ai grijă în mod special de doctorul Sorge — îi atrase el atenția, arătând spre clientul de la masa din colț. E singur și pare plictisit.

Isii recurse la formula stereotipă:

— Was wünschen Sie?

— Va să zică știi germana? Atunci uite ce doresc: să stăm puțin de vorbă.

Isii nu-l înțelese și Sorge o întrebă în japoneză:

— Cum te cheamă?

— Agnes.

— Dar cum se face că o fată germană nu cunoaște limba țării sale? glumi el. Spune-mi, totuși, cum te cheamă?

— Isii.

— Acum te cred. Știi, Isii, îmi place uneori să fac lucrurile de-a-ndoaselea. În seara asta, de pildă, am chef să-ți fac un cadou, deși e ziua mea. Împlinesc 40 de ani. Nu, te rog, nu protesta. Nu se cade să mihnești pe cineva care-și serbează ziua de naștere!

Conveniră să se întâlnească a doua zi la un magazin de discuri, căci Isii îi mărturisise că-i place muzica. Sorge alegea câteva discuri de Mozart, compozitorul lui preferat, și i le oferi. Peste mulți ani, Isii avea să-și amintească de cuvintele cu care Sorge își însoțise darul:

— Ce nedreaptă e soarta! îi spusese el atunci, privind portretul lui Mozart. În loc să i se înalte un monument, a fost înmormântat în groapa comună a săracilor.

De atunci, Sorge fu văzut deseori în tovărășia lui Isii Hanako. Nu-i trebuia mult pentru a se convinge că putea să se încreadă în ea. Iar o dată cu această convingere, îi veni și ideea să-i propună postul de secretară la oficiul lui de presă. O bună bucată de timp n-o iniție însă în tainele grupului „Ramsai“.

Cînd Sorge se îmbolnăvi de pneumonie, Isii își dublă îndatoririle de secretară cu cele de soră medicală și se achită de misiune cu conștiinciozitatea care o caracteriza.

Contraspionajul japonez ciulește urechile

O singură mișcare greșită și poliția japoneză ar fi dat de urma grupului „Ramsai“. O știau prea bine atât Sorge, cât și colaboratorii lui. Și mai știau că serviciul de contraspionaj din Japonia căuta cu înfrigurare pe autorii misterioaselor mesaje cifrate lansate din cînd în cînd în eter. În una din comunicările transmise „Centrului“ în acea perioadă Sorge spunea: „Sîntem într-o totală nesiguranță, aceasta e principala noastră dificultate. Nimic nu ne acrotește împotriva intervenției poliției, la orice oră din zi sau din noapte... De aceea munca noastră e atât de istovitoare...“.

Deocamdată Sorge și oamenii lui erau în afara bănuiei (mult mai tirziu un lucrător al serviciului de contraspionaj din Japonia avea să mărturisească că primul bănuie fusese Ozaki, urmărit încă din 1939; se pare că devenise suspect după ce contraspionajul japonez aflase de divulgarea unor informații secrete din sectorul de cercetări al unei firme la care lucra el).

Și, totuși, se petrecură lucruri care siliră contraspionajul japonez să ciulească urechile.

După însănoștoșirea sa, Sorge întreprinse o călătorie în Manduriu. În această zonă, autoritățile japoneze interzisese accesul ziaristilor străini, dar nu și doctorului Sorge, agreeat de cercurile militare nipone și, în plus, cunoscut ca prieten al colonelului Ott. În timpul celor patru săptămîni cît dură călătoria, Sorge adună și transmise informații prețioase pentru „Centru“. El se convinse, la fața locului, că Japonia pregătea o agresiune împotriva Republicii Populare Mongole. Puternica armată din Kwangtung



„Centrul” ştia dinainte de tratatul între Germania fascistă şi Japonia militaristă, semnat la 25 noiembrie 1936

îşi mărise efectivul de peste cinci ori în comparaţie cu anul 1932. În zonele principalelor direcţii strategice — graniţa mongolă şi Extremul Orient sovietic — japonezii construiseră cazărmi, şosele şi căi ferate. După incidentul de la Mukden, fuseseră mobilizaţi muncitorii, ţăranii şi meseriaşii din Manciuria care, împreună cu trupele de geniu ale Armatei din Kwangtung, construiseră şosele cu o lungime totală de peste 8 000 kilometri. Diviziile japoneze masate în Manciuria îşi completaseră efectivul până la 30 000 soldaţi fiecare (dublu faţă de cel obişnuit).

Armata din Kwangtung părea un uriaş arc, încordat la maximum, care nu aştepta decât un semnal pentru a se destinde. O comunicare din Moscova încurcă însă planurile japonezilor: U.R.S.S. încheie un tratat de asistenţă mutuală cu R. P. Mongolă, garantînd astfel securitatea graniţelor acestei ţări.

Sorge putu să remarcă cu satisfacţie că, începînd din primăvara anului 1936, Armata din Kwangtung îşi încetă înaintarea spre graniţele Mongoliei Exterioare. Era lim-

pede că Japonia nu dorea în acel moment un conflict armat cu statul sovietic. Sorge jubilă. Un focar de război fusese înăbuşit. Cel puţin deocamdată.

Lui Sorge îi trebuise o lună pentru aculege, fără a da de bănuît, datele despre pregătirile de război de la graniţa Mongoliei. În schimb, întors la Tokio, află în numai cîteva minute o veste pe care se grăbi s-o transmită „Centrului”.

Colonelul Eugen Ott nu mai avea secrete faţă de bunul lui „prieten”, Richard Sorge. Într-o zi, Ott scoase din seif cîteva file bătute la maşină şi i le întinse lui Richard. Era un raport secret al colonelului Osima, ataşatul militar al Japoniei la Berlin, adresat autorităţilor militare nipone. Contraspionajul german reuşise însă să găsească cheia cifrului folosit de Osima şi să transcrie mesajul în limba germană. Ataşatul militar al Japoniei la Berlin raporta statului său major că primise vizita unui ofiţer al forţelor armate germane, care îi transmisese propunerea lui Ribbentrop privind încheierea unui pact între Germania şi Japonia. Ofiţerul german precizase că partea japoneză s-ar fi putut arăta interesată de această propunere, întrucît Armata din Kwangtung se afla în apropierea graniţelor U.R.S.S.

Sorge citi apoi răspunsul dat de şeful Marelui Stat Major nipon: autorităţile militare japoneze erau de acord cu propune-



Prințul Konoye, prim-ministru din 1937, în cea mai înaltă încredere a amicilor săi

rea și, în consecință, locotenent-colonelul Wahamatsu urma să plece la Berlin.

Și, într-adevăr, Wahamatsu se deplasă în Germania și avu convorbiri cu ministrul de Război, Blomberg.

După un timp, ambasadorul sovietic la Tokio, Smetanin, ceru precizări Ministerului Afacerilor Externe al Japoniei în legătură cu zvonurile despre un eventual tratat politic cu Germania. Nici Arita, ministrul japonez de Externe, și nici serviciul de contrainformații nu reușiră să înțeleagă cine divulgașе tratativele strict secrete dintre Germania și Japonia.

Tratatul militar-politic dintre cele două țări avea să fie încheiat la 25 noiembrie 1936, dar „Centrul” primise informațiile necesare încă înainte ca el să fi fost supus aprobării Consiliului secret al imperiului nipon. Dacă Sorge avușese grijă să informeze „Centrul”, Branko Vukelić se ocupase, la rândul lui, de difuzarea știrii în America și în unele țări europene.

„Amatorii de gustări”

Hozumi Ozaki îl cunoștea pe prințul Konoye din perioada în care acesta era doar membru al Parlamentului și director al societății științifice „Era Showa”, societate

care se ocupa cu studierea problemelor Asiei răsăritene. Erudiția lui Ozaki îl impresionase pe Konoye. În plus, prințul își făcuse socoteala că Ozaki, cronicar de politică externă la prestigiosul ziar „Asahi” și bun cunoscător al Chinei, l-ar fi putut fi de folos. De aceea, el îl admisesese în cercul său intim de prieteni care, adunați în jurul unei mese cu gustări, obișnuiau să discute ultimele știri și să comenteze noutățile politice.

Aceste întâlniri ale „Amatorilor de gustări”, cum își intitulase prințul Konoye societatea de amici, deveni pentru Ozaki o prețioasă sursă de informații. O altă sursă, nu mai puțin importantă, era Serviciul de cercetări al Companiei căilor ferate din sudul Manciuriei, unde Ozaki lucra, de puțin timp, în calitate de consultant. De fapt, acest serviciu de cercetări nu făcea decât să camufleze o vastă activitate de spionaj economic dusă de Compania căilor ferate, care întreținea legături și făcea schimb de informații cu o seamă de mari întreprinderi industriale, printre ele figurând și uzine de armament.

În 1937 prințul Konoye deveni prim-ministru, dar nu renunță la vechile lui deprinderi. El continuă să se întâlnească în fiecare miercuri cu „Amatorii de gustări”, printre care se afla și Ozaki, acum consilier al primului ministru în problemele Chinei. Această funcție îi permitea lui Ozaki să fie la curent cu unele intenții ale guvernului japonez. Astfel, el află că se definitivase, în sfârșit, planul de politică externă al guvernului Japoniei și că acest plan fusese elaborat de comun acord cu Marele Stat Major al armatei. Știrea era de primă importanță și concorda cu o altă, transmisă de Miaghi; pictorul aflate că la Direcția de planuri strategice se lucra la o uriașă machetă a Chinei. Sorge îl sfătui pe Ozaki să ezeze de calitatea lui de consilier în problemele Chinei și să-i ceară amănunte prințului Konoye.

Planul era strict secret și Ozaki nu spera ca primul ministru să îl dezvăluie. Și, într-adevăr, cînd la obișnuita întâlnire a „Amatorilor de gustări” Ozaki îi ceru lămuriri, Konoye ezită. Dar, în cele din urmă, spuse:

— Cred, totuși, că ar trebui să te pun la curent cu acest plan, Ozaki-san. Îți atrag însă atenția că e strict secret. Trece pe la minister, voi da ordin să-ți fie pus la dispoziție. Dar fără însemnări și fără comentarii!

Savurînd delicioasele fripturi *skiki*, înăbușite în bere și condimentate cu soia, conviviul dezbătută, ca de obicei, probleme de politică curentă. O frază, aruncată parcă din întâmplare de Konoye, îl puse în gardă pe Ozaki:

— Asta e, domnilor! Cine vrea să prindă un pui de tigru trebuie să pătrundă în vizuina fiarelor!

La ce făcea aluzie prințul Konoye? Era oare un avertisment?

(Va urma)

REVISTEI

MAGAZIN ISTORIC

STR. ONEȘTI NR. 5

BUCUREȘTI

PENTRU:

POȘTA CONCURSULUI

Publicăm mai jos răspunsurile exacte la concursul nostru „Cînd ? Cine ? Cum ? Unde ?”. În paranteză este indicată sursa bibliografică.

Nr. 1/1971

- 1/b (nr. 11/1970, p. 5)
- 2/c (nr. 11/1970, p. 68)
- 3/b (nr. 11/1970, p. 61)
- 4/a (nr. 11/1970, p. 20)
- 5/c (nr. 11/1970, pp. 57-58)
- 6/b (nr. 11/1970, p. 88)
- 7/a (nr. 12/1970, p. 28)
- 8/c (nr. 12/1970, p. 57)
- 9/c (nr. 12/1970, p. 14)
- 10/c (nr. 12/1970, p. 42)
- 11/c (nr. 12/1970, p. 80)
- 12/a (nr. 12/1970, p. 23)

Nr. 2/1971

- 1/c (nr. 1/1971, pp. 3 și 4)
- 2/b (nr. 1/1971, p. 23)
- 3/a (nr. 12/1970, p. 7)
- 4/b (nr. 12/1970, p. 59)
- 5/c (nr. 1/1971, p. 19)
- 6/c (nr. 12/1970, pp. 21 și 23)
- 7/c (nr. 1/1971, p. 10)
- 8/b (nr. 1/1971, p. 51)
- 9/a (nr. 1/1971, p. 24)
- 10/c (nr. 1/1971, p. 17)
- 11/a (nr. 1/1971, p. 15)
- 12/b (nr. 1/1971, p. 92)

Nr. 3/1971

- 1/b (nr. 2/1971, p. 4)
- 2/a (nr. 2/1971, p. 20)
- 3/c (nr. 2/1971, p. 41)
- 4/b (nr. 2/1971, p. 46)
- 5/b (nr. 2/1971, p. 56)
- 6/a (nr. 2/1971, p. 30)
- 7/c (nr. 2/1971, p. 14)
- 8/c (nr. 2/1971, p. 74)
- 9/b (nr. 2/1971, p. 85)
- 10/a (nr. 2/1971, p. 98)
- 11/c (nr. 1/1971, p. 54)
- 12/c (nr. 1/1971, p. 32)

Aducem la cunoștința participanților că, din cauza erorii tipografice care s-a strecurat la una dintre date, întrebarea 4 din nr. 3/1971 nu va mai fi luată în considerare.

Pînă la data de 30 aprilie a.c. au sosit la redacție peste 26 000 plicuri, conținînd răspunsurile la concurs. Este evident că, în asemenea condiții, confirmarea primirii lor — cerută de unii participanți — devine imposibilă. De altfel, revista noastră nu și-a luat niciodată vreun angajament în acest sens.

Mulțumim tuturor celor care ne-au adresat cuvinte de apreciere în legătură cu inițierea concursului.

Tragerea la sorți va avea loc în ziua de duminică 6 iunie a.c., orele 11 a.m., în sala de conferințe a Muzeului de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România, Șoseaua Kiseleff nr. 3, intrarea prin B-dul 1 Mai.

Juriul alcătuit din cunoscuți istorici, va

fi prezidat de profesor universitar, doctor docent Dumitru Tudor.

Lista cu cîștigătorii premiilor va apare în numărul 7 (52), iulie 1971, al revistei.

PREMIILE

ce se vor acorda cîștigătorilor
CONCURSULUI

- 2 PREMII I : cite un televizor „Venus-4”
- 2 PREMII II : cite un aparat de radio portativ, „Mamaia” sau „Albatros”
- 3 PREMII III : cite un aparat de radio „Carmen-4”
- 4 PREMII IV : cite un aparat foto „Beirrette” sau „Ceaika”
- 4 PREMII V : cite un aparat foto : „Smena-8” sau „Liubitel-2”
- PREMIUL VI : 35 abonamente pe 12 luni la revista „Magazin istoric”
- PREMIUL VII : 50 abonamente pe 6 luni la revista „Magazin istoric”



In drum spre Bretania, Carol VI are prima criză de nebunie. Până la moarte, zilele i se vor scurge într-o dulce sihăstrie.

POVEȘTI DESPRE CĂRȚILE DE JOC:

Neiscusita, dar fermecătoarea zăbavă a lui Carol VI

DAN A. LĂZĂRESCU

Puțini din cei care au năravul să facă neiscusită zăbavă — cum spune cronicarul — cu jocul de cărți, știu că fiecare figură are numele său: regii se numesc David (pică), Carol (cupă), Cezar (caro) și Alexandru (treflă) și, în aceeași ordine, reginele: Pallas, Iudita, Rahela și Argina; iar valeții: Hogier, Lahire, Hector și Lancelot. Deslușirea semnificației acestor nume ne duce departe, spre splendorile turburi ale feudalității. Căci denumirile nu sînt întimplătoare.

Antichitatea și evul mediu timpuriu n-au cunoscut jocurile de cărți, care au fost probabil aduse din India, prin sec. XIV. Pînă în secolul trecut însă, originea cărților de joc și povestea figurilor de pe ele erau legate de o legendă al cărei cadru istoric este absolut autentic.

Casa de Valois, prin diversele ei ramuri, a domnit în Franța între 1328 și 1589, „binecuvîntînd” țara cu un șir întreg de regi, unii mai buni, alții mai nevolnici. Carol VI (1380-1422) n-avea decît doisprezece ani cînd, murindu-i tatăl (Carol V), i-a urmat la tron; tînarul suveran părea merit celor mai înalte destine. Din porunca înțeleptului său părinte fusese educat de Philippe de Mézières, cavalier renumit și obsedat de ideea de cruciadă, căruia marele istoric de talie europeană Nicolae Iorga i-a închinat teza de doctorat.

Franța era prosperă. Primejdia engleză fusese, încetul cu încetul, îndepărtată. La Londra domnea acum un copil de zece ani, Richard II. Burghezii răzvrățiți din Flandra fuseseră, în cele din urmă, înfrinți. Această victorie stîrnise mare entuziasm printre nobili, care simțindu-și amenințată supremația pe cîmpurile de luptă, se temuseră să nu-și piardă privilegiile sociale și politice.



Pallas — dama de pică ?

La curtea Franței se țineau lanț petrecerile, balurile, mascaradele, întrecerile cavaleresti. Dar tocmăi atunci, tânărul rege, căsătorit de curând cu Isabeau, frumoasa principesă bavareză, înnebuni. În 1392, pornind într-o expediție spre Bretania și străbătând cu însoțitorii săi codrul de lângă Le Mans, se ivi înaintea sa un om cu barba lungă, înveșmântat numai în cămașă, cu picioarele goale și, apucându-i calul de dirlogi, strigă: „Întoarce-te, Măria Ta, căci ești trădat !” Carol VI își trase sabia și se năpusti asupra ostașilor săi, lovind în dreapta și în stînga, încercînd să-l omoare chiar pe fratele său, ducelui Ludovic de Orléans. Boala se agravă un an mai târziu, cînd veni la un bal deghizat în sălbatic și i se aprinde mantia.

Între unchii și fratele lui izbucni o nesfîrșită dispută pentru regentă. Bietul Carol VI, ținut sub pază într-un iatac ferecat, trecea de la izbucniri îngrozitoare de violență, în cursul cărora voia să ucidă pe cine-i ieșea în cale (chiar, și mai ales, pe regină !) — la stări de totală prustrație.

La curte trăia pe atunci un „scutier al grajdurilor”, pe nume Oudin de Champdivers, un nobil din țara Burgundiei. Acest Oudin avea o fată, Odette, pe cît de frumoasă pe atît de blîndă și de cuminte.

Cum a ajuns Odette în preajma regelui nebun, nu se știe. Poate că tinăra fată, din inițiativă personală, voise să se devoteze unei pricinii înalte și plăcute lui Dumnezeu. Regina Isabeau se învoi ca Odette să fie adusă în iatacul regal.

Carol fu fermecat de blîndețea și de nevinovăția copilei, pe care curînd curtenii n-o mai numiră decît „la petite reine” — micuța regină; suveranul nu se mai putea lipsi de

rioase povești de dragoste fusesse... jocul de cărți.

Pentru cei doi îndrăgostiți de rang înalt se zugrăviseră cele mai frumoase cărți cu puțință, într-o epocă în care gravurile (acele *enluminures* ce îmbogățesc manuscrisele, cărțile de rugăciuni etc. ale timpului) atinseseră culmea măiestriei. Și, pentru a-i da regelui iluzia nevinovată că ispitește norocul alături de mării săi înaintași pe tronurile lumii, cei mai mari maestri ai curții și ai Franței s-au gîndit să dea fiecărei figuri cîte un nume glorios. În chip firesc, le-a alunecat mintea către cei nouă viteji legendari.

Moralizînd vitejia pe cîmpul de luptă și condamînd folosirea forței brute, literatura evului mediu a făurit modele de cavaleri ireproșabili, pe care tinerii s-au străduit să le imite pentru a cîștiga astfel înalta prețuire a suzeranilor lor și a doamnelor. Din fiecare din cele trei izvoare principale — biblie, elin și roman — care au inspirat cultura veacului medieval mijlociu, au fost aleși cîte trei reprezentanți și trans-



Craiu de treasă : Alexandru Macedonul (carte de joc ce a aparținut lui Carol VI. Biblioteca Națională din Paris)

prezența ei, asculta orice-i spunea și nu mai avea crize de furie; ca răsplată îi dădu în dar numeroase moșii și castele. Astfel își irosi tinerețea frumoasa Odette, pînă în 1422, cînd regele nebun — prizonier al ginelei lui său, Henric V al Angliei — muri. Vreme de cincisprezece ani, Carol VI nu îngăduise nimănui să le tulbure singurătatea. Secretul trăinicieii acestei miste-

Iată un valet dintr-un pachet de cărți de joc din 1466



formați în astfel de modele. S-au ales așadar trei eroi ai antichității biblice: Iosua, David și Iuda Macabeul; trei eroi ai antichității eline: Hercule, Hector Troianul și Alexandru Macedonul. Cît despre eroii Romei — socotindu-se că moștenirea ei ar fi fost transmisă Occidentului prin epopeea suveranului franc Carol cel Mare — acesta din urmă a devenit, alături de Cezar și Pompei, reprezentant de frunte al vitejilor romani. Sub influența ciclului de legende celtice, regele Artur — eroul legendar al rezistenței celților romanizați împotriva cuceririi anglo-saxone — a luat locul lui Pompei. În unele versiuni, însuși Cezar a fost înlocuit prin vestitul erou al primei cruciade, Godefroy de Bouillon.

Nimic mai interesant — și mai semnificativ pentru mentalitatea culturală și morală medievală — decît să urmărim evoluția și diversificarea, pe modele, a „temeiilor celor nouă viteji“, răspîndită pe scară mare în multe țări ale continentului (Franța, Anglia, Castilia, Portugalia, Țările de Jos, Polonia, Boemia și Ungaria; în Italia însă este aproape ignorată, căci influența bizantină și arabă au deschis aici imaginației cavaleriste alte perspective).

În 1312 (în poemul, cunoscut în acea vreme, *Păunul*, compus de Jacques de Longuyon) apar pentru

întia oară cei nouă viteji. De la acea dată, „tema celor nouă viteji“ — cu frecvente variații de nume — apare foarte des în literatura și arta medievală.

Înainte de a ajunge să inspire figurile cărților de joc, cei nouă viteji au fost obiectul a nenumărate reprezentări artistice, pe tapiserii, stampe xilografice, tablouri, ilustrații de manuscrise etc. Cîrînd s-a ajuns la o tipizare a figurilor lor convenționale; li s-au atribuit și însemne specifice, descrise încă din 1336 în *Cronica de la Valenciennes*.

În sfîrșit, în cinstea lor s-a scris, în sec. XV, un roman al cărui autor a rămas anonim, în care apar și cele nouă eroine corespunzătoare: cinci regine ale amazoanelor, pomenite de izvoarele antice: Menalipe, Lompedo, Oritia, Pentesilea și Ipolita, soția lui Tezeu. Apoi Semiramis, Tomiris, Deifila și Creuza, din mitologia greco-orientală.

În cursul războiului de o sută de ani, unii scriitori au simțit nevoia să modifice lista incluzînd-o, de pildă, și pe Ioana d'Arc.

Renașterea și umanismul au pus capăt cultului cavaleresc al celor nouă viteji. Și totuși, din cînd în cînd, tema revine ca o pioasă aducere-aminte a cavalerismului apus. O regăsim și la Shakespeare, în comedia sa *Zadarnicele chinuri ale dragostei*, cu acțiunea plasată la curtea de la Nerac a re-

gei Navarei, *Henric III*: în cadrul unei reprezentații de curte își fac o apariție solemnă și ridiculizată, cei nouă viteji: *The Nine Worthies*.

Singurătatea și capriciile unui rege nebun au făcut ca imaginea unora dintre cei nouă viteji să dăinuiască, prin tradiție, tipărite pe cărțile de joc.

Cei patru regi poartă numele (care la anumite mărci de cărți de joc apare scris într-un colț) a patru suverani aflați printre cei nouă viteji; un al cincilea, Hector, nefiind suveran, și-a dăruit numele valetului de caro. De remarcat faptul că Hector, personificare a vitejiei stăpînite de înțelepciune și de dragostea de țară, a fost selectat printre viteji, în dauna lui Ahile, viteazul prea robît capriciilor personale și prea infatuat. Doi valeti poartă numele a doi viteji suplimentari: Hogier (sau Ogier) lă *Danols* și Lancelot-du-Lac, iubitul reginei Guinevara, soția regelui Artur. Al patrulea, cel de cupă, numele unui viteaz cavaler francez din veacul XV: La Hire, tovarășul de luptă al Ioanei d'Arc. Iar reginele poartă numele a două zeițe din panteonul elenic: Pallas și Argine sau Iunona, protectoarea cetății *Argos*; al venerabilei Rahela din Biblie, și al Iuditei, cea care, spre a-și mîntui cetatea, Babelul, i-a tăiat capul lui Holofern.

ABONAMENTUL DV. LA REVISTA „MAGAZIN ISTORIC“!

Asigurați-vă din timp primirea în continuare a revistei! Modalitatea vă este cunoscută: achitați contravaloarea abonamentului la oficiile P.T.T., factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi, instituții și de la sate. Este singura modalitate, pentru fiecare dintre dv., de a avea colecția completă, întrucît redacția nu dispune de exemplarele solicitate frecvent de cititori în urma epuizării numerelor publicației.

Mari cataclisme naturale ale istoriei



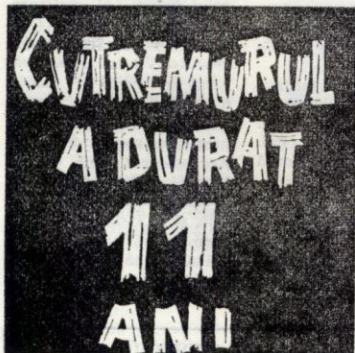
Mississippi își are izvorul în nordul statului Minnesota, străbate apoi regiunea lacurilor glaciare și își continuă drumul său de 3730 km pentru a se vărsa în golful Mexic

Printre cataclismele naturale, de mari proporții, înregistrate de istorie, se numără și cel produs în 1811 în valea fluviului Mississippi — cunoscutul Old Man River („Taica fluviu”), cum i se spune în cîntecele folclorului negru american. Răscolind vechi arhive prăfuite, istoricul Blake Klark, de la Universitatea din Washington, a reușit să reconstituie tragicele evenimente petrecute cu mai bine de un secol și jumătate în urmă.

Gurile iadului

Pentru cei 800 locuitori ai orașelului New Madrid — situat pe malul fluviului Mississippi, la marginea statului Missouri — ziua de 15 decembrie s-a scurs liniștită. Deși vremea a fost posombrită, pescarii au ieșit cu bărcile la pescuit, iar vînătorii au cutreierat ca de obicei pădurile, în căutare de căștori și nutrii. Seara, cei cîțiva zeci de locuitori de origine franceză s-au dus la un bal, iar restul populației s-a culcat devreme, ca în celelalte zile. Pe cerul limpezit a apărut strălucitor craiul nou.

Dar pe la ora 2 după miezul nopții, o violentă zguduitură trezi toată lumea din somn. Casele se clătinară de parcă s-ar fi îmbătat, mesele și scaunele se izbiră de pereții încăperilor, acoperișurile trosniră, împrăștiind în jur o ploaie de olane. Însăpăimîntați, bărbații, femeile și copiii dădură buzna afară, rostogolindu-se, căci sub picioarele



ANA FLORESCU

lor pământul sălta ca o mare pe timp de furtună. Cutremurele, cu o durată de câteva secunde, se succedau la intervale de două-trei minute.

Com la o jumătate de oră după primul soc, o buibură asurzitoare sfulse văzduhul. Nări neguri de vapori de sulf învălură se-cera subire a lunii, cutundind oraşul în-tro bezăă întreagăată doar de fulgerele ce brazădu cerul. Vaporii de sulf ieşeau din crăpăturile ivite brusc în sol, ca nişte guri ale iadului, prin care fişneau şi cărbuni încinşi.

Bătrînul fluviu
face cale-ntoarsă

Revărsatul zorilor nu puse capăt cataclismului. La lumina tulbură a dimineții părintul continuă să înecăcă la intervale scurte, de parcă un gigantic fior i-ar fi încrețit scorta. Casele se năruiau și icopaci pădurilor din vecinătate cădeau „ca niște soldați la atac, secerăți de focul inamicului” — după cum a povestit un martor ocular.

Pe neașteptate, o colină scundă se despică cu un zgomot infernal, în timp ce fantastice ființe arzeiene, apărute pe povârnișuri, zvîrleau în văzduh nisip amestecat cu apă clocotită. De jur împrejur, în sol se căscară fisuri adânci și late. Una dintre ele înghiți casa negustorului A. N. Dillard, în a cărei pivniță se găseau aproape opt sute tone de fontă.

Seismul se propagă de-a lungul bazinului fluviului Mississippi, spre nord și spre sud, semănând panica pînă în Canada. La Washington, oamenii își părăsiră în grabă locuințele; la fel făcură și cei din statele Ohio, Tennessee, Kentucky și Missouri. În Georgia și Carolina de Sud, coșurile de pe acoperișuri se rostogoliră, în Virginia clopoțele începură să bată singure iar ceasurile de pe turnuri se opriră. Cutremurul fu resimțit pînă în statele Indiana și Massachusetts, la mii de kilometri depărtare de New Madrid.

Fluviul Mississippi căpătă o înfățișare din ce în ce mai amenințătoare. Nimeni nu-și amintea să-l fi văzut vreodată atât de furios: apele lui fierbeau, amestecându-se cu miul răscolit din fundul albiei și mușcind sălbatec din maluri.

La aproximativ o oră după cutremurul de la New Madrid, se produce un fenomen rămas pe veci înscris în legendele sudului Statelor Unite : colosalele forțe generate de presiunile intraterestre explodază în albia fluviului, ridicând o barieră ce se întinde de la un mal la celălalt. Izbindu-se cu violență de acest dig, apa fu împinsă înapoi și valuri uriașe începură să se propage în amonte. În memoria localnicilor se întipări astfel imaginea unui Mississippi curgând în sens invers.

Firmin La Roche — vălstar al unei familii de origine franceză, stabilită de mult la New Orleans — tocmai se afla la St. Louis, unde încerca blănuri pe unul din cele trei vase ale sale. Mărturia lui a rămas consemnată în documentele vremii : „s-a ridicat un val nemeipomnit de înalt, așa cum nu văzusem vreodată nici măcar pe mare. Văsul meu a fost aruncat în amonte fluviului la o distanță de aproape doi kilometri.”

Apele împinse în sens invers se revărsară pe ambele maluri, inundația atingând în unele puncte o înălțime de 12 metri. Când Mississippi reveni în matca lui, numeroase nave fluviale, bărci și șalupe rămaseră risipite în mijlocul ogoarelor sau aruncate pe acoperisurile caselor.

Una dintre insulele situate în albia fluviului adăpostea de mult un cuib de pirai. Aciuați acolo, bandiții pindeau vasele care transportau mărfuri și le atacau noaptea, avind o flotilă de vreo cincisprezece sulupe. Dar valul care veni în susul Mississippiului nimici vătura de apă dulce: a doua zi dimineața, insula nu mai exista. Din foștii ei locuitori și șalupele lor nu mai rămase nici urmă.

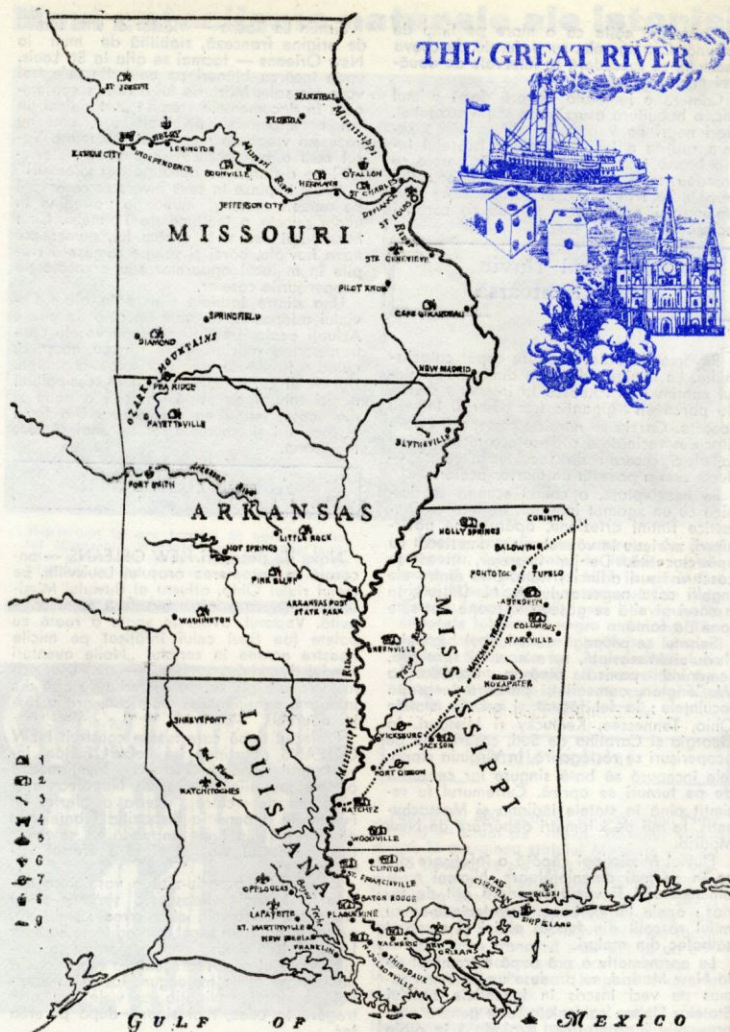
Aburul contra apei

Nava de pasageri NEW ORLEANS — ancorată în apropierea oraşului Louisville, pe malul riului Ohio, afluent al fluviului Mississippi — trecu printr-o aventură puţin obişnuită. Vaporul, avînd la spate o roată cu palete (de tipul celui înfăţişat pe micile noastre ecrane în serialul „Noile aventuri ale lui Huckleberry Finn” — n.r.) era primul vas care plutea, pe cursurile de apă din interiorul continentului american, graţie forţei aburului.

Proiectul după care fusese construit NEW ORLEANS aparținea lui Robert Fulton, inventatorul vaporului. Istoria menționează printre greseliile comise de Napoleon respingerea de către acesta a ofertei lui Fulton de a pune la dispoziția Franței cea dintâi navă din lume capabilă să se miște fără concursul vântului și fără efortul visajilor.

Construcția propriu-zisă a vasului se datorează lui Nicholas Roosevelt, strămoș al lui Theodore Roosevelt, care avea să devină, peste aproape un secol, președintele Statelor Unite. Fulton și Roosevelt exploatau ca asociați vaporul care reprezenta o senzațională noutate pe acele meleaguri, locuinții sceptici preferând navigația cu vîle sau prin tragere la edec, mai sigure, după părerea lor.

Cutremurul din noaptea de 15 spre 16 decembrie a fost simțit cu violență și la Louisville. Nicholas Roosevelt, care se afla la bordul frumosului său vas, crezu că visurile i se vor năru, asemenea caselor de pe țarm. NEW ORLEANS, cu lanțul ancorei rupt, fu tirat de apele spumeginde ale riu-



Legendă: 1. Vechi așezări; 2. Plantații; 3. Localități întemelte de pionieri; 4. Drumuri deschise de pionieri; 5. Porturi; 6. Așezări cu localnici de origine franceză; 7. Localități înscrise în istoria Războiului Civil; 8. Forturi; 9. Rezervații pentru indieni.

lui Ohio, și aruncat, citeva ore mai târziu, în cazanul clocotitor al fluviului Mississippi. Zile în șir vaporul se lăsa purtat de furia valurilor, asemenea vasului fantomă al Olan-dezului zburător, neavînd unde acosta deoarece cheiurile tuturor porturilor pieriseră în cursul cataclismului.

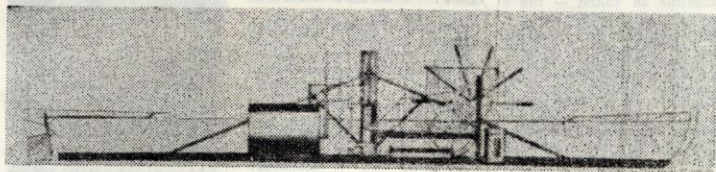
În această călătorie de coșmar, pasagerii de pe NEW ORLEANS crezuseră în multe rînduri că le sosise ceasul cel de pe urmă. Punctele de reper de pe Mississippi dispăru-să cu desăvîrsire după trecerea valului în amonte. Malurile fuseseră rupte: copaci enormi, cu trunchiul de aproape un metru în diametru, amenintau să sfărîme fragila roată a lui NEW ORLEANS, iar virtejuri puternice voiau parcă să soarbă vaporul în pîniile lor ucigăse.

Dar forța aburului se dovedi superioară forței apei. Majoritatea vaselor cu rame sau trase la edec naufragiaseră împreună cu pasagerii și marfa pe care o duceau, dar NEW ORLEANS reuși să treacă cu bine prin toate pericolele. Cîrmaciul navei utiliză cu iscusință posibilitățile de manevrare oferite

de teama să nu fie îngropați sub dărîmături.

Pămîntul crăpă de-a lungul unor terase orientate spre direcția est-vest. Sute de oameni dispăru-ră în șanțurile fără fund deschise brusc sub picioarele lor. Spre a se apăra de primejdie, supraviețuitorii tăiau de la rădăcină copaci înalți, îi așezau în unghi drept față de direcția crăpăturilor și, în clipa cînd începea seismul, se întindeau pe trunchiuri, cuprinzîndu-le strîns cu brațele și picioarele. Mulți își făceau culcușuri scobite în arbori, instalîndu-se acolo de cum se lăsa întunericul. Fluviul Mississippi continua să se frămînte împreună cu scoarta terestră. În diferite puncte ale cursului său își croi o nouă albie, acoperind definitiv o bună parte din orașul New Madrid.

Seria seismelor nu se întrerupse pînă în martie 1822, ceea ce determină pe localnici să afirme ulterior că durata cutremurului a fost de unsprezece ani. Pe zeci de mii de kilometri pătrați topografia solului suferi modificări radicale. O fișie de pămînt lungă



de roata de la pupă și evită capcanele fluviului dezlănțuit.

Cînd sosiră la New Madrid, echipajul și pasagerii de pe NEW ORLEANS fură întîmpinați cu aclamații. Fulton și Roosevelt reușiseră să demonstreze superioritatea vaporului într-un mod mult mai convingător decît speraseră vreodată.

Vas cu roată proiectat de Fulton — Muzeul Marinei, Paris

1874 seisme în 13 săptămîni

Din ziua de 16 decembrie, seismele devin- nă aproape cotidiene și continuă luni în șir cu aceeași frecvență. La 27 ianuarie 1812 și apoi la 5 februarie, zguduitorile fură la fel de violente ca în prima noapte.

În prima perioadă, care se întinse de-a lungul a 13 săptămîni, avură loc 1874 cutre-mure, dintre care opt atinseseră intensitatea maximă. Șocurile se produceau în suite de cîte patru-cinci, cel dintîi fiind de obicei mai puternic decît celelalte și survenind, cu rare excepții, în perioadele de lună nouă sau lună plină. La New Madrid și în așeză- rile din împrejurimi nimeni nu mai îndrăznea să doarmă în casă. Două ierni de-a rîndul locuitorii se adăpostiră în hambarele de pe cîmp și în corturi de coajă de copac,

de aproape 25 km se înălță cu 6-8 metri deasupra nivelului ei anterior, formînd așa-numitul Dom de la Tiptonville.

Dar cea mai spectaculoasă transformare a reliefului avu loc în statul Tennessee, nu departe de matca fluviului Mississippi. O zonă mlăștinoasă, alimentată de citeva zeci de pîraie, se scufundă dintr-o dată cu aproape patru metri, în vreme ce regiunea din jurul ei se ridică cu 2-3 m. Apa adusă de pîraie formă cu timpul lacul Reelfoot, care astăzi măsoară 17 km lungime și 5 km lățime.

După aprecierea geologilor, seismele din 1811-1822 s-au datorat mișcărilor scoartei terestre pe traseul faliei care se găsește în bazinul Mississippi: presiunile provocate de răcirile din interiorul pămîntului au dus pro- babil la deplasările unor colosale mase de roci subterane. Cutremurele și revărsările care au urmat s-au înscris printre cele mai înspăimîntătoare catastrofe naturale înre- gistrate de istorie.

9 MAI 1945 — 9 MAI 1970, Editura Militară, 1970. În carte sînt înmănușate comunicările prezentate la Sesiunea științifică consacrată sărbătoririi a 25 de ani de la victoria asupra fascismului — sesiune organizată de Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și de Academia Militară. Purtînd semnătura unor reprezentanți marcanți ai unor institute de istorie militară și academii din țara noastră, din Uniunea Sovietică, Franța, Republica Populară Polonă, Republica Socialistă Federativă Iugoslavia, Austria, Republica Socialistă Cehoslovacă, Italia, Republica Populară Bulgaria, Republica Populară Ungară, materialele cuprins în volum — rod al unei bogate documentări și al unei analize atente a faptelor — reușesc să dea, în perspectiva unui sfert de veac de la desfășurarea evenimentelor, o imagine veridică, bogată și semnificativă a efortului depus de forțele antifasciste pentru zdrobirea Germaniei hitleriste. În acest cadru complex, aportul țării noastre la obținerea victoriei se distinge cu deosebită claritate.

REPREZENTANȚELE DIPLOMATICE ALE ROMÂNIEI, vol. II. Autori: Mireea Malița, Vasile Dumitrescu, D. Berindei, C. Velichi, D. Rosenzweig, N. A. Nicolescu, E. Campus, N. Copolu, V. Nețea, I. M. Oprea, V. Urum, G.G. Potra, N. Turturea, V. Moisuc, N. Corivan ș.a. Editura Politică, 1971.

Volumul II al substanțialei lucrări, unice ca profil în literatura de specialitate, inițiate de Editura Politică, analizează perioada de construcție și dezvoltare a raporturilor diplomatice ale țării noastre cuprinsă între anii 1911-1939, dar mai ales în epoca interbelică. Este vorba de o culegere de studii privitoare la înființarea reprezentanțelor diplomatice românești într-o serie de țări, însoțită de două anexe privind ministrii de Externe români între 1900 și 1939 și primii reprezentanți diplomați străini în România (misuni diplomatice create între 1900 și 1939). Materialele acumulate pot constitui însemnate puncte de pornire

pentru o viitoare istorie a diplomației române.

ROMANIA, Editura Meridian, 1970. Publicat în patru limbi (franceză, rusă, engleză,



spaniolă). O schiță succintă a istoriei României, bogat ilustrată (78 p., 83 figuri), de un interes deosebit pentru cititorii străini.

DOCUMENTE PRIVIND PROBLEMA TARĂNEASCĂ DIN OLTEA ÎN PRIMELE DOUĂ DECENII ALE VEACULUI AL XX-LEA, vol. II (1911-1920). Editura Academiei R.S.R., 1970. Volum întocmit de Luchian Deaconu, Vladimir Olăscu și Ileana Petrescu, publicat sub egida Centrului de Științe Sociale Cralova al Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România.

Radu Popa: **ȚARA MARAMUREȘULUI ÎN VEACUL AL XIV-LEA**. Editura Academiei R.S.R., 1970. Volum publicat sub egida Institutului de Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice. Cu o prefață de Mihai Berza.

Serban Papacostea: **OLTEA SUB STĂPINIREA AUSTRIACĂ**, Editura Academiei R.S.R., 1971.

N. Grigoraș: **CURTEA ȘI BISERICA DOMNEASCĂ DIN IAȘI**, Editura Meridian, 1970.

Scarlat Porcescu: **BISERICA EPISCOPALĂ DIN ROMÂNIA**, Editura Meridian, 1970.

Marcel Drăgotescu: **PALATUL CNEZILOR ȘI MĂNĂȘTIREA DURAU**, Editura Meridian, 1970.

Mihail Sadoveanu: **VIATA LUI ȘTEFAN CEL MARE**. Cu o scurtă introducere de Dumitru Almas, Editura Meridian, 1970.

S. I. Gărlău: **TUDOR VLADIMIRESCU. VIATA ȘI FAPTA SA**, Editura Enciclopedică Română, 1971.

Paul Simionescu: **PETRU RAREȘ. DOMNUL ȘI VREMEA SA**, Editura Enciclopedică Română, 1970.

Dumitru Almas: **PETRU VOIEVOD RAREȘ**, Editura Meridian, 1970.



Marcel Drăgotescu, Dumitru Birlădănu: **MONUMENTE ISTORICE DE PE VALEA BISTRITELI**, Editura Meridian, 1970.

M. Davidescu: **MONUMENTE MEDIEVALE DIN NORD-VESTUL OLTEAIEI**, Editura Meridian, 1970.

Manole Neagoe: **NAPOLEON**, Editura Meridian, 1970.



Vasile Cucu, Marian Ștefan : **GHD-ATLAS AL MONUMENTELOR ISTORICE**, Editura Științifică, 1970.

O prezentare selectivă, pe județe, a celor mai importante monumente istorice din România.



D. Protase : **RITURILE FUNERARE LA DACI SI DACO-ROMANI**, Editura Academiei R.S.R., 1971.

Gheorghe Matei : **DEZARMAREA IN CONTEXTUL PROBLEMELOR INTERNATIONALE SI ATITUDINEA ROMANIEI (1919-1934)**, Editura Academiei R.S.R., 1971. Abordând o sferă de probleme care figurau pe agenda vieții internaționale în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale, lucrarea reliefează atitudinea și rolul țării noastre în dezbaterile și tentativele ne-finalizate de soluționare a



chestiunii dezarmării. Datele istorice prezentate, dintre care unele inedite, se bazează pe materialele aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Ex-

terne al R.S.R., completate cu materiale din alte arhive — române și străine — și din mari biblioteci.

Aurel A. Roman : **TERRA IN FLACĂRI**, Editura Enciclopedică Română, 1971. Cartea lui Aurel Roman reface un itinerar istoric al cărui punct de plecare coincide cu sfârșitul primului război mondial și se încheie cu victoria antifascistă. Folosind o bogată documentare, autorul selectează momente semnificative din istoria țărilor beligerante, pentru a urmări în prim plan ascensiunea, apogeul și distrugerea hitlerismului.

Dinamica relațiilor interne și internaționale este urmărită cu minuțioase referiri la poziția României, evidențindu-se însemnătatea rezistenței antifasciste în țara noastră, semnificația actului istoric de la 23 August și a contribuției românești în războiul antihitlerist.

Gh. Pană : **260 DE ZILE IN FAȚA MORȚII**, Editura Militară, 1970. „...Un fulger negru și un tunet prelung au înflorât întreaga lume... Groază, cenușă, lacrimi... Și apoi?... Împreună cu neamul meu, la cea mai mare și mai dreaptă luptă : pe un drum lung — de la țărmul Mării Negre și până în mijlocul Europei — timp de 260 de zile, în dramatice și înfricoșătoare dialoguri cu moartea, drum cîrmăcit, drum de foc, încheiat cu triumful vieții.

Iată cartea mea !” Cu aceste cuvinte își prezintă autorul lucrarea, apărută în cadrul memorialisticii de război ce ajută la înțelegerea sensului maioral al participării armatei române la războiul antihitlerist.

Mihai Fătu, Ion Spălațelu : **GARDA DE FIER. ORGANIZAȚIE TERORISTĂ DE TIP FASCIST**, Editura Politică, 1971.

Apariția, evoluția și dispariția Gărzii de Fier, factorii care au generat și au facilitat existența acestei principale agenturi hitleriste în țara noastră, o serie de trăsături și tendințe care au caracterizat-o, raporturile ei cu fascismul internațional. Menționăm, dintre capitolele lucrării : Antecedente și ucenicii ; Discipolul își întrece mentorul ; Ce acopereau cămășile verzi ; Impotrivă primejdiei fasciste — Front popular antifascist ; Cu „echipele morții” spre putere ; Contralovitura regală ; Cursa pentru „căpitănie” etc.

Die Bobaoian : **PAȘAPORT PENTRU INERN — HALUCINANTA AVENTURĂ A**

STUPEFIANTELOR, Editura Politică, 1971. Mai mult decât un simplu dosar asupra uneia dintre problemele de cea mai mare gravitate pentru o mare parte din lumea neosocialistă, studiul lui D. Bobaoian pune la îndemina cititorului o investigație și o documentație istorică extrem de utilă.

B. F. Porșnev : **FRANȚA, REVOLUȚIA ENGLEZĂ ȘI POLITICA EUROPEANĂ LA JUMĂTATEA SECOLULUI XVII (FRANTHA, ANGLISKAIA REVOLUTIIA I EVROPEISKAIA POLITIKA V SEREDINE XVII V.)**, Izdatelstvo „Nauka”, Moscova, 1970.

Reputatul medievist sovietic dă o pătrunzătoare analiză a relațiilor dintre Franța monarhiei absolute și Anglia revoluției burgheze, în contextul european caracterizat prin sfârșitul războiului de 30 de ani.

LUPTĂTORI GERMANI DIN REZISTENȚĂ 1933-1945. BIOGRAFII ȘI SCRISORI (DEUTSCHE WIDERSTANDSKÄMPFER 1933-1945, BIOGRAPHIEN UND BRIEFE), Ed. Dietz, Berlin, 1970, 2 vol.

O culegere de mărturii emoționante despre viața și activitatea luptătorilor antifasciști germani.

Pierre Cintas : **MANUAL DE ARHEOLOGIE PUNICĂ (MANUEL D'ARCHEOLOGIE PUNIQUE)**, Ed. A. et. J. Picard, Paris, 1971, vol. I.

Lucrarea unui reputat specialist, care confruntă informațiile oferite de literatura antică cu acelea aduse de arheologie ; pe baza lor, el stabilește o cronologie sigură a începuturilor celei mai însemnate colonii feniciene — Cartagina. Un spațiu întins este acordat și datelor arheologice furnizate de către alte așezări feniciene ale Mediteranei occidentale.

Robert Boutruche : **SENIORIE ȘI FEUDALITATE. VOL. I. — PRIMA EPOCĂ A LEGĂTURILOR DE LA OM LA OM ; VOL. II. — APOGEUL — SECOLELE XI-XIII (SEIGNEURIE ET FÉODALITÉ. VOL. I — LE PREMIER ÂGE DES LIENS D'HOMME À L'HOMME ; VOL. II — L'ÂPOGÉE — XI^e — XIII^e — SECLÉS)**, Ed. Aubier, Paris, 1968-1970. (Collection historique dirigée par Paul Lemerle).

Problemele fundamentale ale societății feudale apusene sînt tratate în cele două volume de unul din cei mai eminenți medievisti francezi. Organizarea domeniului și raporturile feudale — elementele cheie ale societății medievale — se află în centrul atenției acestei lucrări.

Jacques Heurgon : **ROMA SI MEDITERANA OCCIDENTALA PINA LA RAZBOAIELE PUNICE (ROME ET LA MEDITERRANEE OCCIDENTALE JUSQU'AU X GUERRES PUNIQES)**, Presses Universitaires de France, Paris. (Nouvelle Clio, 7).

Inceputurile Romei și spectaculoasa ei dezvoltare pînă în vremea marii confruntări cu Cartagina alcătuiesc obiectul acestei noi sinteze, în care documentația cea mai vastă se îmbină cu expunerea concisă. O atenție deosebită este acordată de autor instituțiilor Romei republicane.

Paul Garelli : **ORIENTUL APROPIAT ASIATIC. DE LA INCEPUTURI PINA LA INVAZIILE POPOARELOR MARI (LE PROCHE-ORIENT ASIATIQUE. DES ORIGINES AUX INVASIONS DES PEUPLES DE LA MER)**, Presses Universitaires de France, Paris. (Nouvelle Clio, 2).

Cele mai recente rezultate ale investigațiilor în domeniul primelor civilizații din Orientul Apropiat alcătuiesc obiectul acestei sinteze de informație rapidă și comodă. O vastă bibliografie și o expunere asupra stadiului actual al cercetărilor sporesc valoarea lucrării.

Marcel Pacaut : **STRUCTURILE POLITICE ALE OCCIDENTULUI MEDIEVAL (LES STRUCTURES POLITIQUES DE L'OCCIDENT MEDIEVAL)**. Armand Colin, Paris. (Collection U, Série „Histoire médiévale” dirigée par Georges Duby).

Cunoscutul istoric al gândirii politice medievale — Marcel Pacaut — oferă o vedere de ansamblu, accesibilă și nepecialiștilor, asupra istoriei politice a societății feudale din vremea regatelor barbare și pînă la apariția statelor moderne.

Jean Vidalenc : **SOCIETATEA FRANCEZA DE LA 1815**

LA 1848 — POPULAȚIA RURALA (LA SOCIÉTÉ FRANÇAISE DE 1815 A 1848 — LE PEUPLE DES CAMPAGNES), Edition Marcel Rivière, Paris, 1970.

Cercetare adîncită asupra condițiilor de viață rurală în Franța post-revoluționară, care pune în lumină existența precară a țaranului francez.

László Váradi : **ULTIMUL SECOL AL PANONIEI 376-476 (DAS LETZTE JAHRHUNDERT PANNONIENS 376-476)**, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1969.

Sprijinit pe analiza minuțioasă a izvoarelor, autorul înlătură obscuritatea care învăluia ultimul secol de istorie a Panoniei romane. Cartea lui László Váradi devine o lucrare de referință pentru istoria Imperiului roman târziu și pentru epoca de început a migrației popoarelor.

Fernand Benitez : **PRIMI MEXICANI (LES PREMIERS MEXICAINS)**, Gallimard, Paris, 1970.

Largă frescă a societății mexicane la începuturile erei coloniale, pe temeiul unei aprofundate cunoașteri a izvoarelor literare și arheologice.

Anul 1970 a prilejuit apariția primei ediții în limba franceză a **ISTORIEI ILUSTRATE A CELUI DE-AL DOILEA RAZBOI MONDIAL**, după ce



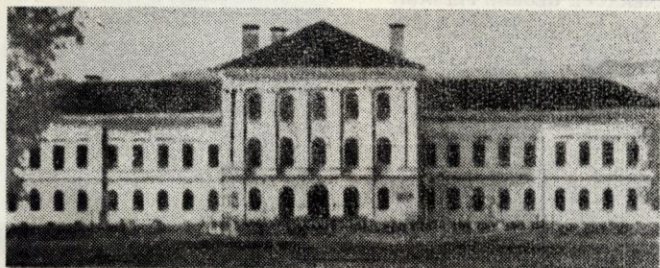
cu numai doi ani înainte ea fusese prezentată publicului american. Tipărită în editura Marabout, Verviers (Belgia), sub redacția lui Roger Gheysens, această colecție prezintă celor interesați momente de crucială importanță ale ultimei conflagrații mondiale, remarcîndu-se printr-o excelență informare și o bogată ilustrație, adesea inedită.

Primele două volume pe care le semnalăm cititorilor noștri fac parte dintr-o suită închinată unor celebre bătălii. În titlu, intitulat **BASTOGNE, BĂTALIA ARDENILOR (BASTOGNE LA BATAILLE DES ARDENNES)** evocă dramatica încheștare din iarna lui 1944 cînd, reluînd ideea Blitzkriegului trupele germane au atacat pe frontul de vest, exact ca în 1940, în sectorul cel mai neașteptat. Cu prețul unor sacrificii considerabile ale forțelor aliate și ca o consecință a declanșării ofensivei sovietice mai devreme pe frontul din est, ca urmare a apelului conducătorilor anglo-americani, ofensiva germană a fost în cele din urmă oprită, zădărnîcîndu-se astfel planul de scîndare a armatelor aliate.

Al doilea volum, **BĂTALIA ANGLIEI, (LA BATAILLE D'ANGLETERRE)** este închi-



nat aviației engleze, care, într-un moment de grea încercare, a câștigat, în ciuda unei evidente inferiorități numerice, fantasticul duel aerian cu formațiunile aeriene germane.



1862: PRIMA EXPOZIȚIE A ASTREI

Prof. CAIUS TEODORESCU, din Brașov, ne trimite un interesant articol despre prima expoziție organizată de „Astra” la Brașov. Deoarece nu dispunem de spațiul necesar pentru a publica întreg textul primit, spicim câteva date semnificative. „Comitetul Central al „Astrei”, luând în discuție în ședința sa din 2 ianuarie 1862 propunerea secției din Brașov, a acceptat ca, în vederea adunării generale a asociației, care urma să se țină în orașul de la poalele Timpel, să organizeze o expoziție de artă și produse meșteșugărești. Caracterul variat al profilului expoziției a derivat din necesitatea stringentă de afirmare a populației românești pe toate țărmurile vieții sociale [...]. Deschiderea oficială s-a făcut la 16 iunie 1862, printr-o cuvântare rostită de George Barltiu. Din primele zile, expoziția s-a bucurat de un succes enorm. Mii de cetățeni ai Brașovului, români, maghiari și germani, au vizitat cele patru săli încărcate până la refuz.”

MUZEU SĂTESC

Un nou muzeu sătesc s-a deschis, prin grija profesorilor Virginia Breașu și Ion Dicu, în comuna Sîngeru (Prahova), după cum ne relatează corespondentul nostru GHEORGHE ANDREI, din Buzău. „Alături de obiecte reprezentând istoricul, tradițiile, portul, specificul construcțiilor și meșteșugurilor, se află amenajat un colț consacrat războaielor din 1907, la care s-au ridicat și țărani din Sîngeru. Aici sînt expuse arme albe folosite de răsculați, diferite acte legate de evenimentele respective, publicații rare din epocă.”

Urăm succes deplin organizatorilor Muzeului din Sîngeru!

CUNUNA DE LAURI, CUNUNA DE SPINI

DUMITRU VARLAM din Sinaia ne trimite câteva însemnări despre un erou al primului război mondial.

....A fost încorporat în 1914 și la decretarea mobilizării din 14 august 1916 era sergent în termen, grad cu care a și plecat pe front. În acest timp, Ignat Iliescu s-a comportat ca un ostaș model. La începutul anului 1917, îl găsim comandant de secție în compania a 9-a din Regimentul 5132 infanterie, aflat atunci în refacere în zona Hirliu, unde se găsea de altfel și compania I-a mitraliere,

Acastă clădire din Brașov (sedul vechiului nazist românesc, actualul liceu nr. 1) a adăpostit expoziția „Astrei” din 1862

condusă de celebrul căpitan Grigore Ignat. Simplă potrivire de nume...! La data de 6 iunie 1917 regimentul s-a imbarcat în gara Pașcani pentru frontul de la Mărășești, iar mai târziu, pentru faatele sale de arme, Ignat Iliescu a fost — în mod excepțional — ridicat la gradul de ajutor de sublocotenent și distins cu «Steaua României», pe atunci cea mai înaltă decorație a țării. I-au fost conferite de asemenea mai multe înalte distincții străine: o medalie franceză și o medalie engleză; în 1919 a primit o decorație italiană, iar în 1924 una polonă.

Misecat de toate acestea, tatăl său îi spusesese cu prilejul unei permisi: «Flăcăule, îți mulțumesc din toată inima și din tot sufletul pentru bucuria ce ne-o faci venind în mijlocul nostru, dar mai presus de toate îți mulțumesc pentru cinstea și onoarea ce ne-ai făcut-o purtindu-te adevărat vitejește pe cîmpul de luptă».

În primăvara anului 1935, un comandant de batalion din Regimentul 12 Cantemir își luera, cu ostași din subordine, via din preajma orașului Birlad. Un subofițer din aceeași unitate, nemaiputînd suporta un asemenea abuz, ieșea la raport și aducea cazul la cunoștința comandantului de regiment. Văzînd că nu se la nica o măsură, ceea ce însemna o aprobare tacită, seizează faptul mai departe, la brigadă, divizie, iar în cele din urmă adresează o sesizare scrisă direct comandantului de corp de armată. De astă dată, lucrurile aveau să se limpezească printr-o fatală alternativă: ori împincinatul, vinovat de abuz în serviciu urma să fie trimis în judecată penală, condamnat și apoi înțărut din armată, ori faptul se considera nedovedit și autorul denunțului «calomnios» urma să suporte consecințele penale. Anchetatorii cauzei, «mici de zile, mari de patimi» au ținut parte superiorului, iar subofițerul reclamant s-a ales din partea Curții Martiale din Galați cu o condamnare de 6 luni închisoare pentru «denunț calomnios». Nedreptățiții nu era un oarecare subofițer. Era același Iliescu Ignat, distins ca erou în luptele de la Războare-Mărășești.

Astfel, peste cununa de lauri de pe fruntea sergentului Iliescu Ignat, dobindită în 1917, s-a așternut în 1935 cununa de spini a nedreptății și minciunii...

GENERALUL GEORGE FLEȘARIU

Colonelul în rezervă OCTAVIAN FLEȘARIU, din Brașov, ne trimite o emoționantă evocare a vieții și activității generalului George Fleșariu; abundența de materiale primite ne împiedică să o publicăm în întregime.

„Născut în 1859, G. Fleșariu a urmat Academia Militară din Viena. Devenit ofiter, a desfășurat o susținută activitate în sprijinul drepturilor popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară, ceea ce a dus la trecerea sa în rezervă. S-a stabilit la Salzburg, unde s-a și căsătorit. În locuința sa a primit vizita unor personalități din România, printre care Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Tache Ionescu (pe atunci ministru de Externe). Tot aici se reuneau periodic cenaculuri politice alcătuite din români, cehi, sloveni etc. Totodată, George Fleșariu a susținut timp de un deceniu, până la izbucnirea primului război mondial, o intensă acțiune publicistică pentru drepturile la autodeterminare ale românilor transilvăneni și ale altor naționalități. Citeva titluri semnificative din articolele sale: *Egalitatea în drepturi a tuturor naționalităților*. Pentru rezolvarea problemei naționale în Austro-Ungaria, *O rezolvare radicală a întregului complex al problemelor naționale*. În 1918, a luat inițiativa formării primului nucleu de ostași și ofițeri transilvăneni de naționalitate română care se întorceau de pe fronturile de vest, revenind cu aceste trupe pe pământul natal pentru înfăptuirea unirii cu România”.

FRIPTURIȘTII

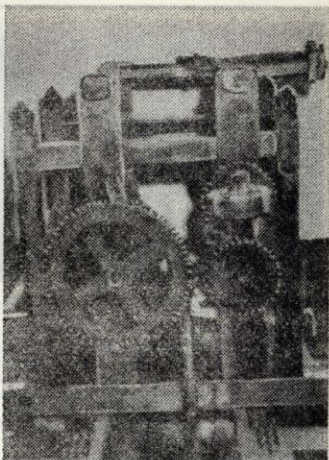
ALEXANDRU POPOVICI pensionar din Cluj, ne transmite câteva amintiri care i-au fost sugerate de articolul Fripturismul (din nr. 3/1970 al revistei noastre), privitoare la diferiți oameni politici pe care i-a cunoscut, printre care R. Franasovici: „Și muna îi era toată a fripturistului de carieră, pornit anume după căpătuală”. În continuare, corespondentul nostru se referă la „capul fripturistilor, Carol II și fratele lui, Nicolae, și la toată banda paraziților de la Palatul regal, unde corupția și desfrul aveau cimp liber de desfășurare”. În final, corespondentul nostru propune „rectificarea” formulei cu care începeau actele pe vremea monarhiei, astfel: „Prin grația diavolului și fără voia națională, rege al maniștilor și al tuturor fripturistilor”.

UN CEAS, O CRONICĂ, UN PALOȘ...

Prof. GHEORGHE CIUL, directorul Muzeului din Sebeș ne prezintă trei interesante piese muzeistice:

„Un ceas, realizat în întregime — roți dințate, roțițe, axe, pîrghii etc. — din lemn. Originalul ceasornic a fost construit în sec. XVIII (data terminării: 19 iunie 1762) și a fost folosit, mult timp, în unul din turnurile castelului din Boz (îngă Sebeș), ultima dată fiind reparat în anul 1933. Ulterior s-a defectat și, nemaigăsindu-se un meșter priceput, a fost lăsat în părăsire, perioadă cînd i-au dispărut cadrulul și greutatea. Din 1953 a devenit o interesantă și rară piesă de muzeu.

O cronică a anilor 1848-1901, scrisă de dascălul Nicolae Aloman (1822-1901) din Săsciori-Sebeș. Sînt consemnate episoade din zbuciumata istorie a Transilvaniei contemporane lui: revoluția din 1848, Memorandul și procesul memorandiștilor etc. De altfel, Aloman a urmărit și evenimentele din Principate, descriind ecoul lor în Transilvania. Despre Războiul Independenței notează că «au pierit mulți ostași de-ai noștri (din Transilvania — n.r.) în bătălie». Remarcăm și alte



Ceas cu piese de lemn (sec. XVIII)

1463: paloșul de călău al orașului Sebeș



informații, de natură geografică, economică, meteorologică, demografică, de medicină populară, care ne îndreptătesc să considerăm manuscrisul un autentic jurnal de epocă.

Un palos de călău, din sec. XV, lung de 104 cm, cu o greutate de 1,430 kg. Pe ambele fețe ale palosului se găsesc incizate simbolurile execuției prin spânzurătoare și prin zdrobire cu roata. Mai este incizat și un cap de mort așezat pe două femure înierstate. Macabru instrument are și următoarea inscripție cinică (în traducere): «Dacă vrei să scapi de judecată, păzește-te să nu faci nici un rău, 1463». Se știe că încă de la începutul sec. XIV orașul Sebeș avea un scaun de judecată. Dreptul de a da și executa sentințe capitale, orașul l-a primit pe la mijlocul veacului XV, și nu-l exclus ca anul de pe palos să consemneze tocmai acest moment».

UN COMANDANT BUR LA BRAȘOV ȘI ÎN COMUNELE ÎNVECINATE

Cititorul nostru MICHAEL KRONER, din Brașov, aduce o completare la articolul lui Gh. Uric Războiul anglo-bur și opinia publică din România „Magazin istoric” nr. 6/1970. El amintește că fostul comandant bur I. P. Jooste a vizitat în 1902 mai multe țări europene, fiind o serie de conferințe despre situația grea în care se aflau burii după înfrângerea lor. La Brașov și în cîteva comune apropiate (Codlea, Rîșnov, Hălchiu), Jooste s-a bucurat de o primire deosebită și de un public numeros.

De la Brașov la Hălchiu „oaspetele a fost dus într-o trăsură cu patru cai. Într-o altă trăsură veneau membrii comitetului de organizare. La podul Birsei, au fost întâmpinați de o gardă de onoare: 24 călăreți cu puștile în spate, cu eșarfe în culorile Transvaalului, cu pălării cu marginea stîngă ridicată. O jumătate kilometru înaintea comunei, o nouă surpriză: un car cu boi după obiceiul burilor, ornamentat cu flori și cu steagurile Transvaalului. Luind loc în acest car original, tras de 24 boi, însoțit de călăreți, Jooste și-a făcut intrarea triumfală în Hălchiu, unde și-a ținut cîntărea».

DIN NOU RUGINOASA

VALENTIN MOISIU, din Suceava, ne semnalează paragina tot mai accentuată pe care o cunoaște palatul de la Ruginoasa, atît de strîns legat de numele lui Alexandru Ioan Cuza. S-au mai făcut sesizări în această privință și este dureros să constată că ele nu au avut nici un ecou. Ne alăturăm deci tovarășului Moisiu, care cere „ca acest palat să fie renovat, pentru a cinși memoria celui care a locuit în el”.

CEZAR CALUI, din Vaslui, ne semnalează soarta vitregă a unui alt monument, vechia biserică din satul Bodești (jud. Vrancea), ale cărei picturi sînt supuse degradării. Clădirea se cere grabnic consolidată, iar fondul pictural restaurat.

FELICITĂRI ȘI SUGESTII

Numeroși sînt cititorii care ne-au felicitat cu prilejul apariției nr. 50 al revistei „Magazin istoric”. Pentru IONESCU D. GION, „publicația este plină de surprize, de noutăți, de opinii originale și, în genere, de substanță. Revenind cu titlul în numerele mai vechi, am impresia că mă aflu în fața unui catalog de opere care nu te obosește niciodată”. Printre cei care ne-au mai adresat felicitări și carora le mulțumim, mai menționăm pe NICOLAE GRIMLING, din București, VASILE NEGREA, din Galați, ION MACREA din Reșița, GHEORGHE PAUN

din Craiova, MARTA KUN din Brașov, DAN MOISEI din Negrești, GRIGORE BRAZDA din Iași ș.a.

Ing. MIRON TEODORESCU, din Tg. Jiu, își exprimă „deplina mulțumire privind forma și conținutul revistei”, subliniind că îi face „o deosebită plăcere” să ne felicieze și să ne urze „mai departe același deplin succes”.

Vă mulțumim atît pentru aprecierea Dr., cit și pentru observațiile ce faceți în scrisoare și care dovedesc mult discernămint.

IOAN A. FERCALĂ, dulgher, din com. Mihăileni, județul Botoșani ne exprimă o dată cu mulțumirile sale față de tematica și articolele revistei noastre dorința de a iniția o istorie universală în fascicule. Am reținut sugestia, cu atît mai mult cu cît ea este prezentă în numeroase ale scrisorilor. Pînă la realizarea ei, care implică, după cum vă dăm seama, o concentrare de forțe mai ample decît ale revistei „Magazin istoric”, rugăm pe cititorii noștri să urmărească momentele de istorie universală prezente în paginile noastre.

SOLICITĂ NUMERE DIN REVISTA „MAGAZIN ISTORIC”

CHIS I. Vasile, Călmănești, jud. Vîlcea, str. Lenin nr. 23; GH. LUNGU, Deva, cartier Joidiu, bl. F-4, sc. 4, ap. 1, jud. Hunedoara; Prof. FLORICA SUICA, com. Furculești, jud. Teleorman; MARIA PASERECRIBALĂ, Turnu-Severin, bl. G-2, sc. 2, et. 1, ap. 6, jud. Mehedinți; STOICOI IOAN, com. Băcia, nr. 45, jud. Hunedoara; ALBU DOINA, Oradea, str. Stelutei nr. 12, jud. Bihor; DINU SP. GHEORGHE, Cîmpulung, str. Scintilei, nr. 31, jud. Argeș; ROȘCA TRIFON, com. Vicov de Jos, jud. Suceava; ION A. PAUN, com. Ulmeni, jud. Ilfov; IOAN FUDULU, București, sect. 4, str. Folsor nr. 16; IOAN DUMITRU-GALĂTEANU, Galați, str. Cluj, nr. 3; Ing. C. CIUDIN, Craiova, Calea București, bl. Arp, sc. 1, ap. 1, tel. 12349; CIUPE AETIUS, Oradea, str. Cartier Nou nr. 2, bl. L-1, sc. D, et. 1, ap. 101; ION VASILE, București, sect. 8, str. Bălăriei nr. 67; SIMIONESCU N. ION, satul Ursel, com. Visinești, jud. Dimbovița; IOAN OLĂNESCU, U. M. 01626, Banita, jud. Hunedoara.

OFERĂ

LEON VIOREL, Municipiul Gh. Gheorghiu-Dej, B-dul Olteu, nr. 20, ap. 37, jud. Bacău; ZAHARIA VASILE, Iași, Cartierul Republicii, nr. 59, sc. A, et. 4, ap. 15; OLARU A. ALEXANDRU, Dorohoi, str. Republicii, nr. 7, jud. Botoșani; CHON MIRCEA, BACAU, str. Mărășești, nr. 12, bl. 5-B, sc. B, ap. 7; GEORGESCU NICLE, București, str. Ștefan Furtună nr. 51, sect. 7, of. poșt. 45; C. SCRIPCA, Timișoara, B-dul 30 Decembrie nr. 3, et. 4, ap. 24; PRODANESCU IOANA, București, sect. 6, str. Izvor 25; ISTRATI GHEORGHE, București, Șos. Colentina nr. 10, bl. 6, sc. A, et. 2, ap. 10; COSTEA TEODOR, București, Șos. Vîlilor nr. 82, sect. 5, bl. 4-A, sc. A, ap. 32; CONSTANTIN PREDESCU, Rm. Vîlcea, „Zona 1 Mai”, bl. 18, sc. B, ap. 6, jud. Vîlcea; DAN POPA, Panciu, str. 1 Mai, nr. 13, jud. Vrancea; Hascalovici Stroe, București, str. Iancu Căpitănu, nr. 42, sect. 3, tel. 112039; BOTAR MIHAI, com. Albești nr. 791/b, jud. Mureș.

Cristian POIȘTEANU

CONTENTS

I. I. RUSSU The Heroic Death of the Dacian King Decebal	2
CENT ANS: NICOLAE IORGA Contributions by M. BERZA, B. THEODORESCU, GH. GEORGESCU-BUZĂU, M. CRUCEANU, GH. ZBUCHEA	9
N. IORGA The Court and Town of Byzantium	23
N. IORGA Byzantium after Byzantium	28
A. EDEN Memoirs (III)	39
C. C. GIURESCU The True Face of Alexandru Lăpușneanu, Prince of Moldova	46
D. ALMAȘ The Golescous, Revolutionaries of 1848	50
D. BREAZU-LACS Recollections of a Participant in the Socialist Conference at Galați (1907)	59
V. URUM Menelik II	60
AUGUSTIN Z. N. POP Micro-Archives of „Magazin istoric”	69
C. GÖLLNER Ambassadors and Spies at the Court of Michael the Brave	72
C. REZACHEVICI Messengers of Michael the Brave on the Roads of Europe	77
I. KOROLKOV Richard Sorge, the Secret Agent of the Century	80
DAN A. LĂZĂRESCU The Hobby of Charles the VIth	87
A. FLORESCU The Overflowing of the Mississippi River (1811)	90
* Books Received at the Editor's Office	94
* Letters from the Editor	97

SOMMAIRE

I. I. RUSSU La mort héroïque du roi dace Decebal	2
CENT ANS: NICOLAE IORGA Contributions par M. BERZA, B. THEODORESCU, GH. GEORGESCU-BUZĂU, M. CRUCEANU, GH. ZBUCHEA	9
N. IORGA La cour et la ville de Byzance	23
N. IORGA Byzance après Byzance	28

A. EDEN Mémoires (III)	39
C. C. GIURESCU Le vrai visage du prince moldave Alexandru Lăpușneanu	46
D. ALMAȘ Les Golescous, révolutionnaires de 1848	50
D. BREAZU-LACS Souvenirs d'un participant à la Conférence socialiste de Galați (1907)	59
V. URUM Menelik II	60
AUGUSTIN Z. N. POP Micro-archives de „Magazin istoric”	69
C. GÖLLNER Ambassadeurs et espions à la cour de Michel le Brave	72
C. REZACHEVICI Messagers de Michel le Brave sur les routes de l'Europe	77
I. KOROLKOV Richard Sorge, l'agent secret du siècle	80
DAN A. LĂZĂRESCU La marotte de Charles VI	87
A. FLORESCU Le débordement du Mississippi (1811)	90
* Livres reçus à la rédaction	94
* Courrier de la rédaction	97

R. PEZAREVICI Postălimbă Mihaila Bravului pe europeneștiștii marșruturi	77
Ю. КОРОЛЬКОВ Рихард Зорге, разведчик века	80
ДАН А. ЛĂЗĂРЕСКУ Забавы Карла VI-го	87
А. ФЛОРЕСКУ Развитие реки Миссисипи (1811)	90
* Редакции получила новые книги	94
* Редакционная почта	97

INHALT

I. I. RUSSU Der Heldentod des dakischen Königs Decebal	2
DIE HUNDERTJÄHRIGE FEIER NICOLAE IORGAS Beiträge von M. BERZA, B. THEODORESCU, GH. GEORGESCU-BUZĂU, M. CRUCEANU, GH. ZBUCHEA	9
N. IORGA Der Hof und die Stadt von Byzanz	23
N. IORGA Byzanz nach Byzanz	28
A. EDEN Memoiren (III)	39
C. C. GIURESCU Das wahre Gesicht des moldauischen Prinzen Alexandru Lăpușneanu	46
D. ALMAȘ Die Familie Golescu, Revolutionäre von 1848	50
D. BREAZU-LACS Erinnerungen einer Teilnehmerin an die sozialistische Konferenz in Galați (1907)	59
V. URUM Menelik der II	60
AUGUSTIN Z. N. POP Mikroarchiv des „Magazin istoric”	69
C. GÖLLNER Gesandte und Spione am Hofe Michaels des Tapferen	72
C. REZACHEVICI Gesandte Michaels des Tapferen auf den Wegen Europas	77
I. KOROLKOV Richard Sorge, der Geheimagent des Jahrhunderts	80
DAN A. LĂZĂRESCU Die Marotte Karls der VI	87
A. FLORESCU Der Mississippi tritt aus den Ufern (1811)	90
* Bei der Redaktion eingegangene Bücher	94
* Briefkasten der Redaktion	97

СОДЕРЖАНИЕ

И.И. РУССУ Героическая смерть дакийского короля Дечебал	2
СТОЛЕТИЕ НИКОЛАЕ ОРГА Слово авторов: М. Берза, Б. Теодореску, Г. Джорджеску-Бузуу, М. Кручану, Г. Збукни	9
Н. ОРГА Город и двор в Византии	23
Н. ОРГА Византия после Византии	28
А. ИДОН Мемуары (III)	39
К.К. ДЖУРЕСКУ Настоящее лицо молдавского государя Александру Лăпуșняну	46
Д. АЛМАШ Семья Голеску, революционеры 1848-го г.	50
Д. БРЕЗУ-ЛАКС Воспоминания участницы Социалистической конференции в Галаце (1907)	59
В. УРУМ Менелик II	60
АУГУСТИН З.Н. ПОП Микроархив «Магазин историк»	69
К. ГЕЛЬНЕР Послы и шпионы при дворе Михаила Бравого	72

ABONNEMENTS: ICE — LIBRI Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 3 — Sectorul 1, Oficialul poștal Nr. 1.
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Dana Crivăț, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pirjol, Vasile Șimandan, I.M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum
SECRETAR DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobro

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București



